

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 1 беті

**«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ
жанындағы медицина колледжі**

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

**ТЕОРИЯЛЫҚ САБАҚҚА АРНАЛҒАН
ӘДІСТЕМЕЛІК ӨНДЕУ**

Пән коды: ЖББП 01

Пәні: Қазақ тілі

Мамандықтары: 09120100 «Емдеу ісі»

Біліктілігі: 4S09120101 «Фельдшер»

Мамандықтары: 09130100 «Мейіргер ісі»

Біліктілігі: 4S09130103 «Жалпы практикадағы мейіргер ісі»

Мамандықтары: 09110100 «Стоматология»

Біліктілігі: 4S09110102 «Дантист»

Мамандықтары: 09110200 «Ортопедиялық стоматология»

Біліктілігі: 4S09110201 «Тіс технигі»

Оқу сағатының/кредит көлемі: 96/4

Теория: 96 с.

Курс: 1

Оқу семестрі: 1

Бақылау түрі: емтихан

Шымкент, 2023 ж.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 2 беті

«Жалпы білім беретін пәндер» кафедрасының мәжілісінде қаралды.

Хаттама № 13 «27» 06 2023 ж.

Кафедра меңгерушісі: А.Т. Сатаев

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 3 беті

№ 1 сабақ

5.1.Тақырып: Сөз мәдениеті. Адам өміріндегі сөз мәдениетінің рөлі.

Сағат саны : 3сағ. 135 мин.

5.2. Мақсаты:

Тіл – рухани қазына. Сөз мәдениеті. Адам өміріндегі сөз мәдениетінің рөлін түсіндіру, сөз мәдениетіне қатысты ұғымдарды білгізу. Тапсырмаларға грамматикалық талдаулар жасату, теориялық білімдерін практикада пайдалана алуға үйрету.

5.3. Оқу міндеттері:

Сөз мәдениеті, адам өміріндегі сөз мәдениетінің рөлі туралы түсінік беру. Сөз – адам болмысының айнасы, өмірлік әрекетінің негізгі құралы, сөз мәдениеті пәніне қатысты ұғымдармен таныстыру. Тақырыпты оқушылардың өздерінің меңгеруіне жағдай туғыза отырып, жеке, топтық, жұптық, жұмыс жасау барысында топтың қарым-қатынасын дамыту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сөз мәдениеті туралы түсінік.

2. Адамдар арасындағы қарым-қатынасты сөз мәдениетінің рөлі қандай?

3. Қазақ тілінің қоғамдағы қолданылу аясы, өзіндік орны.

4. Сөз – адам болмысының, өмірлік әрекетінің негізгі құралы. Сөз мәдениеті пәніне қатысты ұғымдары.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Сөз мәдениеті

Сөз мәдениеті - тілдік тұлғаның әдеби тілді, оның функционалдық тармақтарын, әр тармақтың салаларын, әр саланың жанрларын өз характерінде, өз тәжірибесінде қолдана білу дағдысы, білімі, біліктілігі тәрізді салалардың жиынтығы туралы ғылыми пән.

Мемлекеттің негізі, берік тұғыры – ұлт, ұлттар бірлігі мен ынтымақтастығы болса, әр ұлттың өзге этностардан ерекшелігі мен айырмасын танытатын негізгі белгісі – тіл, ұлттық әдеби тіл болып табылады. Әр халықтың тілі ғасырлар бойы қалыптасады. Оның шығу тегі, қалыптасу, даму тарихы, өзіндік ерекшелігі мен тіл білімі ретінде зерттелу жүйесі бар. Өз ұлтын сүйген жан бұл мәліметтерді біліп қана қоймай, оны өзі үйренетін өзге тілдер тұрғысынан да зерделеп, салыстырып ой қорытып отырғаны жөн.

Сөзді қолдану мен тілдік норманы сақтау сауаттылығы қазақ тілінің қоғамдық-әлеуметтік мәнінің үстемеленуіне, мәртебесін арттырып, тіл мәдениетін жоғарлатуға қызмет етеді. Ғалым Н.Уали: «... мәдениеті жоғары тіл ғана ұлттық тіл, мемлекеттік тіл ретінде қызметін мінсіз атқара алады» деп атап көрсетеді.

Сөз мәдениетін ауызекі тіл мәдениеті және жазба тіл мәдениетімен тығыз байланыста қарастырамыз. Екеуі де белгілі бір ұлттың салт-сана, дағды-дәстүрімен сабақтас жалпыхалықтық тілінен бастау алады. Тілдік нормаға (дәстүрге) сай жүйеленеді.

Сөз мәдениеті ауызекі сөйлеуден бастап, шаршы топта көркем сөйлеу, ғылыми-көпшілік, ресми ортада қолданылу барысында да тілдің барлық салаларымен байланыста қарастырылады. Жазба тіл стильдік тармақтарға жіктеледі: ресми стиль (іс қағаздар стилі), ғылыми стиль, көркем стиль (көркем әдебиет стилі), публицистикалық стиль.

Ұлттық әдеби тілдің дәстүрлі нормаларын сақтау, тілдің дамуы мен тың үдерістерді, жаңа нормаларды айқындап, саралау, сөз мәдениетін терең меңгерген тұлға ретінде өз қабілет-қарымын қалыптастыра білу – ұлтжанды азаматтың міндеті.

Адам тыңдау, сөйлеу, жазу мәдениетін меңгерсе, ойын жүйелі жеткізе алады. Ауызекі сөйлесуде осының тыңдау мен сөйлеу мәдениеті басты орын алады.

Адам өміріндегі сөз мәдениетінің рөлі

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 4 беті

Өмір, тіршілік адамдардың бір-бірімен араласуын, қарым-қатынас жасауын қажет етеді. Адамдардың қарым-қатынас жасайтын, түсінісетін негізгі құралы – тіл. Дұрыс қарым-қатынас жасау үшін әр адамның сөйлесе білуі керек. Сөз, сөйлесу мәдениетін меңгеріп, оны өз бойында қалыптастыруы тиіс.

Енді адамдардың арасындағы қарым-қатынас деген ұғымды қалай түсінуге болады?

Қарым-қатынас – адамның отбасымен, өскен, араласқан ортасымен, елімен, жерімен, дәстүрлерімен және мәдениет қазынасымен етене әрі жанды байланысы. Адамдардың әдептілік нормалары тұрғысынан бір-бірлерімен өзара араласуларын, ауыс-түйістерін, байланысын білдіреді.

Қарым-қатынас – адамдардың ішкі жан дүниесінің сыртқы көрініс, олардың күнделікті өмір тіршілігіндегі (жұмыстағы) бейнесін жасаудағы іс-әрекеті.

Жасым қарым-қатынастар адам бойында өткінші болмайды. Ол адам бойында қалыптасып, бірге жасайды. Ал ол үшін кісінің әуелі әдептілік негіздерін бойына сіңіру шарт. Өйткені әдеп болмай, жақсы қарым-қатынас та болуы мүмкін емес. Әдеп – сөйлеудегі, пікірлесудегі мәдени тірегі.

Бұдан түйетін қорытынды, жақсы қарым-қатынас жасау – әдептілікті, мәдениеттілікті, сөйлеу білу, сөйлесе білу мәдениетін меңгерудің қажеттігін көрсетеді.

Жеке адам мәдениеті деген – адамның ойлау қабілеті, өзінің және айналасындағылардың әрекеттеріне, болмысына талдау жасай білу қабілеті.

Мәдениет – адамның рухани және материалдық, білімдарлық (интеллектілік) пен сезімдік қасиеттері айқын аңғарылатын белгілерінің жиынтығы.

Ендеше, мәдениет сөзінің аясы кең, мағынасы сан тарау. Соның ең негізгісі – тіл мәдениеті. Тіл, сөз – егіз ұғым.

Мәдениеттің туы – тіл, ол адамзаттың мұратымен астасып жатады. Әр ұлттың тілі сол ұлтпен бірге пайда болып, дамып отырады. Сондықтан да, өз тарихына, ұлттық дәстүріне, туған жеріне, туған тіліне қамқор көзбен қарап, қадірлей білген адаи ғана мәдениетті болады.

Сөз мәдениеті – сөздерді мағынасына қарай дұрыс қолдану, сөйлеу үстінде оларды бір-бірімен қиюластырып, үндестіріп дұрыс айту, емле мен тыныс белгілері ережелерін сақтап сауатты жазу, тілдің ғасырлар бойғы сұрыпталып келген көркемдігі мен әсем өрнегін орнымен қолдану.

Зерттеушілер көне жазба ескерткіштердің тіліне, дала даналарының, тіл өнері тұлғаларының, сөз зергерлері мен ұлы суреткерлердің, мәдениет, ғылым, қоғам саласындағы қайраткерлердің айтқан ой-толғамдары мен жазған еңбектеріне сүйене отырып, тіл біліміне қатысты ғылыми негіз, тұжырымды пікірлерді топтастыра отырып, тілдің ұлттық әдеби нормаларының жетіліп, даму көріністері мен оның өзіндік ерекшелігі, өзіне тән бейнелілігі мен орамдылығы және ұлттық мәдениет, сөз әдебіне қатысты жақтарын талдап, саралап көрсетеді. Тілді қолданатын ортаның өзіндік ерекшелігі, қоғамдық сипаты мен қолдана білу талғамының болуы аса қажет.

Адам өміріндегі сөз мәдениетінің рөлін түсіну үшін «тіл мәдениеті», «сөз әдебі», «тілдік норма», «стильдік жүйе», «сөз құдіреті» ұғымдарына тереңдеу қажет. Тіл мәдениетінің тірегі – әдеби тілдің нормалары мен стильдік жүйелері.

Тіл мәдениетіне қатысты тілдік норманың үш түрін білу орынды:

- тілдің нормалары (лексикалық, сөзжасамдық, грамматикалық, дыбысталу);
- этикалық сөз нормалары, сөйлеу әдебінің ережелері;
- коммуникативтік норма (сөйлеу, тілдік қарым-қатынас негіздері).

Сөйлеу барысында ойдың дәлдігі, сөздің анықтығы, тазалығы, көңіл-күйге әсер ететін шынайылығы, құдіреттілігі (қарапайым сөзден немесе бейнелі образды сөздерден құралуына қарамастан), көркемдігі маңызды рөл атқарады.

Қазақ тілінің сөз мәдениетін дамыту – ұлт мүддесі мен болашағы үшін аса маңызды шарттардың бірі. Ол үшін әр азамат сөз мәдениетін ұлт мәдениетімен қатар насихаттап, топ

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 5 беті

алдында мәдениетті сөйлеу, өзіндік пікірін, ойын жүйелі де, көркем жеткізу, т.б. мәселелерді басты назарда ұстау керек.

Қазақ халқының салт-дәстүрі мен шаруашылығына қатысты көне, сирек қолданылатын сөздер, тіркестер мен мақал-мәтелдерді, т.б. жинақтап, бүгінгі күнгі түсінік-ұғымдарға орай әдеби нормаға кіріктіру, ұмыт болған жағдайда жанжандыру, тілдік қорды толықтыруға үлес қосу керек.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – білім алушылар өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды. Білім алушылар кіші топтарға бөлінеді. 1. «Адам өміріндегі сөз мәдениетінің рөлі» дегенді қалай түсінесіңдер? Оларға талдау жасаңдар.

Сөз мәдениетінің әр адамға қажеттілігі жөнінде нақты пікірлеріңді тұжырымдап, дәлелдендер.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

1 – тапсырма. Мәтіннің мазмұнын өз ой-пікірлеріңмен кеңейтіп баяндаңдар. «Мәдениет мәйегі» деген сөзге түсініктеме беріңдер.

2 – тапсырма. Тіл, сөз өнері туралы кім көп мақал-мәтел біледі? Оның бірнешеуінің мағынасын түсіндіріңдер.

3 – тапсырма. Кім жылдам?

Керекті сөздерді, сөз тіркестерін тауып, орнына қойыңдар, айтылған ойдың мағынасын түсіндіріңдер.

1. ... қарай кісіні ал, кісіге қарап ... алма.
2. ... көркі – тіл, тілдің көркі - ...
3. Әр халықтың ... – білімнің кілті.
4. Кей ... асылды шақпақ тасқа шаққандай боп, әсем сөйлем ішінде ұшқындап, ... тұратын шағы бар.
5. Бұл дәуірде өз тілін, әдебиетін білмеген, қадірлемеген ... толық мәнді интеллигент емес деуге болады.
6. Ана тілін тек ... ғана менсінбейді, ... ғана аяққа басады.
7. Тіл қаруы - ..., сөз қаруы - ... Ақылды ой, ... сөз адамның ең жоғарғы ...
8. Тіл – ұлттың ... Тіл – идеяның, сезімнің, ойдың ... көрініс.
9. Өз тіліңді ... тұрып, ... сүйе алмайсың.
10. Сөз өнері – өнер атаулының ең ... да ...
11. Өз ойларын көрікті айта алмау - ..., ал өзінің көкейін тескен ойларының болмауы – одан да асқан ...
12. ... тек қана өз тіліміз арқылы түсінуге болатындығын ұмытуға болмайды.

4-тапсырма. Мәтіннің мазмұнын өз ой-пікірлеріңмен кеңейтіп баяндаңдар.

Қазақ халқында адам баласының дүниеге келуі, балалықтың бал дәурен шағынан есею кезеңдеріне аяқ басуы, азамат ретінде өз жолын тауып, тұлға ретінде толысуы – бәрі-бәрі әдемі дәстүр, салт, әдет-ғұрыппен атап өтіледі. Қайсысын алсақ таултқа тән өзгеше сипат байқалады.

Ұлттық үрдіс пен ұлттық мәдениетімізді танытатын сөз әдеби амандасу мен қоштасу барысында, ұлттық салт-дәстүрлерімізге қатысты (көңіл айту мен құттықтау, тілек айтуда) сөз орамдарын қолдануда айқын көрінеді.

Сәлеметсіз бе, аман-есенсіз бе, ассалаумағалейкум, есен-саусыздар ма, сәлем, т.б. құлаққа сіңген, жаттанды сөздермен әртүрлі ортада амандық-саулық сұрасамыз. Шығыс елінде қазақтар ғана әйел адаммен ассалаумағалейкум деп амандаспайды. Ал қалған нұсқаларды адамның жасы, қызметі, т.б. ерекшеліктерін ескере отырып, өз талғамына орай қолданып жатады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 6 беті

Үлкен мен кіші, жас шамасы бірдей немесе қызмет бабындағы қарым-қатынас та белгілі бір әдеп талаптарын сақтауды қажет етеді. «Сәлеметсіз бе?» деп сыпайы сәлемдесу – әлеуметтік сипаты бар этикет талабы. Мекеме қызметкерлері, шәкірт пен ұстаз, ата-ана мен перзент бірін-бірі көргенде «Сәлем!» деп қолын ербеңдетуі – әдепсіздік, қызмет бабындағы немесе үлкен мен кіші арасындағы әдептілік ережелеріне қайшы келер өрескелдік болып табылады.

5 – тапсырма. Мәтінді оқып шығып, талқылап, өз жұптарыңмен бір-біріңнің сөйлеу әдептерің жайлы жазыңдар.

Амандасу ретін бәріміз білетін сияқтымыз. Кездескен кезде амандасу рәсімі әрқилы екені аңғарылады. Қос қолдап амандасқанда жарқылдап сөйлеп, күні бойына сәттілік тілейтін достар да бар. Кейбіреулер үнсіз қол берсе, «сәлем» деп ернін жыбырлатып өте шығатындар да баршылық. Осы тақырыпты өту барысында мен амандасудың жақсы тілектермен өріліп айтылуы түсінген адамға бір күнге берілетін қуат көзі, ал қоштасудың келесі кездесуге дейін көзге көрінбей араны жалғап тұратын сенім мен сезім көпірі сияқты болатынын түсіндім.

Сөйлеу, сөйлесу әдебіне де сын көзбен қарау сәті туған сияқты. Өзімнің бойымнан бір әдет байқадым. Мен ел алдына сөйлеуге шыққанда қалам немесе қарындаш алып шығып, сөйлеп тұрғанда қосымша ишара ретінде пайдаланады екенмін. Бұл, біріншіден, сөйлеп тұрғанда қолымды жөнсіз сермей бермей, құралды сенімділік құралы ретінде ұстауыма, екінші жағынан қажет кезінде нұсқап көрсету үшін пайдалануыма да тиімді. Бұлай зерделеп, әр нәрсеге назар аудару – өзімнің күнделікті өзімді ұстау, сөйлеу мәдениетіме ой жүгірту, болашақта қол қимылы, ишара және сөйлеу машығын бақылауда ұстау және тыңдарман алдында өзімді ұстау еркіндігімді жетілдіргенім жөн екеніне көзімді жеткізді.

(А.Төремұратов)

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (В1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман-ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 7 беті

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: Ауызша сұрақ жауап.

1. Сөз мәдениеті дегенді қалай түсінесіздер?
2. Адамдар арасындағы қарым-қатынасты сөз мәдениетінің рөлі қандай?
3. Қазақ тілінің қоғамдағы қолданылу аясы, өзіндік орны қандай?
4. Сөз мәдениетінің рөлі, сөздердің мағынасына қарай дұрыс қолдану, сөйлеуде сөздерді қиюластырып дұрыс айту, емле мен тыныс белгілері ережелерін дұрыс сақтап сауатты жазу, сөз дұрыстығы және сөз тазалығы туралы мәлімет.
5. «Тіл адамды мақсатына жеткізеді» деген сөз бар. Сен осыған сенесің бе?
6. Сөйлеу мәдениеті мен жазу мәдениетінің байланысын қалай жүйелеп түсіндірер едіңдер?
7. Мәтінді негізге ала отырып, өз ойларыңды ортаға салыңдар.

№ 2 сабақ

5.1. Тақырып: Тіл- тарихи құндылық. Этномәдени лексика

Сағат саны : 2

90 мин.

5.2. Мақсаты: білім алушыларға тілдің тарихи құндылығын түсіндіру, тілдің құдіретін таныту, этномәдени лексика туралы білім беру, жаттығу жұмыстары арқылы білімдерін бекіту.

5.3. Оқу міндеттері : Білім алушыларды тіл құдіретін сезіне білуге, дұрыс сөйлеп, сөз мағынасын түсіне білуге қалыптастыру, сөйлеу мәдениетін дамыту, өз ойларын еркін жеткізе білуге, пікір таластыра білуге дағдыландыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Тіл – тарихи, мәдени құндылық.
2. Халық өміріндегі тілдің мәні мен маңызы.
3. «Этнолингвистика» термині жайлы қысқаша түсінік
4. Этнолингвист ғалымдардың еңбегіне қысқаша шолу
5. Құндылық дегенді қалай түсінесіздер?
6. Ұлттық құндылықтар сендер үшін қаншалықты маңызды?
7. Қазіргі қоғам құндылықтары – халқымыздың ұлттық болмысын көрсететін мәдениеті, өнері, тіл туралы.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Тіл – тарихи құндылық

Тіл – ғылым. Әр ұлт өзінің тілін ғасырлар бойы қалыптастырады. Тіл – шебер қолынан шыққан өнер туындысы. Оның өрнектері сөзден тұрады. Әркімнің сөйлеу мәнеріне орай бояуы да сан түрлі. Жүректен қозғап, адам назарына ұсынатын ойды тізетін сөздерді жеткізу де ерекше мәдениетті қажет етеді. Тіл – адамның білім, білік, ой-өрісін танытатын рухани қазына аралы. Алдымен айналаны танып, оны ішкі ойларыңның аясында қорытып, ой-пікірді сыртқа шығару – ойлау, сөйлеу әрекетерін қажет ететін күрделі үрдіс.

Қазақстан Республикасының «Тілдер туралы» Заңында: «Тіл – ұлттың аса ұлы игілігі әрі оның өзіне тән ажырағысыз белгісі, ұлттық мәдениеттің гүлденуі мен адамдардың тарихи қалыптасқан тұрақты қауымдастығы ретінде ұлттың өзінің болашағы – тілдің дамуына, оның қоғамдық қызметінің кеңеюіне тығыз байланысты» делінген.

Тілдің көмегімен өнер-білімді, ғылымды игереміз, өткен-кеткенімізді саралап, сабақ аламыз. Тіл арқылы рухани байлығымызды меңгереміз. Өзіміз танып қана қоймай, сол асыл қазыналарымызды әлемге танытамыз. Әлемді танимыз. Сондықтан адам баласының

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 8 беті

байлығының бірі – сөз өнері. «Өнер алды – қызыл тіл» деген аталы сөздің астарында қаншама сыр бар?!.

Әрбір елдің қуатты күші, байлық-бақыты экономикалық даму деңгейімен ғана емес, сонымен бірге мәдени, рухани өресімен айқындалады. Ал мәдени өре, рухани талғам деген халықтың ақыл-ойының көрінісі – тілге тікелей тәуелді екені белгілі.

Халықтың сақталуы тіліне байланысты.

Тіл - халықтың жаны, сәні, тұтастай кескін-келбеті, болмысы. Адамды мұратқа жеткізетін – ана тілі мен ата дәстүрі. Біздің осындай халықтық қасиетті мұрамыз, ана тіліміз – қазақ тілі.

Қазақ тілі – дүние жүзіндегі ең бай, оралымды да бейнелі тілдердің бірі. Ол – өнеркәсіп пен техниканың, ғылым мен мәдениеттің және қоғамдық-саяси өмірдің барлық саласын қамтып көрсететін лексикалық байлығымен, қалыптасқан жазу жүйесімен және сараланған стильдік нормаларымен танылған көркем тіл.

Этномәдени лексика

Тіл – адамзат үшін тарихи, мәдени және өмірлік құндылық көзі, қарым-қатынас құралы. Әр халық – өз тілін жасаушы ұжым. Тілдегі сөздер – қоршаған ортаның, құбылыстың, заттың ұғымдық атауы. Белгілі бір этностың тілі сол елдің тұтас дүниетанымдық, тілтанымдық мәдениетінің сипатын аша түседі: ұлттық дүниетанымымен қоршаған дүниені қабылдауы; ұлттық ерекшелігі мен сипатына орай сөздерді үйлестіріп, тілдік атау ретінде қалыптастыруы; әр сөздің дыбысталу ерекшелігі, сөйлемдегі орны мен қолданыс аясын айқындауы; ұлт мәдениеті мен халық даналығының бай қазына-қорын толықтыра түсуі, т.б.

Этнос (ұлт, халық, тайпа) тілі – этномәдениет, этнография, этнолингвистика салаларына ортақ арна. Ұлт тілі арқылы ұлттың мәдениеті, қоғамдық-әлеуметтік болмысы танылады.

Ғалым Ә.Қайдар: «Этнос мәдениеті – әрбір этносқа тән табиғи, әлеуметтік ортаға сәйкес қалыптасқан құбылыс. Өмір-тіршілік салты, ортақ тіл, ортақ дүниетаным, ортақ психология. Осының бәрін біз этносмәдениетінен таба аламыз. Ал соның бәрін танып білудің ең басты құралы – тіл екендігін мәдениеттанушы ғалымдардың бәрі мойындайды» деп өз пікірін тұжырымдайды.

Этнолингвистика – халықтың ұлттық болмыс, тұрмыс-салты, әдеп-ғұрпы, өзге халықтармен тарихи-мәдени байланысы және тыныс-тіршілігі мен рухани мәдениетін зерттейтін тіл білімінің саласы. Этнолингвистика этнос болмысына қатысты тіл фактілерін зерделеп, ұғым-түсінігі мен мән-мағынасын жан-жақты ашып, терең түсіндіреді., ол – ұлттың мәдениетін, дүниетанымы мен құндылықтарын тіл тұрғысынан қарастыратын сала. Бұл тұста әр ұлттың ерекшелігіне орай тілде этномәдени лексика қоры қалыптасатынын айтып өту де орынды. Мәселен, А.Құнанбаев пен Ш.Құдайбердиев шығармаларында кездесетін этномәдени лексика: *қансонар, томаға, ақ шомшы, күзеу, ұжмақ, ұршықтай, таспа, көже, құндақ, нажагай, малта, ноқта, сәжде, кісен, асық, балгер, көсеу, желбау, ошақ, т.б.* Мұндай мысалдарды ауыз әдебиеті үлгілерінен бастап, бүгінгі күнге дейінгі әдеби мұралардан мыңдап келтіруге болады.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: жұптасып жұмыс жасау

Жұптық жұмысқа қатысушылардың мақсаты да, қабылдаған шешімі де бірге.

Жұптасып жұмыс жасау – мәселе қойылған сөйлеу жағдаяттың тапсырма бойынша жұп болып шешім қабылдау әрекетіне құрылған. Берілген сөйлеу жағдаятының мазмұнын сақтай отырып, сәл өзгеріспен диалог құрады.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау.

Тапсырма 1. «Ана тілдің тағдыры: бүгін және болашақта» деген тақырыпта қазақ тілінің қоғамдағы орны, қолданылуы, мәртебесі және болашақтағы мүмкіндіктері туралы қорытынды пікір жазу.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 9 беті

2- тапсырма. Мәтінге сұрақтар дайындап, жауап іздей отырып, өз ойларыңды эссе жазумен түйіндендер.

3 – тапсырма. Тіл, сөз өнері туралы кім көп мақал-мәтел біледі? Оның бірнешеуінің мағынасын түсіндіріңдер.

4– тапсырма. Тіл – ұлттық белгі, халықтық мұра дегенді қалай түсінесіңдер? Өз ойларыңды ауызша баяндап, бір-бірлеріңнің ойларыңды ортаға салыңдар.

5– тапсырма *Өлеңді мәнерлеп оқып шығып, мазмұнын айт, дауысты, дауыссыз дыбыстарды ажыратыңыз.*

Қазақ тілі

Қымбат маған ана тілім, бал тілім,
 Қымбат маған дана тілім, ар тілім.
 Ақ сүтімен бірге сіңген бойыма,
 Ана тілім – ардақ тұтар алтыным.

Ана тілім жырлап өткен талайлар,
 Жырлап өткен Ыбырай мен Абайлар.
 Қасиетті менің ана тілімде,
 Өшпес мәңгі алаулаған арай бар.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6. Әдебиет.

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 10 беті

5.7.Бақылау:

1. «Тіл - ұлттық белгі, халықтық мұра, дүние таным құралы» деген тақырыпта ой толғау жазу.
2. «Ана тілі» туралы презентация әзірлеңіз.

№ 3 сабақ

5.1. Тақырып: Қазақ тілі –түпкі түрін сақтаған байырғы тіл. Тіл ұлттық қауіпсіздіктің кепілі.

Сағат саны : 3.

135 мин

5.2. Мақсаты:

Қазақ тілі –ұлт тілі екендігі туралы түсінік бере отырып, қазақ тілінің мәртебесін аяққа баспай қашанда биік ұстауға үйрету, оқушылардың бойына әдептілік, инабаттылық, қарапайымдылық қасиеттерін қалыптастыру.

5.3. Оқу міндеттері: түрлі әдістерді пайдалана отырып, балаларды тапқырлық ,жылдамдық есте сақтау қабілеттерін арттыру, сабақ барысында оқушылардың білімін бақылау арқылы сауатты жазуға машықтыру;

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Қазақ тілі –түпкі түрін сақтаған байырғы тіл туралы мәлімет.
2. Тіл ұлттық қауіпсіздіктің кепілі.
3. Қазақ тілінің қоғам, өнер, мәдениеттегі орнын анықтар басты белгілері оның бірнеше негізгі қасиеттері.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Қазақ тілі – түпкі түрін сақтаған байырғы тіл

Қазақ тілі түпкі түркі түрін сақтаған байырғы тіл. Қазақ тілі ғайыптан пайда болған жоқ және оқшау жаратылған тіл емес. Оның шыққан ата тегі бар. Қазақ тілі түркі тілдері деп аталатын алып бәйтеректің аса бір ірі тармағына жатады. Бір негізден өрбіп, түркі ата тілінен тарағандықтан әзербайжан, балкар, башқұрт, ғағауыз, қазақ, қарақалпақ, қарайым, қарашай, құмық, қырғыз, ноғай, өзбек, саха (якут), татар, тофалар, туба, түрік, түрікмен, ұйғыр, чуваш, хакас тілдері түркі тілдері деп аталады. Түбі бір түркі тілдерін бұтақтары тармақталып жапырақ жайған алып бәйтерекке ұқсатамыз. Қазақ тілінің түркі тілдерімен туыстас болатын себебі ай, тәңір, көк, жер, су тәрізді зат есімдер, бас, тіс көз, қол, аяқ тәрізді дене мүше атаулары, ақ, қара, көк, сары, қызыл тәрізді сын есімдер, ондық, жүздік, мыңдықты білдіретін сан есімдер, бар, кел, жүр, ұш, отыр, тұр, жат тәрізді етістік, апа, қарындас, ата, келін, қайын т.б. сияқты туыстық атаулар ортақ болып келеді. Өмірлік мәні бар мұндай атаулар әдетте ауыс-түйістікке жатпайды, сондай-ақ олар түркі тілдерінің бір негізден, бір ата тілден тарағандығының белгісі болып табылады. Грамматикалық шақ, жақ көрсеткіштері мен негізгі септіктердің түркі тілдеріне ортақ болып келуі олардың бір ата тілден тарағандығын, туыстығын көрсететін ең сенімді тілдік деректер.

Туыстығы жағынан қарақалпақ, ноғай, өзбек тілінің қыпшақ диалектісі, сондай-ақ татар, қырғыз тілдері қазақ тіліне ең жақын тілдерге жатады. Туыстығы алыс саха, чуваш тәрізді тілдерді, туыстығы біршама жақын, туыстығы өте жақын тілдердің деректерін салыстыру арқылы тіліміздің қандай көнелік белгілерді сақтағанын, дыбыстық, мағыналық жақтан қандай өзгерістерді өткергенін өз зерттеулерінде тіл мамандары айқындап береді. Ғылыми мәні зор болғандықтан тілдердің туыстығына зерттеушілер ерекше көңіл бөледі.

Сонымен, түркі тілдерінің туыстығы олардың лексикалық мағынасынан, грамматикалық құрылысынан, дыбыс жүйесінен нақты байқалады. Сондай-ақ түркі тілдерінің әрқайсысына тән лексикалық, грамматикалық, фонетикалық өзгешеліктер де болады. Ондай өзгешеліктерді туыстас тілдердің деректерін салыстыру арқылы байқауға болады.

Басқа түркі тілдерінде [б], [ғ], [г] дыбыстары келетін орындарда қазақтар [у], [к], [қ] дыбыстарын қолданады:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 11 беті

аба-ауа, тағ-тау, гелді-келді, ғырмызы-қырмызы.

Басқа түркі тілдерінде [ш] дыбысы келетін біраз сөздерде қазақтар [с] дыбысын қолданады: баш-бас, таш-тас т.б.

Басқа түркі тілдерінде сөз басында [й] келетін жерде қазақ тілінде [ж] дыбысы айтылады: йаш-жас, йол-жол, йаз-жаз, йыл-жыл т.б.

Кейбір түркі тілдерінде дауысты дыбыстардың созыңқы түрі болса, қазақ тілінде ол жоқ: тау-тоо, ат-аат т.б.

Тіл – ұлттық қауіпсіздіктің кепілі.

Тіл қай ұлтта болса да, қай елде болса да қастерлі, құдіретті. Ол әрбір адамның бойына ана сүтімен бірге еніп, қалыптасады. Тіл байлығы – әр елдің мақтанышы. Ол – атадан балаға мирас болып қалған баға жетпес мұра. Сондықтан да әр адам ана тілін қадірлеуге міндетті, оны шұбарлап сөйлеуге жол бермеуі керек. Ана тілі – ар өлшемі. Тілді шұбарлау – арды шұбарлау, көңіл тұнығын лайлау. Осы орайда ақын Қадыр Мырза Әлидің:

Ана тілің – арың бұл,
 Ұятың боп тұр бетте.
 Өзге тілдің бәрін біл,
 Өз тіліңді құрметте!.

деген өлең жолдарын айта кеткім келеді.

Менің ана тілім – шексіз бай, өте көркем тіл. Ана тілінің көркемдігін пайдалана алмаған адам, меніңше, нағыз пақыр жан. Ана тілін жырлай алмаған ақын – ақын емес. Қандай ақын, жазушы болса да, әр жүрек өз ана тілін жырлауы тиісті. Ана тілін жырламаған адам жоқ болар. Сол сияқты мен де өз тілімді жырласам, қазағымның қара топырағынан жаралған тал шыбық бүршік атардай сезіледі. Бойымдағы әлдебір күш серпіліп, аласұрғандай болады.

Бүгінгі күндерде ана тіліміз теңдігін алып, мемлекеттік тіл болса да, көпшіліктің арасындағы саңырауларға әлі де болса самалы тимей жатқаны, жасырын емес. Қазір көптеген жастар тілімізді шұбарлап, өз ана тілінде тұрпайы сөйлейді. Мұндайларды көргенде, К.Г. Паустовскийдің: «Туған тіліне жаны ашымаған адам - жәндік», - деген сөзі ойыңа оралады. «Көш жүре түзеледі» дегендей, бәрі де түзелер. Әйтсе де өз тілімізді ұмытпағанымыз дұрыс.

Біздің тіліміз – ананың ақ сүтімен бойға сіңген асыл қазынамыз, өз атамекенімізде жүргендіктен, өз тілімізде сөйлеу – басты парызымыз.

Сол себептен де қазақ тілін ту етіп тігіп, кейінгі ұрпаққа бүлдірмей тапсыруға тырысайық, құрбылар!

Ата-анамыз бізге, болашағына, үлкен үмітпен қарайды.

Менің ана тілім – шексіз бай, өте көркем тіл. Ана тілінің көркемдігін пайдалана алмаған адам, меніңше, нағыз пақыр жан.

Бүгінгі күндерде ана тіліміз теңдігін алып, мемлекеттік тіл болса да, көпшіліктің арасындағы саңырауларға әлі де болса самалы тимей жатқаны, жасырын емес.

Біздің тіліміз – ананың ақ сүтімен бойға сіңген асыл қазынамыз, өз атамекенімізде жүргендіктен, өз тілімізде сөйлеу – басты парызымыз.

Ана тілім, сен үшін күрес – болашақ ұрпақ үшін, халық үшін күрес дегім келеді. Ерлік пен елдікті мұра тұтқандар саған қол көтермек емес. Жылдар, ғасырлар мен замандардың ұйтқып сокқан желі сенің іргетасыңды ешқашан шайқалтпайды.

Жасай бер, бостандық, махаббат пен достық тілі – қазақ тілі.

5.5.Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Презентация студенттерге слайдтар, қағазда үлестірілетін материалдар, компьютер экранда анимациялық көріністерді бейнелеуге, дайындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар тақырыптарды еркін меңгеруге көмектеседі.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

1-тапсырма. «Ана тілін сүймеген,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 12 беті

Халқын сүйіп жарытпас» тақырыбында шығарма жазу.

2- тапсырма. Таңдауға берілген тақырыптардың біріне өз ойларыңды ауызша баяндаңдар. Таңдауға берілген тақырыптар:.

1. «Туған тілім – тірлігімнің айғағы...»

Ә. Тәжібаев

2. «Сүйемін туған тілді – анам тілін»

С.Торайғыров

3. «Ана тілің – арың бұл»

Қ.Мырза Әли

4. Туған тілдің болашығы туралы ой

5. Менің тілім ХХІ ғасырда

3.Тіл туралы өлеңдерді жаттау

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет:

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).

2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет

3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет

4.Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.

5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.

6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.

7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.

2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.

3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.

4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.

5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130

6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: ауызша сұрақ-жауап

1. Тілдің қоғамдағы мәні мен қызметі.

2. Қазақ тілі –түпкі түрін сақтаған байырғы тіл туралы мәлімет.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 13 беті

3. Тіл ұлттық қауіпсіздіктің кепілі.

4. Бүгінгі күннің өзекті мәселелерін негізге алып, «Қазақстан халықтарының рухани құндылықтары» тақырыбында эссе жазыңыз.

№ 4 сабақ

5.1. Тақырып: Ескі қазақ жазба тілі. Ескі қазақ жазба тілінің қазақ қоғамы үшін маңызы.

Сағат саны : 2.

90 мин

5.2. Мақсаты: Ескі қазақ жазба тілінің қалыптасу тарихы туралы білім беру, қазіргі қоғам үшін ескі қазақ жазба тілінің маңызын түсіндіру, оқушылардың дүниетанымдарын кеңейту, сөйлеу мәдениеттерін дамыту, ойлау, қабылдау қабілеттерін дамыту, білім алушыларды мәдениетті, сауатты сөйлеуге, тазалыққа, ұқыптылыққа тәрбиелеу.

5.3. Оқу міндеттері : Ескі қазақ жазба тілінің қалыптасу тарихы туралы білім еру, қазіргі қоғам үшін ескі қазақ жазба тілінің маңызын түсіндіру. Білім алушыларды мәдениетті, сауатты сөйлеуге тазалыққа, ұқыптылыққа тәрбиелеу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4.	Тақырыптың	негізгі	мәселелері:
1.	Ескі қазақ жазба тілінің		калыптасуы.
2.	Араб әліпбиі негізіндегі ескі жазба тіл.		
3.	Ескі қазақ жазба тілінің қазақ қоғамы үшін маңызы.		
4.	Қазақ хандығынан бастап, XX ғасырдың басына дейінгі аралықтағы ескі жазба тілдің қолданылуы аясы.		
5.	Қазақ әдебиетіндегі тіл тақырыбында жазылған тұңғыш көркем туындылар.		

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Ескі қазақ жазба тілі

Араб әліпбиі негізіндегі қазақтың ескі жазба тілі шамамен XV ғасырдан XX ғасырдың басына дейінгі аралықта қызмет етті. Ол негізінен Қазақ хандығы іс қағаздарында, дипломатиялық қарым-қатынас ісінде қолданылды. Қадырғали би Жалайыридің “Жамиғ-ат тауарихы”, Әбілғазы баһадүр ханның “Шежіре түркі” атты тарихи жылнамаларын аталмыш жазу үлгілеріне жатқызуға болады. Ескі қазақ жазба тілінің үлгілеріне Махамбет Өтемісұлы, Әбілхайыр ханның Ресей патшасы Елизаветаға жолдаған дипломатиялық жазбаларын, Ш.Уәлихановтың хат-қағаздарының тілі т.б. жатады. Мүрсейіт қағазға түсірген Абайдың қара сөз түріндегі шығармаларының тілін ескі қазақ жазба тілінің үлгілері деп тануға болады. Ескі қазақ жазба тілінің нормалары, әсіресе XIX ғасырдың аяғына таман сөйлеу тілінің ықпалына көбірек ұшырап, халық тілінің элементтері жүйелі сипат ала бастады. Бұл тұста ілгерішіл демократиялық бағыт ұстанған “Айқап” журналы, “Қазақстан” газеті т.б. осы сияқты басылымдардың орны ерекше болды. Әсіресе XX ғ. басындағы көркем әдеби шығармалар тілінде сөйлеу тілінің нормалары айқын көрінді, бірақ ескі жазба тіліне тән сөз үлгілері де жиі кездесіп отырды.

Қазақ тілі – жазба мәдениеті бар тіл. Ана тіліміздің даму барысында қандай кезеңдерден өткені, қай бағытқа қарай бет бұрғаны, әлемдік мәдениетпен қандай тілдік байланыста болғанын байырғы жазба ескерткіштердің тілдік деректерімен салыстыру арқылы айқындалады. Түркі тілдерінің көбіне ортақ болып табылатын аса маңызды тарихи жазба мұралар негізінен үш дәуірге бөлінеді.

1. Көне түркі дәуірі (III, V–VIII ғасырлар). Бұдан мың жарым, екі мың жыл бұрынғы көне түркі жазуымен тасқа жазылған жазба дүниелердің түркітану, шығыстану ғылымында тілдік, тарихи, мәдени маңызы айрықша. Әсіресе V-VIII ғасырлардағы Талас, Орхон-Енисей жазба ескерткіштері түркі мәдениетінің биік деңгейде болғанын көрсетеді. Көне түркі дәуіріне жататын жазба мұраларға Түркі қағанатының (мемлекетінің) ел құраған қайраткерлері мен ел

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 14 беті

қорғаған қолбасылары Білге қаған, Тоныкөк, Күлтегін, Мойынчордың басына қойылған ескерткіштердегі жазба мұралар жатады.

Аталмыш ескерткіштерде қазіргі түркі тілдерінде, оның ішінде қазақ тілінде қолданылатын көптеген сөздер, жер-су атаулары, аспан денелері, кісі есімдері тәрізді ономастикалық атаулар молынан ұшырасады. Қазақ тіліндегі қосымшалардың, сөз тіркестерінің тарихы көне түркі дәуіріне, тіпті одан да арғы кезеңдерге барып тіреледі.

2. Орта түркі дәуірі. Бұл дәуір екі кезеңнен тұрады: Қараханид және Алтын Орда кезеңі. Аталмыш дәуірдің бастапқы кезеңінде түркі жұртшылығына ескі ұйғыр жазуы тарала бастады.

Қ а р а х а н и д к е з е ң і. Аталмыш кезеңдерде араб мәдениеті әлемдік мәдениеттің көш басында болып, ғылым мен білімнің, әдебиет пен өнердің, ізгілік пен даналықтың өрістеуіне жол ашып, соны серпін берді. Ғылымның жаратылыстану, медицина, философия т.б. салалары ерекше дамыды. Әлем әдебиетінің інжу-маржаны саналатын көркем туындылар мен философиялық трактаттар дүниеге келді. Отырардан шыққан отандасымыз, ғұлама ғалым әл-Фараби ғылымның жарық жұлдызы болды.

Ислам мәдениеті түркі халықтарының мәдениетіне, тіліне айрықша ықпал етті. Түркі тілдеріне, оның ішінде қазақ тіліне ғалам, хакім, ғылым, рақым, махаббат, ғарыш т.б. толып жатқан дерексіз ұғымдағы атаулар енді.

Араб мәдениетімен тығыз байланысты бұл кезеңнің ерекшеліктерін сипаттайтын араб жазуымен жазылған жазба дүниелерге Жүсіп Баласағұнның “Құтадғу білік” (“Құтты білік”) поэмасы, Махмұд Қашқаридың “Диуани лұғат-ит түрік” (“Түрік сөзінің жинағы”) түркі тілдерінің салыстырма сөздігі, Ахмет Юғнакидің “Һибит-уль-хакаик” (“Ақиқат сыйы”) атты еңбегі, Қожа Ахмет Яссауидің “Диуани Хикмати” (“Даналық кітабы”) атты шығармалары жатады. Мерзімі жағынан бұл кезең Х–ХІІ ғасырларды қамтиды.

А л т ы н О р д а к е з е ң і. Аталмыш кездегі тілдік ерекшеліктерді көрсететін Хорезмидің “Мұхжабатнамесі”, Құтба ақынның “Хұсрау-Шырыны”, Сайф Сарайдың “Гүлистан-бит түркі” (“Түрік тіліндегі Гүлстан”), Рабғузидің “Қисса сүләнбиясы”, қыпшақ жазбаларының бірі – “Кодекс куманикус” сөздігі жатады. Бұл кезең мерзімдік жағынан ХІІ–ХV ғасырларды қамтиды.

Бұл кезеңдегі көркем туындылар ХV–ХІХ ғасырлардағы қазақ жыраулары мен ақындарының сөз байлығы мен тіл өрнегіне ерекше әсер етті. Әсіресе көркем әдебиет тілі жаңа мазмұндағы тұрақты сөз орамдары мен бейнелі тіркестермен байи түсті. Бұл кезеңдегі жазба туындылар, сондай-ақ қазақ қоғамындағы араб әліпбиіне негізделген ескіше жазба тілдің қалыптасуына игі әсерін тигізді. ХV ғасырлардан бастауын алатын қазақтың ескі жазба тілі ХХ ғ. басына дейін қолданылып келді де, халықтық негіздегі жазба тілмен ұласып кетті.

Ж а ң а т ү р к і д ә у і р і – ХV ғасырдан қазірге дейін. Жаңа түркі дәуірінің бастапқы кезеңінде (ХІV–ХVғғ.) көптеген түркі этностары тайпалық одақтар мен ру-тайпалық бірлестіктер, мемлекеттілігінің болуымен, елдікке жетуімен байланысты халық, ұлт болып қалыптаса бастады. Осы кезеңнің өзінде-ақ қазақ тілінің халық, ұлт тілі ретіндегі бейнесі айқындала түсті. Алтайдан Атырауға дейінгі күллі қазақ ру-тайпаларының бәріне ортақ сөздік қоры мен сөздік құрамы, сөйлем жүйелерінің түрлері, дыбыс құрылысы болды. Басқаша айтқанда, халықтық, ұлттық тілдің біртұтас сомдалған өзегі қалыптасты. Бұлар халық тілінің тұрақты элементтері деп аталады. Әрине, халық тілінің сомдалған өзегінен тысқарылау жатқан, әр жерде әртүрлі дыбысталатын (киіз – кигіз, құман – құмған,) әртүрлі ұғынылатын там “үй”, там “мола” т.б. тәрізді элементтер кездеседі. Бұлар белгілі бір аймақта ғана кездеседі. Халық тіліндегі ортақ элементтерге қарағанда қолданылатын шекарасы бар шеткері элементтердің саны мүлде аз, жуық шамамен жеті-сегіз пайыздан аспайды.

Жаңа дәуірдің бастапқы кезеңінде қазақ қоғамында араб жазуы қолданыла бастады. Жазу-сызудың бұл түрі Орта түркі дәуіріндегі, Алтын Орда кезеңіндегі жазба ескерткіштердің тілінің негізінде пайда болды және сол кезеңдердің емле үлгісімен жазылды, яғни халық тілінің, сөйлеу тілінің дыбыс жүйесіне негізделмеген болатын, лексикалық жүйесінде жұртшылыққа

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 15 беті

бейтаныстау араб, парсы сөздері көп кездесетін. Дегенмен бертін келе халық тілінің, сөйлеу тілінің элементтері аталмыш тілдің дыбыс, сөз жүйесіне бірте-бірте ене бастады. Сөйтіп, біршама халық тілінің дыбыс, сөз ерекшеліктерін бейнелейтін қолданыстар қалыптасып, жүйелі түрде жұмсала бастады. Сөйтіп, қазақ қоғамында ескі қазақ жазба тілі деп аталатын жазба тіл қалыптасты.

Ескі қазақ жазба тілінің қазақ қоғамы үшін маңызы

Ескі қазақ жазба тілінің сол кездердегі қазақ қоғамы үшін тарихи-мәдени маңызы аса зор болды. Өйткені ол қоғамдық сананың құқықтық, ғылымдық, эстетикалық (көркемдік) түрлерін қалыптастыру мен дамытудың тілдік құралы ретінде жұмсалды. Олай болса, ескі қазақ жазба тілі мәдени ұлттық тарихымызда ерекше құндылық деп танылуға тиіс.

Ескі қазақ жазба тілінің емле жүйесі тым күрделі болды. Себебі оның тілдік жүйесінде, біріншіден, Қараханид дәуірінен келе жатқан байырғы түркілік сөздер мен тұлғалар, екіншіден, қалың жұртшылық біле бермейтін араб, парсы сөздері, үшіншіден, қазақтың кәдімгі сөйлеу тіліне тән элементтер болды. Жазба тілі жүйесінде мұндай үш түрлі элементтердің аралас-құралас жүруі, оның емле жүйесін оқып игеруде көп қиындық келтірді. Сондай-ақ қазақтың ескі жазба тілін халықтың белгілі бір әлеуметтік тобы ғана қолданды. Жалпыхалықтық игілікке айналып, бұқаралық сипат ала қоймады.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Тапсырма 1. Көне түркі жазба ескерткіштерін зерттеген ғалымдардың еңбегі туралы не білесіздер?

2. Ежелгі дәуір әдебиетіне жататын ескерткіштер, шығармалар.

3. Көне түркі ескерткіштерінің зерттелуі қаншалықты маңызды?

4. Тілді қолданудың өзіндік талаптары барма?

5. Әркімнің өз бетінше сөйлей беруі сөздің мағынасына әсер ете ме?

6.Тіл тазалығын қалай сақтап қалуға болады?

7. Баспасөз беттеріндегі «Латын әліпбиіне көшу» туралы ақпараттар негізінде пікірлесіндер?

Тапсырма 2. Мамандық таңдау мен мамандық алу ара қашықтығы туралы ой толғау. Топ ішіндегі проблемалық сұрақтарға топпен жауап беру.

1.Мәтінді негізге ала отырып, сұрақтар дайындау.

2. *«Ескі қазақ жазба тілінің қазақ қоғамы үшін маңызы» тақырыбына мәтін жазып, түсінгеніңізді айтыңыз.*

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет:

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).

2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет

3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет

4.Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.

5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 16 беті

6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: пікір-талас.

Қазақ тілі туралы ұлт зиялыларының нақыл сөздерімен танысып, «Дербес пікір» айту тәсілі бойынша өз пікірлерінді айтыңдар.

1. Көне түркі жазба нұсқалары
2. Көне түркі және Орхон-Енисей-Талас кезеңі
3. Араб басқыншылығынан кейінгі кездегі Қараханид кезеңі
4. Монғол шапқыншылығынан кейінгі орта ғасырлық кезең.
- 5.Мәтінді негізге ала отырып, сұрақтар дайындау.
6. «Ескі қазақ жазба тілінің қазақ қоғамы үшін маңызы» тақырыбына мәтін жазып, түсінігін
- 7.Тіл ғылымының өзге ғылым салаларымен байланысы жөнінде ойланып көріңдер.
- 8.Түркі тілдес халықтар жөнінде не білесіңдер?
- 9.Өз тілдеріңе деген сезімдеріңді қай ақынның өлеңімен жеткізер едіңдер?

№ 5 сабақ

5.1. Тақырып: Төте жазу. Тұңғыш қазақ әліпбиі. Қазақ тілі- қазақ халқының ұлттық тілі. «Елбасының Тәуелсіздік толғауы».

Сағат саны : 3

135 мин.

5.2.

Мақсаты:

Ұлттық тіл тарихының қалыптасу жолымен және ұлы реформатор ғалым А. Байтұрсынұлы негізін қалаған төте жазу жүйесі ерекшеліктерімен танысу, оның тарихи маңызын ұғыну. Өз ой - пікірін еркін, жүйелі жеткізе білуге үйрете отырып, тіл байлығын, сауатты жазу дағдысын арттыру.

5.3.Оқу міндеттері:

А. Байтұрсынұлы негізін қалаған төте жазу жүйесі ерекшеліктерімен таныстыру, Еліміздің даму бағыттары туралы мәлімет беріп, алған білімдерін сабақта қолдана білу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 17 беті

1. Тұңғыш қазақ әліпбиі. Жазу-сызуды демократияландырудағы А.Байтұрсынұлының реформасы.
2. Жаңа жазу- халықтық тілді қолданудың жүйесі. Тілдің заңдастырылған жазу нормалары.
3. Төте жазудың халықтық әлемдік деңгейде бағалануы. Төте жазудың кеңестік кезеңдегі тағдыры. Қазақ тілінде пайдаланылған алфавиттер.
4. Қазақ тілі- қазақ халқының ұлттық тілі.
5. «Елбасының Тәуелсіздік толғауы».

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

1-тапсырма: «Тәуелсіздік оңай жолмен келген жоқ » дегенді қалай түсінесіңдер?

2-тапсырма: «Егемендіктің ертеңі зор» түсінігіне сипаттама беріңдер.

3- тапсырма: Елбасының еліне жасаған еңбегін суреттеп беріңдер.

4- тапсырма: Елбасымыздың «Тәуелсіздік толғауының» саяси мәнін атаңыз.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Төте жазу. Тұңғыш қазақ әліпбиі

Т ө т е ж а з у. XX ғ. басында халқымыздың ұлы перзенті, ғұлама ғалым А.Байтұрсынұлы ескі қазақ жазба тілін күллі қазақ халқының игілігіне айналдыру идеясын ұсынды. Басқаша айтқанда, жазу-сызуды демократияландыру арқылы күллі халықты сауаттандыру ісіне бар білімін, күш-жігерін салды. Халықты жаппай сауаттандыруды, білім беруді тезірек қолға алмаса, қазақ қоғамының заман ағымына ілесе алмай, қалып қоятынын терең түсіне білген ғалым жүйесі аса күрделі ескі қазақ жазба тіліне түбегейлі реформа жасады. Алдымен, ол араб әліпбиін пайдалана отырып, халық тілінің тоғыз дауысты (а-ә, ы-і, о-ө, ұ-ү, е) және он тоғыз дауыссыздан (б-п, д-т, г-к, ғ-қ, ж-ш, з-с, й, л, м, н, ң, р, у) тұратын дыбыс жүйесін негізге алып, қазақ әліпбиін түзді. А.Байтұрсынұлы ұсынған жазба тіл нормасы бірыңғай халықтық тілдің сөз, грамматика, дыбыс жүйесіне сүйенді, соларды таяныш етті, ескі түркілік сөз үлгілері мен қалың жұртшылыққа түсініксіз араб, парсы элементтерінің қолданылуы шектеулі болды. А.Байтұрсынұлы жазуы халықтық тілдің сөз үлгілерін жазба тілде бірізді қолданудың жүйесін жасады. Сөйтіп, А.Байтұрсынұлы халық тіліне негізделген жазбаша тілдің тұңғыш рет оқулықта, оқу құралдарында заңдастырылған нормасын (кодификацияланған нұсқасын) жасады. Тіліміздің заңдастырылған жазу нормаларын А.Байтұрсынұлы негіздеп берді.

А.Байтұрсынұлы ұсынған жазу жүйесі жалпақ жұртшылықтың ықыласына бөленді. Ден қойған адам оны бір-екі айдың ішінде-ақ үйреніп алатындай 24 әріптен тұратын жүйесі ұғымға жеңіл, емлесі оңай болды. Жұртшылық сондықтан бұл жазуды бұрынғы жазудан бөлектеп, төте жазу, төте оқу деп атады. А.Байтұрсынұлының төте жазуын тек қазақ зиялылары ғана емес, әлемдік тіл ғылымының (лингвистиканың) көрнекті өкілдерінің бірі Е.Д.Поливанов, фонетика зерттеушісі Яковлев т.б. арнайы тексере келіп, аса жоғары бағалады. Алайда төте жазудың Кеңестер Одағындағы ғұмыры ұзаққа бармады. 1929 жылы қазақ жазуы латын графикасына негізделген, 29 әріптен тұратын жазуға көшті. Ал 1940 жылы қараша айынан бастап латын негізді қазақ жазуы 41 әріптен тұратын осы күнгі орыс графикасына бейімделген жазуға көшті. Ал ҚХР-дағы миллионнан астам қандастарымыз осы күнге дейін төте жазуды қолданып келеді. Онда төте жазумен оқулықтар, оқу құралдары, газет-журналдар, әртүрлі кітаптар шығады.

Қазақ тілі – қазақ халқының ұлттық тілі.

Ана тілі – халық боп жасағаннан бері жан дүниеміздің айнасы, өсіп-өніп түрлене беретін, мәңгі құламайтын бәйтерегі, - деп Жүсіпбек Аймауытов айтқандай елін, жерін сүйген әрбір азаматтың көкірегінде ана тіліне деген сүйіспеншілігінің мақтаныш сезімі болуы керек. Себебі, қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 18 беті

Тіл – ұлттың жаны. Ал ұлттың болашағы – оның ана тілі. Тіл – халықпен бірге өмір сүріп дамиды, әр ұлттың тілі – оның бақыты мен тірегі. Әр нәрсенің түп-тамыры болатын сияқты, ана тіліміздің де түп-тамыры бар. Заңғар жазушы Шыңғыс Айтматов өскелең ұрпақ тілімізбен бірге өсіп -өнеді, тілімізбен бірге өркендейді деген.

Қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі. Бүгінде Қазақстан Республикасында тұратын орыстар, украиндар, түріктер, немістер, кәрістер, тағы басқа ұлт өкілдері қазақ тілінде сөйлей бастады.

Елбасының «Тәуелсіздік толғауы.»

«Халқымыздың қастерлі Тәуелсіздігі мен Мәңгілік Еліміздің болашағы мені үнемі толғандырады. «Тәуелсіздіктің өмірлік философиясықандай болу керек?» деген сауалды мен өзіме сәт сайын қойып отырамын. Осы жайындағы ой орамдарын қағазға түсіріп «Тәуелсіздік толғауы» деп атағым келді. Ол азат еліміздің күллі азаматтарына, жалынды жастарға бүгінгі буынның ерен істерін лайықты жалғастыры, ертеңгі ұрпаққа арналады», - дей келе сол толғауын да жариялады.

«Заман ағымы біздіҚазақстан Республикасы тұңғыш рет тәуелсіз ел ретінде әлемге әйгіленген тариха дата – 1991 жылдың 16 – желтоқсанынан күн сайын алыстатып барады. Біз жыл өткен сайын сол бір тарихи таңдаудың сарқылмас құдыретін жан жүрегімізбен түсінеміз. Ол –гемен мемлекетте бейбітшілік пен келісімде , өзара сенімде азат өмір сүру таңдауы. Ол туған жеріміздің қазынасы мен қазба байлығына дербес иелік етіп, барша қоғамның игілігі үшін өз қалауымызбен жасау таңдауы. Біздің жаңа Қазақстанымыз жарық жұлдыз болып дүниеге келді. Баршамызды Тәуелсіздіктің Ұлы рухы жебейді, біріктіреді, бойымызға қуат беріп, сенімімізді нығайтады», - деп толғайды Елбасы.

Бұдан бөлек, Елбасы Тәуелсіздік – сан буын бабалардың қасиетті жеріміздің әрбір қадамын қорғау үшін төгілген өлшеусіз қаны мен терінің өтеуі екенін, Тәуелсіздік кешегі батыр бабалар өсиет еткеніндей, Қазақстанды қасық қаны қалғанша қорғау жөніндегі әрбір азаматтың қайсар шешімі екенін де атап өтті.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Тапсырма 1. Көне түркі жазбалары туралы ғалымдардың пікірін тауып, сызба жасаңыздар.

Тапсырма 2. Сызба бойынша қазақ жазуы туралы мәліметтер жина.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 19 беті

5.6. Әдебиет.

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (В1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизаков С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: ауызша сұрақ- жауап.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Төте жазуының қолданылу аясы.
2. Араб әліпбиі қай ғасыр аралығында қызмет етті?
3. Араб жазуы қай кезеңде қолданылып, тілдік жүйемізге қалыптаса бастады? Тілімізге оның өзіндік әсері қандай болды?
4. Ескі қазақ жазба тілінің үлгілеріне кімдердің шығармаларын жатқызуға болады?
5. Ескі қазақ жазба тілінің қазақ қоғамы үшін мәні неде?
6. Ескі қазақ жазба тілін осы кезге дейін неге қолдана бермеді?
7. Төте жазу деген не?
8. Ахмет Байтұрсынұлы туралы не білесің?
9. Тәуелсіз елдің белгілері не?
10. Елбасымыз қандай мақсатпен жолдау жариялайды?
11. «Қазақ тілі – қазақ халқының ұлттық тілі» тақырыбында шағын әңгіме құраңыз.
12. Елбасының «Тәуелсіздік толғауымен» таныса отырып, пікір алмасындар.

№ 6 сабақ

5.1. Тақырып: Қазақ тілі- кемелденген тіл. Тілдің грамматикалық дамуының көрсеткіштері.
Сағат саны : 2 90 мин.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 20 беті

5.2. Мақсаты: тіл білімі, әдеби тіл туралы білімдерін кеңейту, қазақ тілінің байлығы қазақ халқының байлығы екенін ұғындыру, ана тілін сүйіп, құрметтеуге тәрбиелеу, ұлттық қасиетті сақтауға, тілді ұлттық мұра ретінде қадірлеуге үйрету.

5.3. Оқу міндеттері: Тілдің кемелділігін көрсететін негізгі белгілерді түсіндіру. Сөз байлығы деген сөздің алуан мазмұндылығы екенін мысалдар арқылы түсіндіру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Қазақ тілі – кемелденген тіл. Тілдің грамматикалық дамуының көрсеткіштері

Ана тілі - ар өлшемі. Олай болса, тілді шұбарлау - арды шұбарлау, көңіл тұнығын майлау. Ең жақсы адам - ана тілін құрметтеген адам. Бұл сенің басқа тілді меңгеруіңе бөгет болмайды, қайта сені адамгершілікке, шын патриот болуға жетелейді. Ана тілдің терең иірімдеріне бойлай білу – саналы адам болғысы келетін жас адамның бірінші парызы. Ол – туған жеріңді, еліңді, сүйікті Отаныңды сүйе білу деген сөз. Ақиық ақын М.Мақатаев «Отан» атты өлеңінде:

Мен оның түнін сүйем, күнін сүйем

Ағынды өзен, асқар тау, гүлін сүйем.

Мен оның қасиетті тілін сүйем

Мен оның құдіретті үнін сүйем, – деп Отанды сүюдің, ана тілін сүюдің құдіретті биік сезім екендігін білдіреді. Мен әлемдегі ең бай, ең сұлу тілдердің бірі - қазақ тілінің құдіретіне әрдайым сенемін. Тіліміз - бірлігіміздің тірегі, халқымыздың ұлттық байлығы.

Қазір Елбасымыз үш тілді білуді міндеттеп отыр. Болашақта бұл үлкен мәселе болмақ. Менің ойымша, егер адам өзге тілді білетін болса, ол рухани бай адам деп ойлаймын. Өйткені сол тіл арқылы басқа халықтың мәдениетін, дәстүрін үйренеді, басқа тілді үйрену арқылы танымы кеңейеді. Сондықтан мен өз замандастарымды «өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» деп ақын Қ.Мырзалиев айтқандай, басқа тілді біле отырып, ең алдымен өз ана тілімізді құрметтеуге шақырамын және бәріне:

Мейлі, сен көп тілді біл «қой» демес ем!

Пушкин, Байрон, Шекспир, Гейнеге сен.

Бірақ сені қазақ деп айта алмаймын

Туған ана тілінде сөйлемесең, - дегім келеді.

Сырдың сыршыл ақыны Ә.Тәжібаев «Біз түгел қазақ бола білейік» деген өлеңінде:

Күркіре, көңілім,

Қобызым, гуле, бұрқыра!

Күн жаңа туды

Ерлікке ғана ұмтылар.

Елдікті қорға,

Елдікті бастар ерлікті айт.

Сарының сенің

Рух берсін жуас жұртыңа

Жырла, тілім, жырла! - дейді.

Қорыта келгенде, Абай әрлеген тіл, Жамбыл жырлаған тіл - қазақ тілі, Мәңгілік елдің Мәңгілік тілі болып қала бермек!

Қазіргі заманның жастары қазақша дұрыс сөйлеумен қатар, қазақша сауатты жаза білуі қажет, сонда ғана қазақша білемін деуге болады. Сондықтан оқушының қазақша тілі ауызша да,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 21 беті

жазбаша да дамуы міндетті болып саналады. Грамматиканы оқытудың осы мақсатқа жетуде атқаратын қызметі бар. Жазу көпшілік жағдайда грамматикаға негізделеді. Мысалы, қазақ жазуының емлесі көбіне морфологиялық принципке негізделген. Ол принцип бойынша сөздің түбірі сақталып жазылады. Бұл түбір морфеманы, сөз құрамын білуді қажет етеді, ал ол — сөзжасам, орфография, грамматиканың мәселесі. Бірсыпыра қосымшаларды грамматика арқылы білуге сүйенеді. Мысалы, -хана, - қор, - паз, - қой, т.б. Сол сияқты бірнеше септік жалғауларының тәуелденген сөздің септелуінде ерекшеліктері бар. Олардың да дұрыс жазылуы грамматикамен байланысты. Мысалы, шылаулардың жазылу емлесі де, тыныс белгілері де грамматикамен байланысты. Сонымен бірге, грамматиканы оқыту — оқушының логикалық ойлауын дамытатынын естен шығармау абзал. Ана тілінде сөйлегенде, оқушы сөйлеу дағдысы бойынша кідірмей, көп қиналмай, бірден өз ойын таратады. Екінші тілде сөйлегенде оқушы өз ойын дұрыс тарату үшін оның тәсілдерін іздейді. Аталған мақсатпен тілді материалдың ең дұрысын таңдауға тырысады. Бұл оқушының ойын дамытады, байытады. Қазақша мәтінді түсіну, мәтіннің ой- түйінін ұғыну үшін де мәтіндегі грамматикалық көрсеткіштердің мән-мағынасын білу қажет.

Сөйтіп, өз ойын басқаға жеткізу үшін ғана қолданып қоймай, басқаның да ойын, ұғыну үшін де грамматиканың рөлі анықталады. Сонымен қатар грамматиканы таза теориялық тұрғыда емес, тілді қоғамдағы қарым-қатынас ретінде оқытқанда қосымша мәлімет тұрғысынан беру орынды.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Қазақ тілі- кемелденген тіл. Тілдің грамматикалық дамуының көрсеткіштері.
2. Тіл кемелденген тән объективтік белгілердің қазақ тілінің құрылымдық жүйесінен табылуы.
3. Сөз байлығы- тіл дамуының басты белгісі.
4. Тілдің дамуындағы қазақ этносының қалыптасу тарихының рөлі.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру.

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

1-тапсырма: «Тілдің туы жығылмасын» тақырыбына мақаланың мағынасын түсіндіріңдер

2-тапсырма: « Қазақ тілі дамыған, жетілген, бай икемді тілдің бірі» - дегенді қалай түсінесің?

3-тапсырма: Тіл туралы Заңдағы тілге байланысты баптарды атандар.

Жаңа сабақты түсіндіру:

Қазақ тілі- кемелденген тіл. Тілдің грамматикалық дамуының көрсеткіштері мәтінін оқып, достарыңызбен пікірлесіңіздер.

Тапсырма 1. «Көне түркі және қазақ жазуы» деген тақырыпта қысқарған сөздерді қатыстыра отырып, эссе жаз.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Тапсырма 1. Жоғарыда берілген кестені пайдалана отырып, мысал келтіріп, жазбаша мысал жазыңдар.

Кемел тілдің негізі белгісі болып саналатын небір айырмашылықтарды дәл көрсете алатын тілдік амал-тәсілдердің жүйесі қандай? Тілдің грамматикалық дамуының көрсеткіштерін атаңыз.

Қазақ тілінің кемелденген тіл екенінің негізгі белгілері қандай?

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 22 беті

- Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
- Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
- Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
- Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
- Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (В1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
- Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

- Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
- Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
- Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
- Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
- Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
- Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин

5.7. Бақылау: Сұрақтар мен тапсырмалар

- Сөйлеу тілі дегеніміз не?
- Тілдесу түрі мен ерекшеліктеріне тоқталыңдар.
- Сөйлеу тілінің түрлерін атаңыз.
- Әдеби тіл дегеніміз не?
- М. Шахановтың «Төрт ана» өлеңін жатқа айту.
- М. Мақатаевтың «Қазақ жері» өлеңін мәнерлеп оқу.

№ 7 сабақ

5.1. Тақырып: Сөйлеу тілі туралы түсінік. Қазақ әдеби тілінің белгілері.

Сағат саны : 3

135 мин.

5.2. Мақсаты: оқушыларға әдеби тіл туралы түсінік беру, ауызша және жазбаша тілдің айырмашылығын ұғындыру.

оқушыларға адамгершілікке, ізгілікке баулу. Табиғатты, отанды сүюге тәрбиелеу.

оқушылардың әдеби тіл туралы түсініктерін кеңейте отырып, сабақта қолданылған қосымша материалдар арқылы дүниетанымдарын кеңейту.

5.3. Оқу міндеттері:

Қазақ әдеби тілі туралы балаларға түсінік бере отырып, дұрыс, мәдениетті, әдеби тіл нормаларын сақтай отырып сөйлеуге қалыптастыру, айтар ойын әдеби, толық, түсінікті жеткізуге дағдыландыру, ойлау, шығармашылық ізденістерін дамыту;

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 23 беті

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сөйлеу тілі туралы түсінік.
2. Қазақ әдеби тілінің белгілері.
3. Әдеби тілдің стильдік тармақтары.
4. Кітаби тілдің ерекшеліктері, ауызша және жазбаша түрлері. Кітаби тіл мен сөйлеу тілінің ортақ белгілері.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Сөйлеу тілі туралы түсінік

Тіл – дегеніміз не? – дегенге жоғарыда жауап бердік. Сондықтан әңгімені сөйлеу дегеніміз не? Ол қалай жасалынады? – деген сұрауларға жауап беруден басталық.

Психологтар тілімен айтқанда, сөйлеу дегеніміз – адам әрекеттерінің бір түрі. Адам біреуге бір нәрсе туралы айтуды мақсат етеді. Сол мақсатқа жету үшін, адам өзінің дыбыстау мүшелері арқылы әр түрлі артикуляциялық әрекеттер жасайды. Яғни сөйлеу әрекеті дыбыстау мүшелерінің қимылы арқылы пайда болады. Ендеше, сөйлеу дегенге: Тілдік таңбалардың қатынас құралықызыметінде қолданылуы, - деп анықтама беруге болады.

Сөйлеу әрекеті сөйлеу, есту, ұғыну сияқты үш бөлімнен тұрады. Сөйлеушінің айтқандары – артикуляциялық жиынтық, ал тыңдаушының естейтіндері – акустикалық жиынтық болады. Сөйлеуші мен тыңдаушы бірін-бірі түсіну үшін, тағы бір жиынтық керек. Ол – сөйлеу әрекетінің ұғымдық жағы. Бұл үш жиынтық берік бірлікте болу керек. Яғни бас деген сөзді айтушы да, тыңдаушы да бір ғана мағынада түсіну керек. Айтылған мен естілгеннің арасында ондай бірлік болмаса, ұғыну, ұғынысу деген де болмайды. Ондай бірлікті – мағына деп атайды.

Осы тұрғыдан сөйлеу дегенге тағы да анықтама беріп көрелік:

Сөйлеу дегеніміз – қатынас жасау процесінде өз ойын, сезімін басқаларға білдіру, басқаның ойын білу мақсатында тілді қолдану деген сөз. Сөйлеу тілдік элементтер арқылы болады және ол тілдік заңға, тілдік нормаға бағынады. Тіл мен сөйлеу бір-бірімен ажырамас бірлікте. Тілдік сөйлеу жок, сойлеу жок жерде тіл де жоқ.

Бірақ бұл екеуінің бірлігі тепе-теңдік, абсолюттік бірлік емес. Тіл дегеннен ондағы бүкіл дыбыстардың, грамматикалық формалардың, категориялардың, заңдылықтардың жиынтығын түсінсек, сөйлеу дегеннен сол тілдік элементтердің қызметке кірісуін, олардың өзара қарым-қатынасқа түсуін түсінеміз. Яғни сөйлеу дегеніміз – тілдің қимыл үстіндегі күйі. Бұл жағынан алғанда, тіл сөйлеуге қажетті өлі материалдардың жиынтығы. Ф. де Соссюрше, тіл – тілдік материалдардың жанданып іске қосылуы. Яғни адамдар сөйлеу кезінде тілді қатынас айналымына түсіреді.

Тілдік материалдар да, тілдік нормаларға тәуелді: соларға бағынады, соларды сақтайды. Соған қарамастан сөйлеу - тілдің, тілдік норманың жаны, тіршілігі. Сөйлеу болмаса, тіл өледі. Өйткені тіл, тілдік норма қоғамдық бола тұра, ол жеке адамдардың сөздері, сөйлеулері арқылы көрініп, өмір сүреді.

Тілде бар нәрсенің бәрі сөйлеуде бола беруі мүмкін. Алайда сөйлеуде болғанның бәрі тілде бола бермейді. Сөйлеу кезінде сөздер тілде қалыптасқан үйреншікті тура мағынасында қолданылмай, тек мәтін арқылы ғана түсінуге болатын ауыс, келтірінді мағыналарда қолданыла береді. Мысалы, Абай өлеңдерінде кездесетін «көңілдің жайлауы», «жүректің саусағы» дегендерді аламыз. Тілде көңіл, жайлау, жүрек, саусақ деген сөздер де, олардың мағыналары да бар. Ал жоғарғы тіркестер мен олардың мағыналары тілде жоқ. Олар – тек сөйлеу (жазу) үрдісінде ғана туған нәрселер.

Тілге «мынасы жақсы, мынасы жаман; мынасы нормаға жатады, мынасы жатпайды; мынау керек, мынау керек емес», - деген сөздерді қолдануға болмайды. Тілдегінің барлығы да керек, барлығы да нормалы. Керексіз нәрсе онда болмайды. Керексіз де/ керектісі де, жаманы да/жақсысы да, нормасызы да/нормалысы да – сөйлеуде (жазуда) кездеседі. Себебі сөйлеуші

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 24 беті

тілдегі барды, дұрысты әруақыт орынды қолдана бермейді; сөйтеді де, ол тіл шұбарлылығын, нормасыздықты туғызады. Тіл мен сөйлеудің бір-бірінен өзгешеліктері осында.

«Тіл – сөйлеу түсінікті болу үшін қажет, ал сөйлеу – тілдің қалыптасуы, қажетке жарауы үшін қажет», - деп білеміз.

Сонымен тіл мен сөйлеудің бір-бірінен өзгешеліктері мыналар:

- 1) Сөйлеу – негізінен индивидуалдық (психикалық) және әлеуметтік (қоғамдық) құбылыс, ал тіл – тек әлеуметтік, жалпы құбылыс.
- 2) Сөйлеу – құбылмалы, өзгерімпаз; ал тіл – тұрақты (Бұл жерде сөйлеудің құбылмалылығын тілдің дамуымен шатастырмағын жөн).
- 3) Сөйлеу өзі қызмет еткен қоғамдық ортадағы барлық мәнбірлердің (факторлардың) әсеріне ұшырайды. Ал тіл мұндай әсерден өзінің нормасы, жүйесі арқылы қорғанады.
- 4) Тіл лингвистикалық заңдылыққа бағынады, ал сөйлеу кейде ол заңдылықты бұзады. Мыс.: келемін>келем, келіп>кеп т.б.
- 5) Тіл – негізгі ұғым; ол – қоғам мүлкі. Жеке адам тілі деген жоқ. Ал сөйлеу – жеке адам мен қоғамға тәуелді.

Адам – саналы тіршілік иесі болумен қатар, көзбен көріп, көңілмен қабылдағанын шабыттана жеткізе алу, яғни, тілдесу мүмкіндігіне ие болған табиғат перзенті.

Сөйлеу тілі – күнделікті қарым-қатынаста пайдаланатын әдеби тілдің бір түрі. Сөйлеу тілі белгілі бір жағдайда ауызба-ауыз тікелей жалғанатын қатынас тілі болғандықтан, ол сөйлеудің ауызша формасымен тығыз байланысты болады. Ал ауызша сөйлеуде еркіндік басым келеді, яғни үйреншікті жағдайда адамдар емін-еркін сөйлейді. Сондықтан онда сөйлеу тақырыбына сай күнделікті тұрмыста жиі жұмсалатын дағдылы сөздер мен сөз тіркестері қолданылады. Сонымен бірге сөйлеу тілі жазбаша түрде де қолданылады деген пікір бар (жекелеген адамдардың хат жазысу, күнделік жүргізу т.б.). Сөйлеу тілі мен кітаби тіл арасындағы айырмашылықтар көптеген экстралингвистикалық факторлар (бейресми жағдайда, дайындықсыз өтуі, сөйлеуші және тыңдаушы жақтардың болуы т.б.) әсерінен туындайды. Өмірдің барлық саласында сөйлеу тілі кеңінен пайдаланылады, бірақ қарым-қатынас жағдаятына байланысты оның атқаратын қызметі және тілдік құралдардың пайдаланылуы біртекті болып келмейді. Сондықтан сөйлеу мәнері де түрліше болады. Сонымен бірге сөйлеу тілінде интонация, сөз екпіні, ым, дене қимылы үлкен қызмет атқарады. Бім мен дене қимылы сөйлеу үстінде белгілі бір нәрсенің көлемін, түрін т.б. бейнелеуді (мысалы, ұзындығы мынандай – қимылы – сала құлаш жылан көрдім), құптау, мақұлдауды (бас изеу), шақыруды (қол бұлғау), қорқытуды (қолын аузына апару) т.б. білдіре алады. Кітаби тіл секілді, сөйлеу тілінің қалыптасқан нормалары бар. Оның өзіндік ерекшеліктері тілдің барлық деңгейінде көрінеді. Дыбыс жүйесінде, мысалы, бір дыбыстың орнына басқа бір дыбыстың айтылуы (анаң қара), дыбыстарды түсіріп айту, (кеп-келіп, босын-болсын), дыбыстың созыңқылығы (ке-ре-мет>!) т.б., морфологияда кейбір морфемалардың түсіріліп айтылуы (барам-барамын, барад-барады), синтаксисте сөздердің орын тәртібінің еркін болатындығы (Іштеме шығар ма екен осы көптен! F.M.) т.б. Сөйлеу тіліне тән белгілерді кездестіруге болады.

Қазақ әдеби тілінің белгілері

Қазақ әдеби тілі –қазақ ұлтының қоғамдық өмірінің сан-саласында көркем әдебиет пен мерзімді баспасөзде, радио мен теледидар хабарларында, білім беру жүйесі мен ғылым салаларында және іс қағаздарында қолданылатын тілі. Жалпы халықтық тілдің нормаға түскен нұсқасы. Бастапқы кезде зерттеушілер әдеби тілді жазба тілдің баламасы ретінде түсініп, сөйлеу тіліне қарама-қарсы құбылыс деп ұққан. Әдеби тіл туралы мұндай түсінікке әдетте жазба тіл дәстүрі ерте қалыптасқан, жазба мұраларға бай тілдер негіз болды. Зерттеушілердің кейбіреулері тілдің әдебилігін оның жалпы қоғам мүшелеріне ортақ болу қасиетінен іздеді. Әдеби тілдің жұртшылықтың бәріне бірдей ортақ болу оны диалект, жаргон сияқты жергілікті ерекшеліктерден өзгешелеп тұрады. Мұндай көзқарасты ұстанушылар әдеби тіл халықтың поэтикалық сөз өнері, әдет-ғұрып заңдарының тілі ретінде жазуға дейінгі кезеңде де болуы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 25 беті

мүмкін деп пайымдайды. Қазақ әдеби тілінің тарихын зерттеген еңбектерде де осы тәріздес әр қилы пікірлер айтып келді. Бірсыпыра зерттеушілер Қазақ әдеби тілінің тарихын жазба әдебиеттің пайда болып, халық тілінің нормаға түсіп, стильдік нышандарының көрініс бере бастаған кезеңімен (XVIII) байланыстыра қарайды. (Қ.Жұмағалиев, М.Балақаев). Зерттеушілердің енді бір тобы Қазақ әдеби тілінің тарихын XIX ғасыр екінші жартысынан алғашқы кітап басылып, газет шыға бастаған кезеңнен бастап, Ыбырай, Абай шығармаларымен ұштастыра қарайды. (Қ.Жұбанов, С.Аманжолов, І.Кеңесбаев т.б.) Кейбір зерттеулерде XIX ғасырдың екінші жартысын әдеби тілдің бастау алған кезеңі емес, ұлттық жазба әдеби тілдің қалыптасу дәуірі ретінде қаралып, көне әдеби тіл мен жаңа жазба әдеби тіл категорияларының жігі ажыратыла сөз болады. (А.Ысқақов, Р.Сыздықова). Әдеби тілінің стильдік тармақтары сараланып, қоғамдық қызметінің жан-жақты күшейе түсуіне байланысты шын мағынасындағы әдеби тіл Қазан төңкерісінен кейін пайда болды деген де тұжырым бар. (Т.Қордабаев). Әдеби тілді жазу-сызумен байланыстыра қарайтын дәстүрлі көзқарастан басқаша бағыт ұстаған зерттеулер де, оны (фольклорлық, мұралармен ұштастыра қарайтын пікір де бар.). Әдеби тілдің сыр-сипатын ашатын басты-басты белгілері мыналар:

1. Әдеби тілдің сұрыпталған, өңделген нормаларының болуы;
2. Сол нормалардың жұртшылықтың бәріне міндеттілігі және ұзақ уақыт сақталуы;

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: командалық жұмыс

– студенттердің топта (командада) жұмыс дағдыларын дамытуға және көптұсты шешімдерді қабылдап, қарапайым жауапты алуға ықпалын беретін оқыту әдісі.

Тақырыпты өрбіту:

I топтың тапсырмасы: «Ана тілін сүймеген, Халқын сүйіп жарытпас » тақырыбына ойтолғау жазу.

II топтың тапсырмасы: « Әсерлі сөйлеу әсерлі ойлауға ықпал етеді » тақырыбында пікірлесу.

Жаңа сабақты түсіндіру: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 10 мин.

Тапсырма. 1-кесте бойынша топпен жұмыс жасаңыздар.

№	Қызмет түрлері	Тілдесу неге жеткізеді?
1.	Әлеуметтік қызмет	Тілдесу арқылы адамның ой-санасы өседі. Қоғамдық орта, адамдармен қарым-қатынас деңгейлері тұлғаның ой-пікірі мен көзқарасын әлеуметтік дәрежеге көтереді.
2.	Танымдық қызмет	Тілдесу нәтижесінде тіл үйренуші адам қоршаған ортаны, беймәлім құбылыстар мен адамдардың жан дүниесін және т.б. таниды. Танымдық қасиеттерді меңгереді.
3.	Мағлұматты қызмет	Тілдесу барысында ақпаратпен танысу, мағлұмат алу, қажетті мәліметтерді жинақтауға кең мүмкіндіктер туады.
4.	Қоғамдық қызмет	Тілдесу, кеңесу, пікірлесу арқылы ортақ мақсаттар айқындалып, адамдарға қоғам, ұжым, топтарға бірігіп, қарым-қатынас жасауға жол ашады.
5.	Эмоционалдық қызмет	Тілдесуші жандар көңіл күй, сезімді бөліседі. Сөйлеген адамның дауыс ырғағы, сөйлеу мәнерінен көңіл күй, сезім толқындары сезіліп, тыңдаушы әңгіменің қандай сезім (ақыл-кеңес,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 26 беті

	ашу, қуанышымен бөлісу, қайғылы желі, т.б.) бағытында өрбитінін жылдам ұғады.
--	---

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 15 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі, ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизаков С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: Сұрақтар мен тапсырмалар

1. Сөйлеу тілі дегеніміз не?
2. Тілдесу түрі мен ерекшеліктеріне тоқталыңдар.
- 3.Сөйлеу тілінің түрлерін ата
4. Әдеби тіл дегеніміз не?
- 5.Жоғарыда берілген кестені пайдалана отырып, мысал келтіріп, жазбаша мысал жазыңдар.

№ 8 сабақ

5.1. Тақырып: Сөйлеу тілі және оның айырым белгілері. Сөйлеу тілінің лексикалық ерекшеліктері.

Сағат саны : 2

90 мин.

5.2. Мақсаты: сөйлеу тілінің айырым белгілері туралы балаларға түсінік бере отырып, дұрыс, мәдениетті, әдеби тіл нормаларын сақтай отырып сөйлеуге қалыптастыру, айтар сөздерін ойланып сөйлеуге дағдыландыру, ойлау, шығармашылық ізденістерін дамыту.

5.3. Оқу міндеттері:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 27 беті

Сөйлеу тілі және айырым белгілері жайлы мағлұмат беріп, түсініктерін кеңейту.
 Сөйлеу тілінің ерекшеліктерін біліп, сауатты сөйлеп, жаза алу, өз пікірлерін ашық айту дағдыларын, есте сақтау, танымдық, шығармашылық қабілеттерін жетілдіру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин (5%)

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сөйлеу тілі және оның айырым белгілері.
2. Сөйлеу тілінің лексикалық ерекшеліктері.
3. Сөйлеу тілінің қолданылатын орны.
4. Сөйлеу тілінің мақсаты. Сөйлеу тілінің фонетикалық-морфологиялық ерекшеліктері, синтаксистік ерекшеліктері.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Тапсырма: Адам – табиғаттың төл перзенті. «Табиғатсыз адамзаттың күні жоқ, оны айтатын табиғаттың тілі жоқ» тақырыбы бойынша мысалдар келтіріп, презентация дайындау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Сөйлеу тілі және оның айырым белгілері.

Қоғамдағы қарым-қатынас ауызша сөйлеу немесе жазбаша тілдесу арқылы жүреді. Ауызша сөйлеудің де, жазбаша тілдің де түп негізі – ұлттың ғасырлар бойы жасаған, ұрпақтан-ұрпаққа мұра етіп, жылдар сыннан өткізген жалпы халықтық тілі.

Қазақ тілінде ұлттың дағды- дәстүрімен біте қайнасқан, елдің тарих, шарушылық, мәдени, әдеби құндылықтарын молынан көрсететін – ауызша сөйлеу тілі. Ауызша сөйлеу тілі - күнделікті тұрмыста қолданылатын, бетпе-бет көріп отырған екі немесе одан да көп адамдардың бір-бірімен сөйлесуі, пікір алысуы.

Ауызекі сөйлеу тілінің де, жазба тілінің де бастау негізі – белгілі бір ұлттың ұлттық дағды-дәстүрімен сабақтасқан жалпы халықтық тілі.

Осының ішінде ұлттық дағды-дәстүрдегі тілмен (сөздермен) сабақтасып, күнделікті өмірде, қарым-қатынаста кеңінен қолданылатын тіл – ауызша сөйлеу тілі.

Ауызекі сөйлеу (сөйлесу) – бірін-бірі бетпе-бет көріп отырған екі не одан көп адамдардың өзара пікір алысуы, түсінісуі.

Ауызекі сөйлесу кезінде жеке адамдар өзінің мінез құлқын , бүкіл адамдық болмысын көрсетеді. Сондықтан да сөйлеу, сөйлесе білу – өнер, мәдениеттіліктің белгісі.

Пікір алысу, түсінісу сөз арқылы ғана жүзеге аспайды, сөйлеуге кісінің бет-ауыз, қас-қабақ, қол қимылдары да қатысып отырады. Оның үстіне сөйлеуші айтайын деген ойына өз көзқарасын білдіру, тыңдаушының назарын аудару мақсатында дауыс ырғағын құбылта сөйлейді. Сол себептерден ауызекі сөйлеу тілінде сөздердің айтылу заңдылықтарын сақтамаушылық, сөйлемді аяқтамай бітіру, сөйлем мүшелерінің орын тәртібін сақтамау, сөзді талғамай қолдану жиі кездеседі. Онда адамдардың жергілікті тұрған аймағында қолданылатын сөздер мен синоним сөздердің жалпы халықтық нұсқасы бірыңғай жиі қолданылады.

Бұл айтқандардан ауызекі сөйлеу тілінің мынандай стильдік ерекшелігі анықталады:

1. қолданылу аясы (аймағы) – кісілермен, әсіресе таныс кісілермен еркін әңгіме кезінде қолданылады.
2. сөйлеу мақсаты – қарым-қатынас жасау.
3. өзіндік стильдік ерекшелігі:
 - еркін, даярлықсыз өткізілу
 - сөздер мен сөз тіркестерін еркін қолдану
 - айтушының көзқарасы сөйлемдерінен, қолданған сөздерінен анық білінуі.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 28 беті

4. Тілдік құралдары:

- қарапайым сөздер еркін қолданылады;
- эмоциональды сөздерді, қосымшаларды өз пікірін білдіруде сөйлеуші жиі пайдаланады;
- сұраулы, лепті сөйлемдер жиі қолданылып, диалогке құрылады;
- дауыс ырғақтары арқылы сөйлеуші қыстырма, қаратпа, одағай сөздерді көп қолданады.

Ауызша сөйлеу кезінде сөздің өзіндік айтылу заңдылықтарын сақтаумен қатар, сөздік қордың мол болып, сөздерді мағынасына қарай дұрыс қолдану, ойды жүйелі, анық жеткізудің әдіс-тәсілдерін меңгеру, соны қалыптастыру – ең негізгі нәрсе.

Сөйлеу тілінің лексикалық ерекшеліктері.

Лексика, лексикология және стилистика – бір-бірімен тығыз байланысты құбылыстар. Лексика деп – әдетте тілдегі барлық сөзқорын айтады. Лексикология сол сөздік құрамды тексеретін ғылым; яғни тіл білімінің сөз мағынасын, оның шығу тегін зерттейтін саласы. Ал стилистика әртүрлі стильдерді, мысалы, әдеби тілдің стильдерін, сөйлеу және көркем әдебиет стильдерін зерттейді, әр алуан тілдік құралдардың экспрессивтік-эмоционалдық қасиеттерін талдайды. Сондай-ақ, стиль түрлерінің бәрінде емес, кейбірінде ғана қолданылатын сөздер де бар. Мысалы, лексиканың белгілі бір тобы өзінің стильдік бояуына байланысты көбінесе сөйлеу стиліне тән болып келеді де, сонда жиірек қолданылады. Ондай сөздер сөйлеу тілі лексикасы деп аталады.

Тілдегі сөздердің көпшілігінен белгілі бір стильдік бояу аңғарылады. Соған байланысты өздерінің қолданылу аясына, ерекшеліктеріне қарай бірнеше лексикалық топқа бөлінеді. Лингвистикалық әдебиеттерде лексикалық топтар саны әртүрлі қаралып жүр. Мысалы, жалпы қолды тұрмыстық лексика, сөйлеу тілі, әскери, кітаби, поэтикалық, диалектілік, ресми іс-қағаздар лексикасы, т.б. Сондай-ақ бұдан өзгереді, яғни әлгі аталған салаларды топтап, жинақтап беру әдісі де бар. Бұл әдіс бойынша лексика үш салаға бөлінеді: сөйлеу тілі, бейтарап және кітаби лексика.

Бейтарап лексикаға жататын сөздер қай тілде де сан жағынан біраз бар. Мысалы: аспан, жер, су, ауа, жел, өзен, тау. Осы сөздер көркем әдебиет стилінде де; ғылыми, ресми-кеңсе, публицистикалық стильде де қолданыла беретінін көреміз. Олар өзге стильдерде де жұмсалады. Міне, мұндай сөздерді, яғни стиль түрлерінің қай-қайсысында да қолданылатын тілдік құбылыстарды бейтарап лексика деп атайды.

Кітаби лексикаға саяси әлеуметтік терминдер, әр алуан техникалық атаулар т.б. жатады. Бұлар өздерінің стиль түрлеріндегі қолданылу аясына қарай бір-бірінен өзара ерекшеленеді. Мысалы, ғылыми стильде, әртүрлі оқулықтар тілінде терминдер, техникамен байланысты сан сала атаулар көбірек ұшырасады. Мысалы: тотық, қышқыл, оттегі (химия), қима, перпендикуляр, жазық (геометрия), толқын, эфир, оптика (физика).

Адамдардың күнделікті қарым-қатынасында, қызмет бабында (бандамада, лекцияда, неше алуан сұрақ-жауапта, жарыс сөзде, басқа да ретте) стильдік бояуы әртүрлі сөздердің қай-қайсысы да жалпы айтылады. Бірақ оның бәрі сөйлеу тілі лексикасына жатпайды. Мысалы, қай тілде де, ғылыми стильде, ресми-кеңес стилінде негізінен қолданылмайтын, тіпті көркем әдебиет пен публицистикалық стильдердің өздерінде де онша көп кездеспейтін, қайта бұларға қарағанда сөйлеу стилінде жиірек айтылатын белгілі бірер тобы болады. Сөйлеу тілі лексикасы міне осындай сөздерді қамтиды. Алайда мына жағдай есте болуы керек. Сөйлеу стиліне тән бұл сөздер басқа стильдерде қолданылады деуге болмайды. Бірақ сөйлеу стиліндегідей дәрежеде емес. Олардың өз алдына сөйлеу тілі лексикасы деп аталуы міне осы жағдайға – қолданылу аясына байланысты. Көбіне-көп сөйлеу стиліне, яғни сөйлеу тілі лексикасына тән ондай сөздерге қарапайым сөздер: табу, эвфемизм, дилектизмдер және кәсіби сөздер жатады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 29 беті

Сөйлеу тілінде күнделікті тұрмыста қолданылатын қарапайым бейресми сөздер жиі ұшырасады, бейтарап сөздермен қатар диалекті сөздер, кейде тұрпайылау сөздер де кездесіп отырады. Оларды көркем әдебиетте жазушылар кейіпкердің сөйлеу ерекшелігі мен мінезін таныту, ашу үшін т.б. стильдік мақсатта әдейі пайдаланады.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Тапсырма 1. Мәтін бойынша тапсырмаларға жауап жазыңдар.

1. «Ойың өрелі болса, сөзің төрелі болады» деген халық мақалын пайдалана отырып, сөйлеу тілінің лексикалық ерекшеліктеріне байланысты ауызша мәтін баяндандар.

2. Сөйлеу тілі туралы ауызша баяндандар.

3. Ауызша және жазбаша сөйлеу түрлеріне тоқталыңдар.

4. Сөйлеу тілі және оның айырым белгілері туралы мәтіннен сұрақтар дайындандар.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау: 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет:

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).

2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет

3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет

4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.

5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.

6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.

7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.

2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.

3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.

4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.

5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130

6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: сұрақтар мен тапсырмалар

1. Сөйлеу тілі және оның айырым белгілері.

2. Сөйлеу тілінің лексикалық ерекшеліктері.

3. Сөйлеу тілінің қолданылатын орны.

4. Сөйлеу тілінің мақсаты.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 30 беті

5. Сөйлеу тілінің фонетикалық-морфологиялық ерекшеліктері, синтаксистік ерекшеліктері.
6. Абай шығармаларынан сөз өнері туралы айтылған сөздерді теріп жазыңдар. Қай сөз өздеріңе әсер етті, сол сөзге қатысты қысқаша ойларыңды білдіріңдер.

№ 9 сабақ

5.1. Тақырып: Кітаби тіл және оның айырым белгілері (фонетикалық, морфологиялық ерекшелігі)

Сағат саны : 3 135 мин.

5.2. Мақсаты: Сөздің айтылу және жазылу нормалары туралы түсіндіру, фонетикалық, морфологиялық, дәстүрлі принциптер туралы мағлұмат беру.

Оқушылардың сауатты жазу, оқу дағдыларын жетілдіру, оқушылардың белсенді ойлау қызметтерін жандандыру.

Оқушыларды ұқыптылыққа, жүйелілікке, өз беттерімен жұмыс жасауға тәрбиелеу.

5.3. Оқу міндеттері: сөйлеу, кітаби стильдер туралы жан-жақты түсінік беру, стильдің түрлерін ажырата білуге үйрету; түрлі әдістерді пайдалана отырып, оқушылардың есте сақтау қабілетін арттыруға баулу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Кітаби тіл және оның айырым белгілері.

2. Кітаби тілдің өзіндік белгілері.

3. Кітаби тілдің стильдік тармақтары.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Кітаби тіл және оның айырым белгілері (фонетикалық, морфологиялық ерекшелігі)

Кітаби тіл – жазу дәстүрі арқылы бөлігін бір жүйеге түскен орныққан нормалар, стильдік жанрлық тармақтар бар, қоғамдық қызметі әралуан тіл.

Кітаби тіл монолог түрінде болады.

Монологтың мағыналық топтары:

1. Сипаттау

2. Баяндау

3. Пайымдау

Кітаби тілдің стильдік тармақтары:

1. Ресми стиль

2. Ғылыми стиль

3. Көркем стиль

4. Публицистикалық стиль

Кітаби тілдің жазбаша және ауызша нормалары болады:

1. Орфографиялық норма

2. Орфоэпиялық норма

Кітаби тіл. XVI – XVII ғасырлардан бастап XX ғасырдың басына дейін қазақ қоғамының мәдени дүниесінде ауызша төл әдеби тіл өмір сүрді. Ол – бірқатар түркі халықтарына ортақ ортаазиялық жазба әдеби тіл – түркінің «жергілікті» (қазақтың), кейінірек XIX ғасырдың соңғы ширегінде «кітаби тіл» атанған түрі. Мұның қолданылу аясы төл әдеби тілден басқа болды. Ауызша қазақ әдеби тілі көркем әдебиет пен заң-сот (билер сөздері) ісі, шешендік өнері сияқты салаларға қызмет етсе, түркілік жазба тіл ресми қағаздар мен хат түріндегі (эпистолярлық) жанр, мұсылманша діни әдебиет және ғылым салаларында қолданылады. Қазақтан шыққан тұңғыш тарихшы Қадырғали Қосынұлы Жалайридің «Жами-ат-тауарих» деп аталатын шежіресі XVI ғасырдың соңында (1602 ж. Жазылып біткен) қазақ тілі белгілері айқын көрінген

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 31 беті

қазақшаның ескі түрі «шағатай» тілінде жазылған. Сондай-ақ қазқатың хан, сұлтан, старшиналарының көбінесе Ресей империясының әкімшілік орындарына және ішінара бір-біріне жазысқан әртүрлі сипаттағы қатынас қағаздары мен хаттары жазба түркіні пайдаланды және өзіне тән стильдік, грамматикалық, орфографиялық белгілері болды. Түркі жазба әдеби тілінде бірнеше ғасыр бойы қалыптасқан ресми-қатынас қағаздары стилі қазақ топырағында туған (жазылған) осы салаға жататын құжаттардың тілінде еркін пайдаланылады. Мысалы, ғизатлу, хурматлу, ғали кә әли уа ғали жәғәли, Сізнің ғали хазреттеріңіз сияқты үлгілер, лексика жағынан шағатайлық: хайрон олдым (болдым), кіріфтар олынмыш (болған), йазған ердім (едім), ошбу (осы), кібік (сияқты), йузендірмек (сырт айналу), бәңә асыл олынды (маған тиді) сияқты тұлғалар, халық тіліне еңбеген араб-парсы сөздері молынан қолданылады. Әсіресе жазба әдеби тілде грамматикасы мен емлесі жағынан түркілік кітаби дәстүр көбірек орын алды. Мысалы, ғизатлу, хур-матлу, ғали кә әли уа ғали жәғәли, Сізнің ғали хазреттеріңіз сияқты үлгілер, лексика жағынан шағатайлық хайрон олдым (болдым), кіріфтар олынмыш (болған), йазған ердім (едім), ошбу (осы), кібік (сияқты), йузенді-рмек (сырт айналу), бәңә асыл олынды (маған тиді) сияқты тұлғалар, халық тіліне еңбеген араб-парсы сөздері молынан қолданылды. Әсіресе жазба әдеби тілде грамматикасы мен емлесі жағынан түркілік кітаби дәстүр көбірек орын алды. Мысалы, есімшенің – ған жұрнақты тұлғасының орнына –мыш жұрнақты түрі, кәмілдікті білдіру үшін дүр (оңайдүр, еф кәміз бардүр) түрін жиі қолдану, етістіктің 3 жағынан көпше түріне –лар қосымшасын айту (иасадылар, айталар, кеттілэрт), етістіктің –у жұрнағының орнына –ғу варианттарын қосу (душманлық қылғучы, йургучі), қазақшамен, бірақ, дейін дегендердің орнына бірлэн, бәлян, әм, лекин, че жалғаулықтарын жұмсау тән болды. Осы белгілердің барлығы «түркіге» негізделген жазба тілді қазақтың жалпы халықтық сөйлеу тілімен ауызша тараған поэзиясына бойлап, тұтасымен ене алмады, қазақтың ұлттық жазба әдеби тілінің негізі ретінде қалыптаса алмады.

Дегенмен кітаби тіл қазақ даласында, әсіресе өткен ғасырдың соңғы ширегінен бастап едәуір жанданып, етек алды. Бұған мұсылманша діни әдебиеттің және қазақ қауымы мұқтажын өтейтін публицистік мұсылманша оқуға қатысты педагогикалық, ішінара жартылай ғылыми әдебиеттердің пайда бола бастауы үлкен себепкер болды. Проза түріндегі тарихи, дидактикалық, діни және ғылыми әдебиет түркі халықтарында XV ғасырдан бастап-ақ шағатай тілінде дамығаны мәлім. Қазақтың тұңғыш баспасөз көздері – «Түркістан уәлаятының газеті» мен «Дала уәлаятының газеті» таза шағатай тілінде басылмағанымен, осы тілге тән көптеген нормаларды қолданды. Жас қазақ публицистикасы тілінде де дәстүрлі жазба тіл элементтері орын алды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

I топтың тапсырмасы: Адам өміріндегі кәсіби коммуникацияның рөлі мен маңызы туралы айтып беріңіздер.

II топтың тапсырмасы: Кәсіби коммуникация стилі туралы айтып беріңіздер.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 32 беті

- Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
- Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
- Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
- Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
- Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (В1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
- Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

- Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
- Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
- Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
- Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
- Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
- Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: аузша сұрақ жауап.

- Кітаби тіл туралы ауызша мәтін айтындар.
- Кітаби тілдің стильдік тармақтарының біріне мысал келтіре отырып, мәтін жазындар.

№ 10 сабақ

5.1. Тақырып: Монолог және оның түрлері.Сипаттау,баяндау, пайымдау. Олардағы кітаби тілдің қолданылу сипаты.

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2. Мақсаты:

Оқушыға монологтың мазмұны жағынан мағыналық түрлерін түсіндіру және ерекшеліктерін айқындау.

5.3. Оқу міндеттері: сөздік қорларын, ой өрісін шыңдау, шығармашылық қабілетін дамыту кітаби тіл оның стилдік тармақтары, түрлері, ерекшеліктерімен қолданылатын орындарын меңгерту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

3.2.Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

3.3. Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

- Монологтың түрлері: сипаттау, баяндау, пайымдау.
- Олардың кітаби тілдің қолданылу сипаты.

Монолог және оның түрлері

Сөйлеу тілінің ерекше бір түрі – монолог. Монолог – сөз өнерінде кейіпкердің ішкі жан-күйін, толғаныс-тебіренісін бейнелеу мақсатында қолданылатын тәсіл.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229	
Әдістемелік өңдеу	124 беттің 33 беті	

Монологтың ерекшелігі бір адамның ойы, сөзі көрініс табады. Монолог (грекше – monologos, моно – бір, iogos - сөз) – драмалық шығармадағы, сондай-ақ басқа әдеби шығармадағы кейіпкердің ішкі көңіл-күйін білдіретін толғау сөзі: кейіпкерді сөйлету тәсілі. (Монолог – бір кісінің сөзі.) Сахналық монологта кейіпкер өзімен-өзі сырласқандай болып, тыңдаушы не көрерменнен жауап күтпейді. Абайдың «Болыс болдым, мінеки» өлеңі лирикалық монолог болса, Алтай «Сұлушаш» Қоңқай «Ақан сері - Ақтоқты» репликалары эпикалық, драмалық монологтарға мысал бола алады. Монолог сөйлеудің жанрлық сипатына байланысты, қызметтік-коммуникативтік жағдайға қатысты (хабарлау, пайымдау, үгіттеу, т.б.) кейіпкердің төл сөзі, ғылыми баяндама, насихаттық сөздер болып бөлінеді. Мәтінде монолог диалог үлгісінде де, диалогпен араласып та келе береді. Соңғы жағдайда диалогтық, монологтық сөз кестелері араласып, әрекеттесіп қолданылады.

Монолог – сөйлеуші өз ойын бір, бірнеше, көп адамдарға арнап айтатын ауызша сөйлеу әрекеті.

Монолог тек қана ауызша сөйлеу ыңғайында бола бермей, жазбаша түрде де кездеседі. Екі жағдайда да (ауызша және жазбаша) негізгі ерекшелігі – бір адамның сөйлеуі немесе бір адамның ойы. Монологтың өзіне тән пайымдау, синтаксистік құрылым, лексикалық бірліктерді таңдап жұмсау, біршама жинақы пікір сияқты өзгешеліктері болады. Бұл аталған белгілердің сөйлеу немесе жазу жанрларына байланысты (көркем монолог, шешендік сөз, тұрмыстағы әңгіме т.б.), функционалды-коммуникативтік қызметіне қарай (сипаттау, баяндау, әңгімелеу, сендіру, пайымдау, т.б.) әртүрлі монологтар көрініс береді. Жанр ішілік айырмашылықтар (автор сөзі, кейіпкерлер тілі, ғылыми баяндама, үгіт-насихат мақсатындағы сөз, т.б.) монологтың стилистикалық ерекшеліктерін танытады. Кейбір ғалымдардың пікірінше, монологтың белсенді болуы (риторикалықсұрақтардың жиі ұшырасуы, аудиторияға тікелей қарата сөйлеу дәстүрі т.б.) оны «диалогтандыра түседі», яғни адресаттарды (тыңдаушылар мен оқырмандарды) сөйлеуші немесе жазушы өзінің ойына етене араластыра алады. Монологтың бір көрінісі ретінде көркем шығармада, әсіресе, прозалық дүниедегі авторлық баяндау, бір жағынан, әдеби тілді ауызекі сөйлеу тіліне біршама жақындатса, екінші жағынан, тыңдармандар мен оқырмандарды оқиғаға араластырып жіберетін ұлы сөз зергерлері де бар. Демек, монолог туралы сөз болғанда, тек көркем әдебиеттегі мысалдарды келтіру бір жақты болады. Ғылыми баяндамада да, көпшілік алдында сөйлегенде де, екеу, үшеу ара сөйлескенде де, монологтың шебер құрылуы арқылы тыңдармандарымен диалог құрып кететін шешендер де болады.

Абайдың қара сөздерінде монолог мол ұшырасады. «Бұл жасқа келгенше жақсы өткіздік пе, жаман өткіздік пе, әйтеуір, бірталай өмірімізді өткіздік...» (Бірінші сөз). «Көкірек толған қайғы кісінің өзіне де билетпейді, бойды шымырлатып, буынды құртып, я көзден жас болып ағады, я тілден сөз болып ағады» (Бесінші сөз). «Қазақтың бір мақалы: «Өнер алды – бірлік, ырыс алды - тірлік», - дейді, бірлік қандай елде болады, қайтсе тату болады - білмейді» (Алтыншы сөз). Жеке өз аузынан айтылған пікір болғанымен, Абайдың әр қара сөзі жалпы халықтың, қалың жұртшылықтың ойын білдіріп, үлкен ғибратты түйін жасайды. Осындайда кейіпкер ойы мен автор ойының бір жерден шығып отыратынын байқау қиын емес. Автор ойы мен кейіпкер ойының тұтастығы Абай өлеңдерінде де ерекше көзге түседі: «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат, Екі түрлі нәрсе ғой сыр мен сымбат ...» «Ішім өлген, сыртым сау, Көрінгенге деймін-ау, Бүгінгі дос – ертең жау, Мен не қылдым, япырмау?!» Монологтың тек қана бірінші жақтан немесе үшінші жақтан айтылуы шарт емес, жақ түрлерінің қай-қайсысы де келе беруі әбден мүмкін. Ұлы ақынның өлеңдерінде екінші жақтан айтылатын монологта аз орын алмайды. Абай шығармаларында монолог елеулі стильдік қызмет атқарып, автор ойын оқырманға тиімді жеткізудің бір тәсілі ретінде қолданылған.

Сипаттау, баяндау, пайымдау. Олардағы кітаби тілдің қолданылу сипаты.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 34 беті

Монолог кейіпкердің өзімен өзі сырласқандай, ойланып-толғанғандай болып айтатын сөзі. Басқа біреу ол сөзді еститіндей болса да, жауап қайыру деген болмайды, бірыңғай бір кейіпкердің сөзі ғана беріледі. Монологтың мағыналылығы – сол адамның ішкі-сырын, көңіл-күйін, психологиясын терең ашып көрсетуге өте ыңғайлы. Монологта кейіпкердің түйінді ой-тұжырымдары айтылып, оның тағдырына байланысты маңызды кезеңдегі жай-күйі айқын аңғарылады. Мысалы, Абайдың «Болыс болдым, мінеки» атты өлеңін арнайы айтуға болады. Ал көркем қара сөзден М.О.Әуезовтың «Абай жолы» эпопеясындағы Абайдың монологтары ауыз толтырып айтарлықтай.

Монологты сөз өте күрделі ойға құрылып, әртүрлі тәсілмен жеткізіледі. Мұнда кітаби-жазба стильдерге тән ерекшеліктер мен заңдылықтар қатал сақталады. Сондықтан монолог әдеби сөйлеу үлгісіне жатады.

Монологта белгілі бір тақырыпты әңгімелеп айтып беру мақсаты көзделеді. Саяси, ғылыми және басқа да тақырыптар да әңгімеленеді. Тақырып аясының осындай кеңдігінен, монологты көптеген түрге бөлінеді. Олар: көпшілік алдында, жиналыста, радио мен теледидардан лекция, баяндама, консультация т.б. сөйлеген сөз.

Сонымен бірге радио мен телевизордан сөйлеудің басқа да жаңа формалары қалыптасты: Радиоинтервью, телеинтервью және радиорепортаж, телерепортаж т.б. Бұл формаларда сөйлеу тілінің маңызы айрықша. Мысалы, интервьюді алатын болсақ, оның құрылысы диалогқа ұқсас келіп, ал сөйлеу тәсілі әдеби үлгіде болады.

Міне, бұл айтылғандар сөйлеу тілінің жұмсалып аясы күн сайын кеңі түсіп, тұрмысқа әдеби сөйлеу үлгісі де еркін ене бастағандығын дәлелдейді.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс жасау.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды. Тапсырмалар бойынша жобаны қорғау қажет.

I топтың тапсырмасы: Монолог, мағыналық түрлері туралы айтыңыз.

II топтың тапсырмасы: Орфографиялық норманың негізгі қағидаттары.

III топтың тапсырмасы: Қатаң дыбыстардың ұяңданып, езулік дауыстылардың еріндік дауыстыға айналып айтылуына мысалдар келтіріңіз.

IV топтың тапсырмасы: Кітаби тілдің стильдік тармақтары туралы айтыңыз.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет:

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 35 беті

7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7.Бақылау: Сұрақтар мен тапсырмалар

- 1.Сөйлеу тілі және оның айырым белгілері туралы мәтіннен сұрақ дайындандар.
- 2.Абай шығармаларынан сөз өнері туралы айтылған сөздерді теріп жазыңдар. Қай сөз өздеріңе әсер етті, сол сөзге қатысты қысқаша ойларыңды білдіріңдер.
3. Тіл құдіреті, тіл мәдениеті жайлы мәтіндерді оқып, пікір алмасу.
4. Монолог және оның мағыналық түрлері.
5. Монолог жаттап келіңіз.

№ 11 сабақ

5.1.Тақырып: Кітаби тілдің жазбаша және ауызша нормалары. Орфографиялық және орфоэпиялық нормалар.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: кітаби тілмен оның айырым белгілерін меңгерту.

Топпен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыру, сөздік қорларын дамыту.

Өзара сыбайластыққа бірін – бірі бағалай білуге тәрбиелеу.

5.3.Оқу міндеттері: Қазақ тілінің орфографиялық, орфоэпиялық заңдылықтары туралы әңгімелеу. Әдеби тіл мен жазбаша мәтіннің байланысы туралы мәлімет.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Кітаби тілдің жазбаша ауызша нормалары.
- 2.Орфографиялық нормалар. Орфоэпиялық нормалар. (Морфологиялық қағидат. Фонетикалық қағидат. Тарихи- дәстүрлік қағидат. Айырым қағидаты.
3. Орфоэпиялық нормалар: сөз үндестігі, сөз екпіні, интонациялық құрылымдар. Орфоэпиялық нормалардың орнығуының алғы шарттары).

Кітаби тілдің жазбаша және ауызша нормалары

Норма сөзі (латын тілінде norma) заңдастырылған, міндетті деп танылған құрылым, бекітілген өлшем дегенді білдіреді.

Кітаби тілдің жазбаша нормалары:

Орфографиялық норма. Сөздің бірізді тәртіпке сай жазылуы. Буын, тіркес, дыбыс үндестігінің сақталып жазылуы. Дыбыстарды қандай әріппен беруді, сөздердің оның бөлшектерін бірге, бөлек немесе дефис

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 36 беті

арқылы жазуды, бас әріптерді қолдану тәртібін белгілейді.

Фонетикалық қағидат бойынша:

Естілуі бойынша жазу дәстүрге айналған сөздер.

Мысалы: Амангелді, Ботагөз, т.б.

Жалқы есімдердің сыңарлары фонетикалық қағидат бойынша жазылады.

Тарихи-дәстүрлік қағидат бойынша:

Сөз үйреншікті болып кеткен дағды бойынша жазылады.

Көп жағдайда кірме сөздердің жазылу нормалары – мұнда буын үндестігіне бағынбай жасалған сөздер. Мысалы: тарих, хикая, кино. Сонымен қатар ежелден келе жатқан тарихи сөздердің өзіндік жазылу ерекшеліктері.

Айырым қағидат:

Сөздердің айтылу ерекшелігіне сүйене отырып дұрыс жазу ережесі:

Қауіп – қауып деп айтылады, хан- қан, өкімет- үкімет, шай-шәй деп айтылады.

Кітаби тілдің ауызша нормалары:

Орфоэпиялық норма: Сөздердің дұрыс айтылу ережесі.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

I топтың тапсырмасы: Мәтінді сөйлемнің мағыналық түрлеріне талдау.

II топтың тапсырмасы: Мәтін сөйлемдерін сөйлемнің айтылу мақсатына қарай түрлеріне аудару.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Берілген мәтінді мұқият оқыңыздар:

Кітаби тілдің жазбаша және ауызша нормалары

Норма сөзі (латын тілінде norma) заңдастырылған, міндетті деп танылған құрылым, бекітілген өлшем дегенді білдіреді.

Кітаби тілдің жазбаша нормалары:

Орфографиялық норма.

Сөздің бірізді тәртіпке сай жазылуы. Буын, тіркес, дыбыс үндестігінің сақталып жазылуы. Дыбыстарды қандай әріппен беруді, сөздердің оның бөлшектерін бірге, бөлек немесе дефис арқылы жазуды, бас әріптерді қолдану тәртібін белгілейді.

Фонетикалық қағидат бойынша:

Естілуі бойынша жазу дәстүрге айналған сөздер.

Мысалы: Амангелді, Ботагөз, т.б.

Жалқы есімдердің сыңарлары фонетикалық қағидат бойынша жазылады.

Тарихи-дәстүрлік қағидат бойынша:

Сөз үйреншікті болып кеткен дағды бойынша жазылады.

Көп жағдайда кірме сөздердің жазылу нормалары – мұнда буын үндестігіне бағынбай жасалған сөздер. Мысалы: тарих, хикая, кино. Сонымен қатар ежелден келе жатқан тарихи сөздердің өзіндік жазылу ерекшеліктері.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 37 беті

Айырым қағидат: Сөздердің айтылу ерекшелігіне сүйене отырып дұрыс жазу ережесі:
 Қауіп – қауып деп айтылады, хан- қан, өкімет- үкімет, шай-шәй деп айтылады.

Кітаби тілдің ауызша нормалары:

Орфоэпиялық норма: Сөздердің дұрыс айтылу ережесі.

Тапсырма 1. Кітаби тілдің жазбаша және ауызша нормалары туралы ауызша әгімелесіңдер. Норма сөзі (латын тілінде норма) заңдастырылған, міндетті деп танылған құрылым, бекітілген өлшем дегенді білдіреді.

Кітаби тілдің жазбаша нормалары:

Орфографиялық норма. Сөздің бірізді тәртіпке сай жазылуы. Буын, тіркес, дыбыс үндестігінің сақталып жазылуы. Дыбыстарды қандай әріппен беруді, сөздердің оның бөлшектерін бірге, бөлек немесе дефис арқылы жазуды, бас әріптерді қолдану тәртібін белгілейді.

Фонетикалық қағидат бойынша: Естілуі бойынша жазу дәстүрге айналған сөздер.
 Мысалы: Амангелді, Ботагөз, т.б.
 Жалқы есімдердің сыңарлары фонетикалық қағидат бойынша жазылады.

Тарихи-дәстүрлік қағидат бойынша: Сөз үйреншікті болып кеткен дағды бойынша жазылады.
 Көп жағдайда кірме сөздердің жазылу нормалары – мұнда буын үндестігіне бағынбай жасалған сөздер. Мысалы: тарих, хикая, кино. Сонымен қатар ежелден келе жатқан тарихи сөздердің өзіндік жазылу ерекшеліктері.

Айырым қағидат: Сөздердің айтылу ерекшелігіне сүйене отырып дұрыс жазу ережесі:
 Қауіп – қауып деп айтылады, хан- қан, өкімет- үкімет, шай-шәй деп айтылады.

Кітаби тілдің ауызша нормалары:

Орфоэпиялық норма: Сөздердің дұрыс айтылу ережесі

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 38 беті

4. Джумадилава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.

5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.

6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.

7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.

2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.

3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.

4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.

5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130

6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7.Бақылау: жаттығумен жұмыстар

1 – тапсырма. Орфоэпиялық норма бойынша жазындар: Түнгі, қосшы, жұмысшы, боз құнан, ақ жүрек, келе қалды, қалааралық, қара үйрек, ақ лақ. Жазылған соң, сөздер мен түбір мен қосымша аралығындағы үндестік түрлерін анықтаңдар.

2 – тапсырма. Берілген сөздерге *-ға, ге,қа, ке, -лы, лі, ды, ді, ты, ті, -сы, сі, ы,і* қосымшаларын жалғап жазындар. Қосымшалардың жалғану ерекшелігіне назар аударындар.

Абстрактіге, актіге, модельді, металл-металды, фактілер, дауысты.

3 – тапсырма. Күрделі сөздердің түрін ажыратыңыз. Дұрыс жазыңыз. Он сегіз, мұра -жай, көрекөре, мысық құйрық, ауа-райы, төбетөбе, ағайынжұрт, өнер-жай, қара қоңыр.

4. Кітаби тілдің жазбаша нормалары.

5. Кітаби тілдің ауызша нормалары.

№ 12 сабақ

5.1.Тақырып: Тілдік жүйе және норма. Тілдік норма -әдеби тілдің ең маңызды элементі.

Сағат саны : 2.

90 мин.

5.2. Мақсаты: Тілдік жүйе және норма, тілдік норма және дағды туралы түсінік беру, айырмашылығын ұғындыру;

Сын тұрғысынан ойлау шеберлігін, сөйлеу мәдениетін дамыту; оқыту нәтижелері өз ойларын еркін жеткізе білуге дағдыланады;

Тілімізді қадірлеп, құрмет тұтады; топпен жұмыс істеуде оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері артады.

5.3. Оқу міндеттері: тілдік норма және жаңа қолданыстар туралы түсінік бере отырып, қазақ тілінің мәртебесін аяққа баспай қашанда биік ұстауға үйрету;

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 39 беті

1. Тілдік жүйе және норма.
2. Тілдік норма-әдеби тілдің ең маңызды элементі.
3. Тілдік норманың анықтамасы. Әдеби тілдің «заңдастырылған» нормасы.
4. Тілдік норма мен тілдік жүйенің өзара байланысы.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

I топтың тапсырмасы: Термин ұғымын ашып беріңіздер.

II топтың тапсырмасы: кәсіби терминология туралы айтып беріңіздер.

Жаңа сабақт түсіндіру: 20 мин.

Тілдік жүйе және норма

Тіл – белгілі бір құрылым, жүйесі және қызметі бар, біртұтас құбылыс. Яғни тілге құрылымдық (структура), жүйелілік (система) және қызмет (функция) деген үш түрлі сипат тән. Бұлардың әрқайсысының өзіне тән, нақтылы мазмұны болады.

Кез келген тілдің жалпы құрылымы мен жүйесі болады. Сонымен бірге оның әрбір деңгейінің мысалы, фонетикалық, морфологиялық, лексикалық, синтаксистік қабаттарының әрқайсысының жеке өз құрылымы, өз жүйесі болады. Құрылым деп, әдетте, бүтін нәрсенің элементтерінің арасындағы қатынастардың тінін, қаңқасын немесе сұлбасын айтады.

Ол бүтіннің бір тектес немесе әр тектес элементтерінің ара қатынасынан және бірлігінен тұрады. Элементтер яғни тілдік бірліктер мыналар: 1) дыбыс (фонема), 2) морфема, 3) сөз, 4) сөз тіркесі, 5) сөйлем және 6) мәтін. Жүйе дегеніміз – өзара байланысты бір тектес элементтердің ретті, заңы бірлігі. Ол заттық негіз құрылым және қызмет деген үш ұғымның ұштасып келуінен, олардың бірлігінен және өзара қатынасынан құралады. Бұлар бір-бірімен тығыз байланысты. Яғни жүйе – рет-ретімен ұйымдаса орналасқан біртұтас құбылыс (бірлік).

Сондай-ақ, жүйе дегенді – өзіне тән айрықша құрылымы бар кіші жүйелердің жиынтығы деп те айтуға болады. Тіл құрылымының жеке қабаттарының жүйелері бір-бірімен қарым-қатынаста, өзара байланыста тұрып тілдің жалпы жүйесін құрайды.

Тілдік жүйе дегеніміз – таңбалар жүйесі, элементтер қатынастарының жүйесі.

Тілдік жүйе табиғи тілдің ішкі заңына лайық (үлес), сөздік құрам мен грамматикалық құрылыстың тұрақты қарым-қатынасқа түскен элементтерінің бірлігі мен тұтастығы. Тіл белгілі бір жүйе ретінде өмір сүреді. Тілдік жүйе сөздердің әртүрлі өзгеріске түсу мен сөйлемде тіркесу заңдылықтары анықтайды. Тіл сөздер мен сөз тіркестерінің белгілі бір заңдылыққа құралған тұрақты жүйелерінің жиынтығы. Тілдік жүйе тұтас бүтін, ал оның құрамындағы әр бөлік (компонент) бүтіннің бөлшегі. Әр бөлік өз алдына оңашаланбайды, жүйенің өзге бөлігіне қарама-қарсылықта түзіледі. Сондықтан да тілдік жүйенің әр бөлігі

Тілдік норма деп тану үшін оған қойылатын шарттардың бірі – сол тілдің табиғи, құрылымдық өзіндік заңдылықтарына сәйкес, грамматикалық құрылысы, сөз қолданысы, сөзжасамы, мағына құбылтуы.

Тілдік норма – әдеби тілдің ең маңызды элементі.

Жалпы алғанда әдеби тілінің нормалары мұндай параметрлерін қабылданған. Бұл әдетте мәтіндерді пайдаланатын тіл критерийлер қалыптастыру нақты тоғысында сөйлеу практикасында қабылданған және әдеби норма болып танылады, сөз тіркестерін, т.б. сөздіктер мен анықтамалар күшейтілді деңгейі. Ол тілдің барлық мағыналарын қамтиды, ауызша, мысалы, жазбаша сөйлеуге де тән және барлық адамдар үшін қажет.

Әдеби тілдің нормасы күрделі және қарама-қайшылықты оқиға. Прогрессивті лингвистикалық әдебиетте кеңінен танылған шаралардың түрлі анықтамалары көрінеді. Бұл пікірді айқындау мәселесі осы өзара пікірдің симптомдары бар екеніне негізделген. Әдеби шаралардың негізгі белгілерін сипаттайық. Әдеби қалыпты шаралардың қажетті белгілері оның тұрақтылығы (немесе тұрақтылығы) болып табылады. жалпы қабылданған бағдарларына тілі, мәдени және

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 40 беті

тілдік пайдалану сабақтастығын қамтамасыз өйткені әдеби тіл, ұрпақ біріктіретін қарсылық жалпы қабылданған бағдарларына рахмет. Бірақ бұл симптом шартты деп саналады, өйткені әдеби тіл дамып, жалпыға танылған шаралардың конфигурациясын жасауға мүмкіндік береді. Кейбір ғалымдар әдеби әмбебап танылған шаралардың маңызды ерекшелігі таза сандық сәт — лингвистикалық көріністі пайдалану деңгейі деп санайды. Бірақ сыртқы түрі өз ізімен, тілі анықтау қажет сияқты, жиі қолданылатын тілдік нұсқаларын ең жоғары деңгейі бұл шын мәнінде, әдетте Мұндай параметрлерін қабылданған, сипаттайтын мүмкіндігін және ауызша қателерін бар. Мәселен, диалектілерде ауызекі тілде сөйлеген сөзінде «жиі соқтығысады, содан кейін норма бар».

Әдеби, жалпыға ортақ деп танылған шаралар символы — танымал жазушылардың жиі шығармалары — асыл көздің қатынасы. Бірақ ізімен өнер жұмысы тек әдеби тілін, сонымен қатар диалектілерінде және халықтық ғана емес, көрсету мүмкіндігі бар екенін іс жүзінде есте, соның салдарынан, әдеби сөздер зерттеу негізделген жалпы қабылданған бағдарларына бөлу, бір жағынан, бөлінуі авторға бар сөйлеу, екінші жағынан, кейіпкерлердің тілі.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Тапсырма 1. Төмендегі үзінділерді пайдалана эссе жазыңыздар

1. Дүниенің ең басты жұмбағы-адам. Адамдар дүниенің бәрін түсіндіргенмен, өздерін өздері әлі де болса түсіндіре алған жоқ. Алпыс адам-бір жақ, ақын өзі бір жақ. Адам алысқа қараймын деп, жақындағысын көрмейді. Дүниеге шын ақын, ұлы ақын келген күні сонымен қабаттасып даңқ та туады. Талант — халық қазынасы. Әңгіменің төркіні - әңгіме. Өнер тұрған құпия. Өртүрлі дарындар түгіл, бір дарынның өзі кейде өзіне-өзі ұқсамайды.

2. Көз адамдардың бәріне бірдей тәрізді Бірақ жай адам басқаша көреді де, жазушы адам мүлде басқаша көреді. Шығармашылықта емес, жай тіршілікте де ұстаздың әсері көрініп тұрады. Махаббат ол-ең алдымен өмір. Ал өмір біз ойлағаннан гөрі күрделі, әлдеқайда күрделі құбылыс. Көп көрмеген көп біліп жарытпайды. Өз бағанды көтеру үшін біреудің бағасын түсіріп керегі жоқ

3. Дүние — мүлік, әсіресе байлық — көздің құрты. Ал сол байлықтардың ішінде кітапқа жететін бірдеңе бар дегенге өз басым сене алмаймын

4. Ұлт болудың бір емес, бірнеше шарты бар. Соның ең басты және ең негізгі шарты — ұлттық тіл. Өзі ұлы ақын өзге ақынды бағаламай тұра алмайды.

5. Ақын атаулының бір жанды жері — тіл болса, Екінші жанды жері- тарих.

6. Ел бостандығы, халық бақыты, ұлттық арман ешқашанда арзанға түскен емес.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан. (2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).

2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет

3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет

4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.

5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.

6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (В1 деңгейі) оқулығы. — Қарағанды, 2014. — 205 б.

7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 41 беті

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7.Бақылау: ауызша сұрақ жауаптар

Сұрақтар мен тапсырмалар

1. Тілдік жүйе және норма.
2. Тілдік норма-әдеби тілдің ең маңызды элементі.
- 3.Тілдік норманың анықтамасы. Әдеби тілдің «зандастырылған» нормасы.
- 4.Тілдік норма мен тілдік жүйенің өзара байланысы.
- 5.Тілдегі жаңа қолданыстағы сөздердің туу себептері неде?
- 6.Омоним мен полисемияның айырмашылығы неде?
- 7.Құрмет, қаһарман, шындық сөздерінің синонимдік қатарын жасаңдар.
- 8.Кәсіби сөз, диалект сөздер дегеніміз не?
- 9.Тілдің актив лексикасына қандай сөздер жатады?
- 10.Тілдік жүйе дегеніміз не?
- 11.Тілдік норма дегеніміз не?
- 12.Тіл туралы сөйлем ойлап жазыңдар.

№ 13 сабақ

5.1.Тақырып: Тілдік норма және дағды. Тілдік жүйе мен тілдік дағдының өзара үйлесімі мен қайшылықтары.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: Оқушылардың кез- келген ортада адамдармен тіл таба білу өнерін қалыптастыру, жұрт алдында сөйлеу мәдениетін жетілдіру

5.3. Оқу міндеттері: Тілдік норма және сізді қолдану ережелері туралы оқушылардың түсініктерін қалыптастыру. Жаңа қолданыстардың пайда болуы туралы мәліметтермен жұмыс атқару.Тілдік жүйе және дағды туралы түсінік беру,айырмашылығын ұғындыру.Сын тұрғысынан ойлау шеберлігін сөйлеу мәдениетін дамыту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Тілдік норма және дағды.
- 2.Тілдік жүйе мен тілдік дағдының өзара үйлесімі мен қайшылықтары.
3. Тілдік жүйе мен тілдік дағдының тілдік нормаға айналуы, қатаң норманың тіл жүйесімен бұлжымас бірлігі. Қатаң норманың қалыптасуы. Фонетикалық, лексикалық қатаң нормалары.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 42 беті

босаң нормалардың қолданылуының себептері. Босаң норма-тілдің түрленуінің көрінісі. Босаң нормалардың тіл мәдениетіне қатысы.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Тілдік норма және дағды

Тілдік жүйе мен тілдік дағдының өзара үйлесімі мен қайшылықтары. Тілдік жүйе мен тілдік дағдының тілдік нормаға айналуы. Объективті нормаға тән қасиеттер.

Тілдік норма дегеніміз – тілдегі бірізділік, тіл материалдарын нормалау деген сөз, белгілі бір тәртіп, заңдылыққа бағындыру. Тілдік норма тілдің ішкі заңды жүйелері негізінде дамып қалыптасады, олар сұрыпталған, ұтымды орайында, жалпыға бірдей ортақ түрінде жұмсалады. Ол тәртіпті орнататын да, оның иінін қандыратын да әдеби тіл. Тілдің дыбыс жүйесі, сөз байлығы, сөз мағыналары, тілдің грамматикалық құрылысы – бәрі қалыптасқан заңды ерекшеліктерге негізделеді. Халық тілінің сан қабат байлығы басы бір жерге қосылмайтын бытыраңқы құбылыс емес. Олардың бәрінде әдеби тілге негіз боларлықтай заңдылықтар бар. Қазақ әдеби тілі халық тілінен өзіне керегін тандап-талғап, сұрыптап алып, оларды жалпы жұртқа ортақ етіп, халықтың тіл мәдениеті дәрежесі жоғары болу үшін оларды бірізге түсіреді.

Тілдік норма әдеби тілдің нормасы арқылы реттеліп отырады. Әдеби тіл нормасы өзгермейтін, сірескен қатаң қағидаларға құрылған жүйеге ғана емес, динамикалық қасиетке ие дағдыға да сүйенеді. Мәселен, тілдік жүйе бойынша тізгінде, шылбырла, бұзаула, ботала, т.б. қолданылатын сөздер қатары ара-тұра ауытқуға жол береді. Салыстырыңыз: ат тұсады дегенді ат тұсаулады, қой қоздады дегенді қой қозылады деу тілдік жүйеге кереғар болмағанымен, бірақ дағдыға айналып, дәстүрге енген құбылыс емес. Кейбір сөздерді қолдануда тілдік жүйе мен тілдік дағды қайшы келіп жатады. Қозыла деп қолдану тілдік жүйенің қысымы, әсер-ықпалы екенін байқау қиын емес. Ат ертте дегендегі ерттедіні ерле деп қолдану да соған ұқсас: «Көкем атты ерледі, ерлеп жүріп терледі» (Манашыұлы Тұяқбай). Тілдік жүйе бойынша ерле болуға тиіс (салыстырыңыз: шідер-ле, жыр-ла, түр-ле («текеметке түр басу», т.б.). Кей жағдайда тілдік жүйе мен тілдік дағды айнымас бірлікте болса, кейде өзара қайшылықта болып күреске түседі. Тілдік жүйе бойынша ерле болуға тиіс сөздің ертте болуы жүйеге қарағанда дағдының басым түсуінен деп түсіну керек.

Тілдік норма және жаңа қолданыстар

Тілді дұрыс қолдану негізінде тілдік норма жатыр. Тілдік норма – тілдегі бірізділік, тіл материалдарын белгілі бір тәртіп, заңдылыққа бағындыру:

- . сөйлегенде де, жазғанда да сөздерді дұрыс, талғаммен, орнымен қолдану (лексикалық);
- . дұрыс құрастыру (синтаксистік);
- . ережеге сай дұрыс, сауатты жазу (орфографиялық);
- . үндесім мен үйлесімін сақтап, сөздерді дұрыс айту (орфоэпиялық);
- . тілді әсерлі етіп жұмсау (лингвистилистикалық) нормаларын ұстану, орнықтыру, жетілдіру.

Норма сөзі (латын тілінде norma)заңдастырылған, міндетті деп танылған құрылым, бекітілген өлшем дегенді білдіреді. Әдеби тіл нормалары оқулықтарда, тиісті сөздіктерде көрсетіліп отырады. Ал тиісті әдебиетте көрсетілген қағида, ережелерді сақтамау – нормадан ауытқу болып табылады.

Сөз мәдениеті тілдің амал-тәсілдерін, сөзді дұрыс қолдануды талап етеді. Сөзді дұрыс қолдану үшін әдеби тілдің нормасын, оның табиғаты мен өзіне тән ерекшеліктерін білу керек. Сөз мәдениеті, ең алдымен, әдеби тілдің лексикалық, грамматикалық, стилистикалық, орфоэпиялық, орфографиялық нормаларын меңгеруді және бейнелеуіш амал-тәсілдерді қарым-

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 43 беті

қатынас жасаудың мақсаты мен мазмұнына сай етіп қолдана білуді қарастырады. Тіл үнемі даму үстінде болатындықтан, әдеби тілдік нормалардың ішінара өзгеріп, жетіліп отыратыны заңды.

Лексикалық норма тілдің лексикалық қорындағы ғасырлар бойы қолданылып, екшеліп-қалыптасып, адамдардың қарым-қатынасы, сөз әдебіне негіз болып, қоғамдық-әлеуметтік қолданыс сүзгісінен өткен, жалпыға түсінікті, әдеби норма талабына сай сөздер тобына қатысты қарастырылады. Ал диалектизмдер, қарапайым сөздер, жаргондар, т.с.с. әдеби лексикалық сипат таныта алмайды десек те, оларды ауызекі сөйлеу нормасынан тыс қалдыра алмаймыз. Лексикалық норма мәселесін үш салаға бөліп қарастырамыз:

- . жазба әдеби тілдік сөз нормалары;
- . ауызекі сөйлеу тілінің нормасы;
- . қолданыстағы сөздердің нормаларын талдап, тану.

Лексикалық норма негізінде сөз нұсқаларының мағынасын зерделеп, сұрыптап-танып, орынды қолдана білу қажет. Бұл бағытта 1) қазақтың төл сөздерінің ішінде жұрнақсыз түбір сөз (ерек, шабар, ұры, аспаз, т.б.) түрінде де, жұрнақты туынды сөз (ерекше, шабарман, ұрлықшы, аспаз, т.б.) күйінде де қолданылып жүрген нұсқалардың да бар екенін; 2) қазақтың төл сөздерінің ішінде бір түбірден әртүрлі жұрнақтар арқылы жасалып, бірдей мағынаны беретін сөз нұсқалары: намысшыл – намысқор – намысқой, кемдік – кемшілік, жаугерлік, бүршік – бүртік, т.б. кездесетінін, бұндай сөздер норма тұрғысынан жарыспалы қолданыс ретінде (бірен-сараны ауызекі сөйлеу тіліне тән) қарастырылатынын; 3) жергілікті қолданыста танымал, біршама норма ретінде қалыптасып қалған сөздің газет-журнал беттерінде жарыса жұмсалып жүрген қатарлары құралатынын: қызылша – қылша, сіріңке – шырпы, ар-ұждан – ар-ождан, іждиһат – ыждағат, т.б. білген абзал.

Грамматикалық норма аясында морфологиялық, синтаксистік өзгерістерге назар аударылды. Морфологиялық норманы негізге ала отырып, жұрнақтарға қатысты белгілі бір заңдылықтар бар екенін (мәселен, -шы, -гер, -кеш жұрнақтарының –ист, -ант, -ург, -ер, т.б. өзге тілдің қосымшаларын алмастыра алмауы) де ескерген жөн. Синтаксистік норма туралы сөз қозғағанда, сөйлем мүшелерінің орналысу тәртібі (бағыныңқы мүшенің басыңқы мүшеден бұрын тұруы), құрмалас сөйлемдердің жасалу жолдары, синтаксистік-стильдік амал-тәсілдердің бір жүйеге түсуі, т.б. әдеби нормаға айналып, орныққан құбылыстарды тілге тиек етеміз. Алайда өз ойын жеткізу мақсатында кей жағдайда (ғылыми, ресми стильден басқа) синтаксистік нормаларды ұстануда еркіндік орын алатынын да жоққа шығаруға болмайды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

1-тапсырма. Мәтінді оқып, мазмұндаңыз.

Тілдік норма және дағды

Кей сөздерді тілдік жүйе бойынша *тізгінде, шылбырла, арқанда, бұзаула, ботала*, деп қолданып жатамыз. Бірақ осындай сөздерді тілдік жүйеге сай өолданғанымызбен, сөз жұмсауымызда ара -тұра нормадан ауытқу кездесіп те қалады. Оның негізгі себебі ондай қолданыстың дәстүрде бар не жоғын елеп-ескермеуден туып жатады. Мысалы, *ат тұсады* дегенді *ат тұсаулады, қой қоздады* дегенді *қой қозылады* деу тілдік жүйеге кереғар болмағанмен, бірақ дағдыға айналып, дәстүрге енген қолданыс емес. Кейбір сөздерді қолдануда тілдік жүйе және тілдік дағды қайшы келіп те жатады. *Қозыла* деп қолдану тілдік жүйенің қысымы, әсер-ықпалы екендігін байқау қиын емес. Ат ертте дегенді ерттені -ерле деп қолдану да соған ұқсас: «Көкем атты ерледі, ерлеп жүріп терледі»

(«Манашы ұлы Тұяқбай»

Абдырап, басын қосып жиылғанша,

Бір жерге уағдасы құйылғанша.

Ат ерлеп, түйме қомдап, жігіт жинап,

Үйлері аруанаға буылғанша

Н.Ахметбеков

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 44 беті

2-тапсырма. Мәтінде айтылған пікірдің тілдік норма, халықтық тіл өолданыстағы тілдік жүйе, дағды дегенмен қандай байланысы бар екеніне түсінік беріңіз. Мәтінде әдеби тілге қандай түсінік берген? **120 бет (авт Уәли Н.)**

3-тапсырма. Мәтінді оқып шығып, жайма-шуақ сөзінің мағынасына тілдік норма тұрғысынан түсініктеме беріңіз. Тұрақты тіркестерді табыңыз. Қарамен жазылған сөздердің омоним сөйлем арқылы талдап көрсетіңіз.

Таң сәріде **жайма-шуақ** болмайды. Сөз жатықтығына өойылар талаппен мүлде сыйыспайтын ағат қолданыстардың көзге шыққан сүйелдей болып баттиып тұратыны да, бидай арасында өскен бидайықтай көзге бірден шалына қоймайтындары да болады. Сөз мәдениеті үшін , әсіресе соңғысы қауіпті. Өйткені ондайлар , ет үйрене келе , кейбіреулердің дағдысына сіңеді.Тілдік нормадан **қиыс** жатқан қолданыстың бірін байқаған Ғ.Мүсіреповтей сөз зергерлерінің мына ескертуін еске түсіре кету артық емес.

4-тапсырма. Мына тест сұрақтарын шешіп, үндестік заңы туралы түсінік беріңіз. Үндестік заңының тілдік норма, тілдік дағды, сөз мәдениеті дегенмен қандай байланысы бар деп ойлайсыз? Осы үлгіде үндестік заңына тест сұрақтарын құрыңыз.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
- 4.Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: талдау

1. Тілдік жүйе мен тілдік дағдының өзара үйлесімі мен қайшылықтары туралы талқылау.
- 2.Тілдік жүйе дегеніміз не?
- 3.Тілдік норма дегеніміз не?

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 45 беті

4.Тіл туралы сөйлем ойлап жазыңдар.

№ 14 сабақ

5.1. Тақырып: Тілдік норма және жаңа қолданыстар. Әдеби тіл нормасының өзіндік ерекшеліктері.

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2. Мақсаты: Тілдік норма және жаңа қолданыстар туралы түсінік бере отырып, қазақ тілінің мәртебесін аяққа баспай қашанда биік ұстауға үйрету.

5.3. Оқу мақсаттары: тілдік норма және жаңа қолданыстар туралы түсінік бере отырып, қазақ тілінің мәртебесін аяққа баспай қашанда биік ұстауға үйрету;

Оқушылардың бойына әдептілік,инабаттылық,қарапайымдылық қасиеттерін қалыптастыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1.Тілдік норма және жаңа қолданыстар.

2.Әдеби тіл нормасының өзіндік ерекшеліктері.

3.Тілде жаңа қолданыстардың туу үрдісі, олардың қоғамда қабылдануы.

4.Жарыспалы сөздерді саралап қолдану шарттарының сөз мәдениеті мен байланысы.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: жұптасып жұмыс жасау.

Сырты сұлу адамның,болса ішінің мәні жоқ,

Ұқсамай ма жеміске, сырты әдемі,дәмі жоқ... өлең жолдарын талдау.

Жаңа сабақты түсіндіру:

Әдеби тіл нормасының өзіндік ерекшеліктері

Әдеби тіл – жалпыхалықтық тілдің аясында түзілген, екшелеген, нормаға түсірілген, сөздік құрамы, емлелік бітімі, грамматикалық тұлғалары айқындалған, халықтың сан-салалы мәдени қажеттілігін өтеуге қабілетті тіл. Әдеби тіл – көркем әдебиеттің, ғылымның, білімнің, бұқаралық ақпарат құралдарының, ресми, іскерлік қатынастардың тілі, сол тілде сөйлейтін халықтың ұлттық қатынас құралы. Әдеби тілдің шарты – жалпыға бірдей түсініктілік, осы орайда ол ауыз екі сөйлеу тілінің әдеби нормадан тыс элементтеріне, диалектілерге, жаргондарға қарсы қойылады. Әдеби тілдің екі түрі бар: жазба тіл және сөйлеу тілі.

Қалыптасқан түсінік бойынша әдеби тілдің түзілуі жазба мәдениеттің өркендеуіне байланысты. Өйткені жалпыға ортақ тіл нормаларының таңбаланып сақталуы, тұрақталып қалуы негізінен жазу-сызу арқылы жүзеге асады деп саналады. Бұл тұжырыммен келісе отырып, әрбір ұлттың әдеби тілінің даму жолы әр қалай өтетіндігін ескеру қажет.

Әдеби тіл – үнемі түрленіп, толығып отыратын, қолданылу ыңғайына, қоғамдық қажеттілікке сай сараланып отыратын, үздіксіз даму үстіндегі құбылыс. Алайда тіл дамуының басты шарты – оның нормаларының тұрақтылығы. Халықтың нешеме сан ұрпағы жүздеген жылдар беделінде жасаған ұлттық мәдениеттің айнасы ретіндегі әдеби тіл – баға жетпес құндылық.

Әдеби тіл мен әдебиет тілі (көркем әдебиет тілі) жиі шатастырылады. Бұл екеуі екі басқа ұғым екенін есте ұстау керек.

Сөйлеу де, жазу да сөз қолдану заңдылығына сүйенеді. Жалпы халықтық тілді жұмсаудың дәстүрлі үлгісі болады.

Сөйлей білмес жаманның,

Сөзі өтпес бір пышақ;

Сөз білетін адамның

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229	
Әдістемелік өңдеу	124 беттің 46 беті	

Әр сөзіне бір тұзақ.

Осы мақалдың қай кезде, қай ғасырда қалыптасып нақыл сөзге айналғанын білу қиын. Бірақ оның мазмұнын біркелкі түсінеміз. Өйткені мақалда сөз қолдану туралы айтылады. Сонымен тіл нормасы деп адамдардың бір-бірімен қатынас жасау нәтижесінде қалыптасып бекіген, жалпы халыққа тегіс танылған тілдік құбылыстарды айтамыз.

Тіл нормасы – тарихи құбылыс. Ол сөйлеу және жазу арқылы қалыптасып, адамдардың санасында сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа ұласып, дамып, жетіліп отырады. Соған орай, әр кезде тіл қолдану заңдылықтарын білдіретін ұғымдар да өзгеше болады. Мысалы, белгілі бір тарихи кезең үшін «дәстүр» деп қолдану орынды болса, қазір «тіл нормасы», «әдеби норма», «әдеби тіл» терминдері қалыптасты.

Әдеби тіл ұғымын дұрыс түсіну үшін, алдымен «әдеби» сөзінің терминіне түсінік бере кеткен жөн. Әдебиет сөзінің қазақ тіліне арабшадан ауысқаны белгілі. Орыс тілінде әдебиет (литература) латынша (littera) жазу деген сөзден алынған. Ал әдеби тіл (литературный язык), әдеби норма (литературная норма) деп жоғары тіл нормасы мағынасында қолдану орыс тілінің ықпалы екенін аңғару қиын емес.

Әдебиет ұғымына әлеуметтік мәні бар жазу үлгілерінің бәрі енеді, мысалы, саяси әдебиет, ғылыми әдебиет, медициналық әдебиет және көркем әдебиет (поэзия, проза, драма т.б.). Ал бұлардың барлығы да жалпы халықтық тілдің жазбаша түріне жатады да әдеби тілде (жазба тілге қойылатын талапқа сай) жазылады. Сонымен бірге, сөйлеудің ауызша және жазбаша формалары бір-бірімен ара қатынаста болады.

«Ауыз әдебиеті мен жазба әдебиет тарихи даму үстінде бір-бірімен қарым-қатынаста болып, фольклор жазба әдебиеттің қалыптасуына ықпал жасайды. Оны әсіресе, Орта Азия халықтарының әдебиетінен байқауға болады. Қырғыз, қазақ жазба әдебиетінің дамып, қалыптасуына фольклорлық шығарманың реалистік тенденциясы әсер етті.»

Әдеби тілдің нормасы жазба тіл арқалы қалыптасып, шыңдалып отырады. Ал оның өңделіп жетілуі және халық арасында тарап, жалпыға танылуы ұлттық әдебиеттің дамуымен байланысты болды. Қазақта тұңғыш жазба әдеби тіл үлгісін жасағандар – Абай мен Ыбырай. Олар жалпы халықтық тіл қорының тек түсінікті формаларын ғана шығармаларында қолданған. Фольклорлық бай мұраны шебер пайдалана білген. Сөйтіп, Абай мен Ыбырай шығармалары жалпы халықтық тіл қорының бай қазынасының ең тамаша қасиеттерін бойына сіңірген. Сондықтан да, ол шығармалар көркем сөздің ерекше үлгісі ретінде мәңгі жасамақ.

Ескерте кететін бір жай, әдеби тіл мен көркем шығарма тілі екеуі бір ұғымды білдірмейді. Әдеби тіл, ол тек көркем шығарманың ғана тілі емес, жалпы жазба тіл түрлерінің бәрін түгел қамтиды. Солай бола тұрса да көркем шығарма көркем шығарма тілінен оның шеңбері тар. Өйткені, әдеби тіл – сөйлеуде және жазуда пайдаланылып нормаланған тілдік белгілер. Ал нормаланған тілдің «қалыптылығы» басым болады. Көркем шығармада олай емес, онда стильдік мақсатта жалпы халықтық тілдегі қарапайым, тұрпайы және жергілікті ерекшелік сипатындағы сөздердің бәрі де қолданылады. Сондықтан әдеби тілден оның аясы кең. Сонымен бірге тілдің басқа формаларына қарағанда, көркем шығарма тілі көрнекті орын алады. Көркем шығарма тілінің даму тарихы бірден қалыптаса қоятын құбылыс емес, көркем шығарма тілінің маңызды рөлі, әсіресе осы жаңа дәуірдегі әдеби тілімізден айқын сезіледі.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Тапсырма 1. Мәтіндегі басқа тілден енген сөздерді атап, оларды орфографиялық нормаға сай жазу, қарамен жазылған сөздерді қатыстырып шағын мәтін құрастыру.

Тапырма 2. Берілген көнерген сөздердің мағыналарын анықтап, бір бағанға архаизмдерді, екінші бағанға историзмдерді бөліп жазу.

Біз өзіміз өмір сүріп отырған қоғамдағы тілдер жөнінде ой қозғай қалсақ, ең алдымен қоғамдағы тілдің мәні мен маңызы, оның адам өміріндегі орны, шығу тегі мен қалыптасуы, дамуы жөнінде не айтар едік? «Мен тіл -қоғам» тақырыбында өз пікірімізді ортаға салыңыздар

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229
Әдістемелік өндеу	124 беттің 47 беті

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (В1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: ауызша сұрақ жауап.

Сұрақтар мен тапсырмалар

- 1.Әдеби тіл дегеніміз не?
2. Тіл нормасы дегеніміз не?
3. Әдеби тіл нормасы дегеніміз не?
4. Тілдегі жаңа қолданыстағы сөздердің туу себептері.
- 5.Әдеби тіл нормасының өзіндік ерекшеліктері мәтінін талқылаңыздар

№ 15 сабақ

5.1. Тақырып: Сөз сапасы дұрыстығы, дәлдігі туралы түсінік.

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2. Мақсаты: : тілдік норма және жаңа қолданыстар туралы түсінік бере отырып, қазақ тілінің мәртебесін аяққа баспай қашанда биік ұстауға үйрету;

Оқушылардың бойына әдептілік,инабаттылық,қарапайымдылық қасиеттерін қалыптастыру.

5.3. Оқу міндеттері: Студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 48 беті

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сөз сапасы туралы түсінік.
2. Сөз сапасының тілдік шарттары.
3. Сөйлеуші мен тыңдаушының арасындағы тілдік қарым-қатынасқа әсер ететін әлеуметтік факторлар.
4. Сөз сапасына әсер ететін тілдік шарттар. Әдеби тіл нормасын сақтау, сөздерді талғап, саралап, «таза» қолдану. Сөз сапасына кері әсер ететін қолданыстар.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – студенттердің топта (командада) жұмыс дағдыларын дамытуға және көптүсті шешімдерді қабылдап, қарапайым жауапты алуға ықпалын беретін оқыту әдісі.

I топтың тапсырмасы: «Даналық сөздер» тақырыбына эпитет пен метафораларды пайдалана отырып, шығарма жазу.

II топтың тапсырмасы: «Халық даналығы – ұлттың өміртанымы» тақырыбы бойынша көпшілік алдына сөйлеуге дайындалу. Дайындық барысында істеген жұмыстарыңның реті мен пайдаланған материалдарың туралы жазбаша есеп беру.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Сөз сапасы дұрыстығы және дәлдігі туралы түсінік

Тіл ғасырлар бойы, замандар бойы жасалып қалыптасады. Халықтың әр кезеңдегі тарихының, шаруашылық, тұрмысының көрінісі. Ұлттың дәстүр, салт, әдет-ғұрып, тарих, шаруашылық-тұрмыстық өзгерістер, ерекшеліктер, таным, сенім тілде сақталады. Тіл — сонысымен қадірлі. Онда біздің ата-бабаларымыздың ойы, пікірі, жаны мен қаны бар. Тарих тілдің сол тілде сөйлеуші ұлт ерекшелігіне қарай жүйесін қалыптастырады. Тілдік жүйені дыбыстың айтылуы, өзара үндесуі, сөз мағынасы, оның өзгеруі, мағына өзгеруінің әдіс-тәсілдері мен жолдары, қосымша, сөздердің тіркесуі, сөйлем мүшелерінің орналасу тәртібі т.б. құрайды.

Адам ойы тіл арқылы айқындалады. Сөздің өзі — адам санасындағы ұғым, түсініктің көрінісі. Сондықтан да сөз бен ұғымның арасында алшақтық, қарама-қарсылық болмауы керек. Сөз дәлдігі сол сөздің ұғымына сай келетін мағынаны дәл тауып беруімен анықталады. Сөз дәлдігін айтар, жазар ойға ұштастыруда төмендегі ерекшеліктер, ескерілуі керек.

Әр сөздің жеке тұрғандағы мағынасымен бірге басқа сөздермен тіркескенде өзгерер ерекшеліктерін, қызметін, стильдік сипатын, қолданылу аясын да ескеру.

Қазақ тілінің заңдылықтары мен ерекшеліктерін жетік білу.

Орфоэпиялық норманы меңгеру: әрбір дыбысты, сөзді, тіркесті дұрыс айту, екпінді нық қою, сөздер арасындағы кідіріс, ырғақты дәл беру.

Сөз дұрыстығы (Сөз дұрыстығы ұғымы. Сөздің, грамматикалық тұлғалардың, сөйлемнің орынды жұмсалуды. Сөздің рөлі. Ұғымды, заттарды, құбылыстарды бейнелеп айту тәсілдері); Сөз дұрыстығы - сөзді, грамматикалық тұлғаларды, сөз тіркестері мен сөйлемді тілдегі мағынасына сай қолдану, шындықты дәл бейнелейтінде етіп жұмсау, орынды пайдалану. Қазақ тілінде *самай* сөзінің *самай шаш*, *самайын қырау шалған* деген мағынада беріліп, адамға байланысты қолданылатыны белгілі. Дегенмен газет-журналдарды оқып отырып мынадай сөйлемдерді ұшыратамыз: "Баса киген түлкі тымағының екі самайына қалың қырау қатқан Өзен қария шанадан түскені болмаса, қозғалмай тұр". Сөзді орнымен пайдаланбаудың бірден бір себебі тіл білмегендіктен емес, мұқиятсыздықтан. Тілдік дағдыға, нормаға байланысты *самай*, *желке* дегендер - адамға қарата айтылатын сөздер. Әрине, тымақтың самайы, желкесі болмайды. Адамға қатысты нәрсе айтқанда қолданылатын мұндай сөздерді киімге таңу дұрыс емес.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 20 мин.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 49 беті

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7.Бақылау: бағыт беру.

1. «Тіл мәдениеті- тұлға мәдениеті» тақырыбында дөңгелек үстел ұйымдастырыңдар.
2. Сөз дұрыстығы дегеніміз не?
3. Қазіргі жастар арасында сөйлеу барысындағы сөз сапасының дұрыстығы мен бұрыстығын әңгімелеп беріндер.

№ 16 сабақ

5.1. Тақырып: Тілдік норма және стиль.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: тілдік норма және жаңа қолданыстар туралы түсінік бере отырып, қазақ тілінің мәртебесін аяққа баспай қашанда биік ұстауға үйрету;

Оқушылардың бойына әдептілік,инабаттылық,қарапайымдылық қасиеттерін қалыптастыру.

5.3. Оқу міндеттері: тілдік норма және жаңа қолданыстар туралы түсінік бере отырып, қазақ тілінің мәртебесін аяққа баспай қашанда биік ұстауға үйрету;

Оқушылардың бойына әдептілік,инабаттылық,қарапайымдылық қасиеттерін қалыптастыру

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 50 беті

1. Тілдік норма және стиль.

2. Вариант сөздердің тіл нормасымен қатысы. Жарыспалы қолданыстардың стильдік реңктері.

3. Терминдер мен терминдік ыңғайдағы сөздердің экспрессиялық баламалары, олардың тілдегі рөлі.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топтар

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

I топтың тапсырмасы: ғылыми-зерттеушілік, жобалық туралы мәлімдеме жасау.

II топтың тапсырмасы: ұйымдастыру-басқарушылық кәсіби құзыреттілігі жолдарын көрсету.

Мәтінді оқып шығыңыздар:

Тілдік норма және стиль

Стиль ұғымы да сөйлеу және оның формаларымен байланысты қаралады. Стильдердің негізгі арқауы - сөйлеудің ауызша және жазбаша формалары.

Қоғамдық өмірде қатынастың көптеген түрінің болуына байланысты онда тіл біркелкі пайдаланылмайды. Өйткені адамдардың қатынасы әр түрлі жағдайда жасалады. Әр түрлі жағдайдада, әр түрлі сөйленіп, әр түрлі жазылады. Мысалы: «*Тыңдаңыздар, Алматыдан сөйлеп тұрмыз!*» бен «*Әй, тыңдасаңдаршы!*» дегенді салыстырсақ; біріншіден, әдеттегі, күнде радиодан естіп жүрген ресми хабар түрі де, екіншіден – үйреншікті сөйлеу тілі бар. Формасы жағынан екеуі де – ауызша, бірақ айтылып жеткізілуі әр басқа.

Қай халықтың болса да қоғамдық өсу-өркендеу жолында көтеріле алған билігі мәңгілік болып ана тілінде сақталып отырады. Қай халықтың болса да ақыл-ой тереңдігі, сана-сезімі, сергектігі көп салалармен тармақтана-молыға келіп, тағы да сол ана тілдің алтын қорына қосыла береді, ажарлана береді. Қай халықтың болса да басынан өткен дәуірлері, қилы-қилы кезеңдері ана тілінде із қалдырмай өте алмайды. Ана тілі дегеніміз – сол тілді жасаған, жасап келе жатқан халықтың мәңгілігінің мәңгілік мәселесі. Ана тілін тек өгей ұлдары ғана менсінбейді, өгей ұлдары ғана аяққа басады.

(Ғ. Мүсірепов.)

*Ана тілің – арың бұл,
 Ұятың боп тұр бетте.
 Өзге тілдің бәрін біл,
 Өз тіліңді құрметте!*

(Қ. Мырзалиев)

Мысалдың екеуінде де ана тілі туралы сөз болған. Екі мысал да сөйлеудің жазбаша түріне жатады. Ал жазылу тәсілі жағынан біріншінің публицистикалық стиль, екіншінің көркем сөз стилі екенін аңғару қиын емес.

Немесе, мынадай фактіні алайық; ғылыми стильде оқулық жазылады және лекция оқылады. Мұнда оқулық – жазбаша, лекция – ауызша яғни сөйлеудің әр түрлі формасы бір стильде келген. Сөйтіп, сөз формасы мен стиль ұғымдары бір емес.

Форма – ол тіл құралдарының көмегімен болатын сөйлеудің сыртқы көрінісі;

Стиль – ол белгілі бір қатынастың түрінде тілдік бірліктерді сұрыптау пайдалану арқылы, ойды жеткізу мәнерінің көрінісі.

Форма – тұрақты ұғым. Мәселен, тілдің ауызша түрі адам қай кезден бастап сөйлесе, содан бері бірге жасап келеді; және бұдан былай да жасай бермек. Стиль болса, - ол тарихи категория. Сондықтан тарихи бір кезеңде кейбір стильдердің болмауы заңды құбылыс деп саналады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 51 беті

Стильдер қалай қалыптасады? Стильдер жасалатын қатынастың ерекшелігіне қарай тілдік единицалардың сұрыпталып қолданылу нәтижесінде дамып жетіледі. Демек, сөйлену жағдайына байланысты, әр алуан стильдік бояуы бар тілдік құралдар пайда болады.

«Тілдегі стильдердің дамып жетілуі белгілі бір жанырдың пайда болуымен байланысты. Сондықтан әдеби тілдің стильдерін тапсыруда ең алдымен жанырлық принципті негізге алу қажет».

Ал жанрлардың пайда болуы, жазба әдеби тілдің даму қалпын көрсетеді. Жазба тілдің жетіле түсуі ғылым мен техника, әдебиет пен өнер салаларының дамуына байланысты. Ғылым және мәдениет салаларының дамуы жаңа жанрлардың пайда болуына ықпал жасайды. Ол жанрға сай тілімізде жаңа стиль қалыптасады.

Кейінгі жылдары қазақ тілінің тек грамматикалық құрылысы жетіліп, лексикасы молығып қана қоймай, сонымен бірге, қазақ әдеби тілінің стильдер жүйесі, функционалды стильдері де дамиды.

Стиль – тілдің бәріне тән құбылыс. Стильдерді таптастыру проблемасы да тіл білімінде әлі тиянақты шешілмеген даулы мәселенің бірі. Стильдерді таптастырудың дәстүрлі, қалыптасқан, бұрыннан белгілі принципі жоқ. Тіл стильдері туралы қазір де әр түрлі көзқарастар бар. Адам тілді қатынас құралы ретінде өздерінің барлық жұмыс салаларында қолданған.

Сөйтіп, стиль дегеніміз – өмірдің белгілі бір саласында қолданылып, тарихи қалыптасқан тілдік құралдардың жүйесі.

Басқа тілдер сияқты қазақ тілінің де әр түрлі стильдері бар. Олар: сөйлеу стилі және кітаби-жазба стильдер.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 52 беті

6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: сұрақ жауап

Тапсырма 1. Мәтіндегі басқа тілден енген сөздерді атап, оларды орфографиялық нормаға сай жазу, қарамен жазылған сөздерді қатыстырып шағын мәтін құрастыру.

Тапсырма 2 . Аралас буынды сөздерге фонологиялық талдау жасау.

Тапсырма 3. Көнерген сөздердің мағыналарын анықтап, бір бағанға архаизмдерді, екінші бағанға историзмдерді бөліп жазу.

4.Мәтінді оқып, стиль деген ұғымға түсінік беріңдер.

5. Өздерің оқыған көркем шығармалардағы тілдік норма және стильге мысал келтіріңдер

№ 17 сабақ

5.1. Тақырып: Сөздің, грамматикалық тұлғалардың, сөйлемнің орынды жұмсалуды.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: : тілдік норма және жаңа қолданыстар туралы түсінік бере отырып, қазақ тілінің мәртебесін аяққа баспай қашанда биік ұстауға үйрету;

Оқушылардың бойына әдептілік,инабаттылық,қарапайымдылық қасиеттерін қалыптастыру.

5.3. Оқу міндеттері: Мәтінмен жұмыс істеу барысында мәтіннің мазмұнын өз сөзімен жеткізе білуге дағдыландыру, грамматикалық сауаттылыққа баулу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сөздің, грамматикалық тұлғалардың, сөйлемнің орынды жұмсалуды.

2.Сөз дұрыстығы, ұғымы. Сөздің рөлі. Ұғымды,заттарды, құбылыстарды бейнелеп айту тәсілдері.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Тапсырма: Өнер шеберлеріне презентация әзірлеу.

1. Би өнерінің шеберлеріне презентация әзірлеңіз.

2.Сөз өнерінің шебері деп деп кімді айтасыз?

Жаңа сабақты түсіндіру:

Сөздің, грамматикалық тұлғалардың, сөйлемнің орынды жұмсалуды.

Тіл мәдениетіне қажетті аса маңызды сапалардың бірі – тіл тазалығы. Өзге тілден еніп, заңды түрде орныққан осы тәрізді сөздерден кейбіреудің дағдысына енген мүкістіктер (остановкаға барамын, субботада келді, звонит ет, т.б.) мүлде басқа.

Кейбір ұғымдар көшірме (калька) тәсілімен аударылып та алынады. Орыс тіліндегі земледелие сөзі, зерттеушілердің көрсетуінше, латын тілінен алынған көшірме (қазақша егіншілік), ал принять меры француз сөзінің көшірмесі (қазақша шара қолдану), т.б. Тілімізде көшірме сөздің небір түрлері бар: қанатты сөз (крылатые слова), қарулы күштер (вооруженные силы), жартылай қорғаушы (полузащитник), т.б. Тіл мәдениетін сөз еткен мақалаларда аналық қой (дұрысы – саулық, саулық қой), елу бас қой (елу қой), мал өсірушілер (дұрысы — малшылар) тәрізді көзсіз көшірмелер тіл шұбарлау екендігі орынды көрсетіліп, дұрыс сыналып та жүр.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 53 беті

Тіліміз мемлекеттік мәртебеге ие болса да өз ортамыздан әлі күнге дейін тұрпайы сөйлейтін жастарды кездестіріп қаламыз. Тіліміздің лексикалық, фонетикалық, грамматикалық нормалары мен заңдылықтарын ескермейді, қазақ тілінен алған теориялық білімдерін пайдалана алмайды, сөйлегенде тыңдаушы өзінің ойын ұғып, сезіп тұрма, жоқ па, онымен санаспайды. Басқа тілдің сөзін араластырып, өз тілінің құтын қашырып сөйлеу мәдениетсіздік екенін аңғармайды. Белгілі жазушы Т.Ахтанов өз шығармаларында кейбіреулердің әңгімелесу кезінде бөгде сөздерді нормадан тыс араластырып сөйлейтін ерсіліктерін өткір сынаған.

Кейбір сөздерге тиісті қосымшалардың нормаға айналған түрлерін жалғамай, басқа түрлерін орынсыз жалғау да тіл тазалығына кесірін тигізеді. Мысалы:

1. Жазда бұл жерде ыссы болады (ыссы есем - ыстық).
2. Шешесі ауызғы бөлмеге шықты да, төсектегі жатқан жиенінің жанына келді. (ауызғы емес – ауыз бөлмеге, төсектегі емес – төсекте).
3. Рабиға баласының бетін сүйді (бетін емес - бетінен).
4. Абай жасында молдаға оқыды (молдаға емес - молдадан).

Сонымен қатар, сөздерді дұрыс байланыстырмай, орынсыз тіркес құрау, сөйтіп, сөйлем құрылысы мен мағынасын бұзатын кемшіліктерге көркем әдебиеттегі, газет-журналдағы әңгімелерден көптеген мысалдар келтіруге болады.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау. сұрақ жауап, мәтінмен жұмыс.

Сұрақтар мен тапсырмалар

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 54 беті

1. Сөздің грамматикалық тұлғалардың, сөйлемнің орынды жұмсалыуына өздерің сүйіп оқыған әдебиеттерден мысал келтіріңдер.

2. Ж. Айтмауытовтың «Сөз – ойдың айнасы. Ойсыз сөз – сөз болмайды. Ой жетілу мен тіл жетілуі қатар жүреді» және М.Жұмабаевтың Жан көріністерінің ең қымбаты –ой, ой тілі – сөз» деген пікірлерін басшылыққа алып,эссе жазыңыз.

№ 18 сабақ

5.1.Тақырып: Сөз байлығы. Сөз байлығы ұғымына енетін лексика фразеологиялық, морфологиялық, синтаксистік жүйелер. №1 Аралық бақылау

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2. Мақсаты: : тілдік норма және жаңа қолданыстар туралы түсінік бере отырып, қазақ тілінің мәртебесін аяққа баспай қашанда биік ұстауға үйрету;

Оқушылардың бойына әдептілік,инабаттылық,қарапайымдылық қасиеттерін қалыптастыру.

5.3. Оқу мақсаттары: Мәтінмен жұмыс істеу барысында мәтіннің мазмұнын өз сөзімен жеткізе білуге дағдыландыру, грамматикалық сауаттылыққа баулу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сөз байлығы деген ұғымның мағынасы.
2. Сөздің лексикалық мағыналары.
3. Сөз байлығы ұғымына енетін лексика фразеологиялық, морфологиялық, синтаксистік жүйелері

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: жұптық жұмыс.

Жұптық жұмысқа қатысушылардың мақсаты да, қабылдаған шешімі де бірге. Жұптасып жұмыс жасау – мәселе қойылған сөйлеу жағдаяттың тапсырма бойынша жұп болып шешім қабылдау әрекетіне құрылған.

Бейінді пәндермен кәсіби-бағдарланған қазақ тілінің байланысын айтып беріңіздер.

Сөз байлығы. Сөз байлығы ұғымына енетін лексика фразеологиялық, морфологиялық, синтаксистік жүйелер

Ғасырлар бойы дамып жетілген, қолдану аясы кең, бай тілдердің бірі – қазақ тілі. Өйткені қазақ тілінің құрамындағы сөздердің саны ұлан ғайыр көп. Әсіресе халықтың байырғы (адам, әке, ана, аға, туыс, бауыр, жолдас, ақыл, мінез, жер, су, орман, үй, еңбек, шаруа, жігіт, батыр) сөздері өте мол. Сонымен қатар байырғы сөздерден қосымша арқылы жасалған (ағарту-шы, жазу-шы, адам-гершілік, кісі-лік, мейірім-ділік, оқу-лық, аялда-ма, өнер-паз, шабан-доз, тіл-ші) сөздер немесе сөздердің бірігуі, қосарлануы, тіркесуі арқылы жасалғандардың (үлкенді-кішілі, оңды-солды, ағалы-інілі, жұмысшы-шаруа, ақ көңіл, ақ иық, ақ пейіл, қарға адым, жылан бауыр, жеті қараңғы, күйтабақ, кәсіподақ, баспасөз, еңбеккүн, кемпіркосақ, өнеркәсіп) есебі жоқ. Осылардың барлығына негізгі қор, тірек болатын – халықтың байырғы сөздері. Сондықтан байырғы сөздерді сөздік қор деп атайды. Сөздік қор тілімізде жаңа сөздер жасауға негіз болады. Қазақ тілінің құрамында басқа тілден енген сөздер де мол. Орыс тілінен: машина, трактор, институт, техникум, фабрика, парта, актер, т.б., ал араб-парсы тілдерінен: мектеп, қалам, дәптер, ұстаз, мұғалім, бала, медресе, әдебиет, кітап, т.б. сөздер халықтың өз сөзіндей болып кеткен. Басқа тілден енген сөздер болғаышмен, бұлар байырғы сөздермен бірге қазақ тілінің сөздік құрамына енеді. Қазақша сөйлеуге және жазуға қатысатын барлық сөздердің жалпы жиынтығы қазақ тілінің сөздік құрамы немесе лексикасы деп аталады.

Сөз байлығы әр адамның лексикасындағы сөздердің мөлшерімен, көлемімен байланысты дегенімізбен де, ең негізгісі – ой байлығы. Сондай-ақ, тілдегі барсөздерді бір-бірімен

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 55 беті

жалғастырып, қиюластырып, әсем де әсерлі жеткізу айтушы мен сөйлеушінің ой көкжиегінен де елес береді. Бір сөзге бірнеше мағына сыйғызып, әр сөзді мән-мазмұн, стиль бояуымен жеткізу ойлау қабілетімен, шығармашылық сипатпен ұштасады. Сөз байлығын терең білудің ендігі бір жолы – халық тілінің дәстүрі мен әдеп ерекшеліктерін меңгеру. Қазақ тілі көркем әрі әсем тіл дейміз. Осындай әсемдік пен көркемдік тілді бүгінгі дейінгі жеткізушілердің ой қабілетінің тереңдігі мен қиялының шексіздігін дәлелдесе керек.

Тілдегі лексикалық қабаттың үнемі дамып, толығып, өсіп, өзгеріп отыратындығын білеміз. Бұл бірнеше тәсілдермен жүзеге асады.

- Сөз тудырушы қосымшалар арқылы;
- Сөз мағынасының ауысуы арқылы;
- Жаңа сөздер кіру арқылы;
- Басқа тілден сөздер ену арқылы.

Аталған тәсілдер тілді байытатын ең негізгі әрі бастылары болып саналады. Бұдан басқа тілде сөздің өзгеруі, жаңа мағынаға ие болуы, тұрақты сөз тіркестерімен, сондай-ақ бір сөздің қоғамдық өзгерістерге қарай жанаруы тәсілдерін атауға болады.

Сөз байлығы – оралымды тілге қойылар талаптың бірі. Айтушының сөзі тыңдарман қауымға тартымды болуы үшін сөз байлығы жақсы, сөздік қоры мол болуы тиіс. Адамдар сөйлегенде бос қайталауларға бой алдырып, сөз жұтандығын танытады, тілдің коммуникациялық сапасын күрт төмендетіп жібереді. Әрбір айтылған сөздің салмақты болғаны жөн. Құр бос ауаға айтылған сөздің ешқандай қадірі жоқ. Ол айтушының сөз байлығының төмендігін көрсетеді. Әдемі сөйлеуді, дұрыс сөйлеуді тіл мәдениетін үйрену арқылы жетілдіруге болады. Сөздік қорын молайту үшін кітапты көбірек оқу керек, аса көрнекті қаламгерлерден, тіл нақышы келісті сөз зергерлерінен үйрену керек.

Әрбір тіл сөзге бай. Сөздердің санын математикалық тұрғыдан санап, санын дәл айту мүмкін емес. Тіл байлығын олардың құрамында сөз саны емес, олардың қолданысы анықтайды.

Сөз туралы түсінікті жақсы аңғару үшін оның мағыналарын түсіну шарт. Қазақ тілі байлығына жататын барлық сөздің мағыналарын өзара жіктеп қарасақ, әуелі лексикалық мағына, грамматикалық мағына дегенге көңіл аудару керек. Тіліміздегі көптеген сөздер затты (су, жер, орман, мектеп, тау), заттың сапасын (жақсы, үлкен, жаман), қимыл әрекетті (бару, келу, жүру, оқтау, сену), мезгілді (ерте, кеш, кеше, бүгін) білдіреді. Ал, осы сөздердің тағы бір ерекшелігі, олардың грамматикалық формасы, белгілері болады. Сонымен тіліміздегі сөздер заттар мен құбылысты (сапа, қимыл т.б.) аңғартатын мағынасы мен грамматикалық форма, белгілеріне қарай сөз таптарына жіктеледі.

Сондықтан сөздердің заттар мен құбылысты білдіретін мазмұны лексикалық мағына деп аталады да, грамматикалық формасының мазмұны грамматикалық мағына деп танылады.

Сөз нақтылы жағдайда бір лексикалық мағынаға ие болса, грамматикалық мағынасы бірнешеу болуы мүмкін. Мысалы, қалпақ сөзі адамның басқа киетін киімнің бір түрін білдірсе, ол лексикалық мағынасы. Ал, қалпақ сөзінің бір ғана киімді (затты) білдіру (жеке форма), атау септігінде тұруы грамматикалық мағыналарын аңғартады.

Сөздің лексикалық мағынасы мен грамматикалық мағыналы сөз қанша түсінікті болғанымен ол грамматикалық форма арқылы байланысқа түспей сөйлем құралмайды, ой, пікірді білдіре алмайды. Ал, осы сөздерді айтайын деген ойымызға лайық грамматикалық формасына келтірсек, «көзің ауырса, қолыңды тый» деген фраза шығады. Мұның өзі лексикалық мағынаның грамматикалық мағынаға тәуелді екенін аңғартады.

Олай болса сөздің лексикалық мағынасы мен грамматикалық мағынасы бірін-бірі толықтырып, сөздің қатынас құралы ретінде жұмсалыуына негіз болады екен.

Қандай сөз болса да, ол мағынасымен есепке алынып, белгілі кәдеге, қатынас құралы болуға жарайды. Бірақ сөздің барлығы мағына жағынан міндетін бірдей өтей бермейді. Мысалы, дербес лексикалық мағынасы бар зат есім, сын есім, сан есім, есімдік, етістік, үстеу, еліктеуіш сөздердің қызметі бірдей емес. Айталық, жер, аспан.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 56 беті

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин

Тапсырма 1. Сөз байлығы. Сөз байлығы ұғымына енетін лексика фразеологиялық, морфологиялық, синтаксистік жүйелері тақырыбында пікірлесіңіздер

Тапсырма 2. Таңдауға берілген тақырыптардың бірі бойынша ана тілі туралы өз ойларыңды ауызша баяндандар.

1. Тіл – халық байлығы.
2. Тіл – ұлт байлығы, Халық қазынасы.
3. Сөз байлығы – қоғамның байлығы.

Тапсырма: Отан, туған жер туралы берілген 10 мақал тап, мәнерлеп оқы, мазмұнын айқында, өз ойларыңды ауызша баяндандар.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау.

Тапсырмалар:

1. Сөз байлығы дегеніміз не?
2. Сөздің лексикалық мағыналарын түсіндіріңіз.
3. Сөздің лексикалық және грамматикалық мағынасын калай ажыратамыз.
- 4.«Қазақ тілінің сөз байлығы» тақырыбында ой толғау жазыңыздар.
5. Акын Мұқағали Мақатаевтың ақ пен кара түсті, боз, күрең түсті жиі колданған. Акын жырларында ақ түсті басқа түске қарағанда көп кездесетінін білеміз. Сондықтан Мұқағали Мақатаевтың «А ққулар ұйықтағанда», поэмасындағы ақ түске байланысты ұғымдарды теріп, жазыңыздар.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229
Әдістемелік өндеу	124 беттің 57 беті

№1 бақылау жұмысы :

- 1.Адам өміріндегі сөз мәдениетінің рөлі
2. Ресми іскерлік қатынас және сөз әдебі
- 3.Ескі қазақ жазба тілі
4. Ресми іскерлік тілінің жазбаша және ауызша түрі
5. Тілдік норма және стиль
6. Қазақ тілінің тарихы
- 7.Монолог және оның түрлері
8. Әлеуметтік тұрмыстық қатынастағы сөз әдебі
- 9.Ескі қазақ жазба тілінің қазақ қоғамы үшін маңызы
10. М.Әуезовтың «Абай жолы» эпопеясындағы Абайдың монологтары туралы қысқаша айтып беріңіз
- 11.Ел аузында қалған үш биге байланысты ұлағатты сөздері жөнінде айтып беріңіз
12. Қанатты сөздердің ішіндегі қарамен берілген сөздерге фонетикалық талдау жаса: **Ата-ана** қадірін білмеген халық қадірін біле алмас. **Халық** қадірін білмеген ата-ана қадірін біле алмас.**Өзіңе** тілемеген жамандықты басқаға да тілеме. Өзіңе тілеген **жақсылықты** басқадан қызғанба.
13. Берілген көнерген сөздердің мағынасын анықтап, түрлерін ажыратыңыз: Болыс, ауылнай, сарбаз, атшабар, атқамінер, саратан, зауза, сәуір, бастаңғы, бөстек, шекпен, хан, ханзада, би, сұлтан, дабыл, жадағай, жаппа, қосын, шеру, көбе, адырна, сүңгі, алаш, қорамса, ақырет, жатақ.
14. Берілген сөйлемдерді сөйлем мүшелеріне талдаңыз:
Сөз анасы құлақ.Тыңдай білу тыңғылықты ойлай білудің де кілті екен. Әңгімешіл, сөзуар, тілімен көпті үйіргіш адамдар бар. Солардың ауызша айтқан әңгімелеріне құлақ түруге қылықты болған да жөн.
15. Даналық сөздердің мағынасын түсініп, буын түрлерін ажыратыңыз:
Ақылы адам сөзді орнымен айтып, жөнді жауап күтеді.Нағыз дос құлап жатқаныңда қолтығыңнан сүйейді. Бала нені білсе, жастан, ұядан өле - өлгенше соны таныр қиядан.
16. Тұрақты сөз тіркестерінің мағынасын табыңыз:
Бармағын тістеу, жұлдызы оңынан туу, аузынан бір елі тастамайды, ат ізін суытпау, екі езуі екі құлағына жету, маса шаққан құрлы көрмеу, мұрнынан шаншылып жүру, оң көзбен қарау, үріп ауызға салғандай.
17. Берілген сөйлемдердің сөз тіркесі арасындағы байланыс түрі мен байланыс тәсілін анықтаңыз:
Күні кеше өткен сияқты оқиғалар бүгінде тарих беттеріне айналып та үлгерді. Ең қиын жылдар дәл қазір артымызда қалды, сондықтан да мен еліміздің еңсесі биіктей беретініне сенемін.
18. Берілген сөйлемдегі морфологиялық талдау жасаңыз:
Кітап - өмір ұстазы. Сондықтан жастар кітап оқуды күнделікті әдет қылуы керек. Кітап оқымай өмірді білу, білім алу мүмкін емес.
- 19.Тұрақты тіркестердің баламасын табыңыз:
Қас пен көздің арасы, төбе шашы тік тұрды, ит өлген жер, жүрек жұтқан, тақырға отырғызып кетті, қой аузынан шөп алмас, қолы ашық, қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заман, жерден жеті қоян тапқандай, ит арқасы қиянда.
20. Берілген сөйлемдерді сөйлем мүшелеріне талдаңыз : Күн жылытпайтын суық көңілді сөз ғана жылыта алады. Адамның басына қонған бақыттың тұрақты болуы жақсы мінез- құлыққа байланысты. Кішіпейілдің абыройы асады, тәкаппардың құты қашады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 58 беті

№ 19 сабақ

5.1.Тақырып: Сөз тазалығы. Әдеби тіл мен диалектизмнің арақатынасы.

Сағат саны : 3. 135 мин .

5.2. Мақсаты: мемлекеттік тілдің мәні мен маңызын және мемлекеттік тілде таза сөйлеуді меңгеру, мемлекеттік тілдің мәні мен маңызы, тіл тазалығын сақтау, шұбарлап сөйлеуге жол бермеуді жас жеткіншектерге жеткізе білу.

5.3. Оқу міндеттері: оқушылардың тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Әдеби тіл мен диалектизмнің арақатынасы.
- 2.Сөз оралымдығының бір шарты- сөз байлығы.
3. Сөз қайталаудың сөз сапасына кері әсері.

5. 5.Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Сөз тазалығы.Әдеби тіл мен диалектизмнің арақатысы.

Таза сөйлеу –ой айқындығының белгісі. Сөзі дұрыстың-ойы да дұрыс болмақ. Шешендікті қадірлеген халық «Адам аласынан сөз аласы жаман, от шаласынан сөз шаласы жаман» дегенде, ана тілінің байлығын бағаламай, туған тілінде таза сөйлей алмаған адамдардың қойыртпақ тіліне қынжылып айтса керек.

Тіл мәдениеті ұғымына түсінік.

Тілдің көмегімен өнерді, білімді, ғылымды игереміз, өткен-кеткенімізді саралап, сабақ аламыз. Тіл арқылы рухани байлығымызды меңгереміз, өзіміз танып қана қалмай, сол асыл қазыналарымызды әлемге танытамыз, әлемді танимыз. Сондықтан адам баласының байлығының бірі-сөз өнері. «Өнер алды-қызыл тіл» деген аталы сөздің астарында қаншама сыр бар?!

Тіл мәдениеті ұғымына Қазақ Совет энциклопедиясында мынадай анықтама берілген: «Тіл мәдениеті-кісінің бойындағы мәдени қасиеттердің бірі, қоғамдық мәдениеттің бір компоненті. Тіл мәдениеті ауызекі тілдің орфоэпиялық нормасын, сөз қолдану, сөздерді тіркестіру заңдылықтарын, сөйлем құрау ерекшеліктерін дұрыс пайдалану және жазба тілде емлеге, тыныс белгілерін қолдануға байланысты ерекшеліктерді толық сақтап, сауатты жазу мәселелерін де қарастырады.»[6,261б.].

Зерттеуші М.Балақаев өзінің тіл мәдениетін тереңінен зерттеген еңбектерінде тіл мәдениетінің негізгі принципі деп сөйлемдердің, жеке сөздердің тыңдаушыға, оқушыға бірден түсінікті болу керектігін көрсетеді. Зерттеуші жазуда, сөйлеуде адам ойына қажетті сөз таңдағанда олардың стильдік ерекшеліктерін ескеруді айтады. Тілдік норманы қалыптастыру, сауаттылық, тіл тазалығы, сөздерді дұрыс айту, дұрыс жазу тіл мәдениетінің басты талаптары ретінде тұжырымдалады.

«Тіл мәдениеті дегеніміз - сөйлеудегі, жазудағы сыпайылық, ізеттілік қана емес, сонымен қатар айқын ойлылық, сөзді дәл айыру шеберлігі, сөйлеу өнеріне шыныққандық», - деп анықтама береді Н.Уәлиев өзінің

«Сөз мәдениеті» атты еңбегінде.

Ал тілші-ғалым Р. Сыздықова: «Тіл мәдениеті дегеніміз - сөздерді дұрыс орнымен қолдану (лексикалық), дұрыс құрастыру (синтаксистік), дұрыс қиюластыру (морфологиялық), дұрыс дыбыстау (орфоэпиялық), сауатты жазу (орфографиялық), тілді әсерлі етіп жұмсау(лингвостилистикалық) нормаларын ұстану, орнықтыру, жетілдіру», - дейді [3,24-25].

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA — 1979 —	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229	
Әдістемелік өндеу	124 беттің 59 беті	

«Тіл мәдениеті» негізінен «Сөз мәдениеті», «Сөзді орынды қолдану» деген ұғымды білдіреді. Өйткені, тіл мәдениетінің негізгі зерттейтін объектісі - сөз, сөздің дұрыс айтылуы, дұрыс жазылуы, дұрыс қолданылуы, сол арқылы ойдың айқын, әсерлі жетуі, екі ұштылықтың, күңгірттіктің болмауы.

1.2 Тіл байлығы - сөз байлығы. Ал сөз байлығы әр адамның лексикасындағы қолданылатын сөздердің санымен байланысты болғанымен, негізгі байлық – ой байлығы, сол сөздерді қиюластырып, әсем де әсерлі ой мұнарасын қалай білуде. Себебі сөзді көп біліп, бірақ оны орынды, ойлы, образды жұмсай алмасаң, одан не пайда? Ал сөзге көп мағына сыйғызып, әр сөздің парын, мән-мазмұнын, стильдік бояуын дөп басып беру ойлау қабілетімен, оның шығармашылық сипатымен ұштасып жатады. Ал ой байлығына жету үшін тіл дамуының кешегісі мен бүгінгісін, лексикалық қабаттың баю, толығу жолдарын, тілде пайда болған жаңа құбылыстардың өміршеңдігін, бір сөзбен айтқанда, тілдің ішкі, сыртқы мүмкіншілігін жақсы меңгеріп, оған қамқорлықпен, жанашыр көзбен қадағалап отыру керек. Яғни, тіл үнемі дамып, жаңарып, көнеріп отырады. Бірақ тіл өзінің тереңнен нәр алған тазалығын сақтап отырған. Қазіргі таңда қазақ тіліндегі лексиканың өзгеру себептерін төмендегі сызбадан көре аламыз.

Елбасы: «Қазақстан халқы үш тілді жетік меңгерген және барлық әлемге жоғары білімді ел ретінде танылуы керек» деген еді.

Ендеше осы жетік меңгеру деген сөзді санамызға сіңіре алмай тіліміздің шұбарлануына жол берудеміз. Ал қазақ халқының тілінің келешегі мектеп оқушыларында. Көптеген ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді, мерзімді баспасөз ақпараттарын талдап-зерттей келе, бүгінгі күнгі оқушылардың сөз саптауы көңіл аударарлық, көпшілігінің тіл мәдениеті төменгі деңгейде деген қорытынды жасауға болады. Олар өз ойларын дұрыс, түсінікті етіп жеткізе алмайды, «жаңағы», «әлгі», «немене», «неғып», «мысалы» деген басы артық бос сөздерді көп қолданып, ойын шашыратып жібереді. Кейбірі орысша сөздерді қосып, араластыра сөйлесе, бірі жаргонмен, диалектілермен сөйлегенді сән көреді. Бұл мәселе туралы көптеп айтылып та, жазылып та жатыр. Мысалы педагогика ғылымының докторы И. Нұғыманов пен З. Қашқынбаева: «Оқушының жеке тұлға болып дамуы мен алған білімін іске асыруда сөйлеу тілін, әрекетін, сөйлеу мәдениетін, әдебін қалыптастыру педагогиканың қазіргі кездегі көкейтесті мәселелерінің бірі болып табылады» - дейді.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

1. Тапсырма:

Жағдаят.

Сіз шетелге ресми іс-сапармен бардыңыз. Қазақстанды қалай таныстырар едіңіз? Яғни, «Қазақстанды шетелдіктерге таныстыру» тақырыбы бойынша өз ойыңызды жазыңыз.

2. Мәтіннен нендей ой түйдіңіз. Айтып беріңіз.

Ертеде жаугершілік жиі болатын кезде, қазақтың екі жауынгері төс қағысып дос болады. Екі достың біреуі тұтқиылдан тиген жау қолына түседі. Досының қолға түсіп қалғанын естіген екінші батыр күздің қара суығын елеместен, өзенді малтып өтіп, жау жатқан жағаға келеді.

- Мен қолдарыңа түскен бір жауынгерге құн төлеп, сатып алуға келдім. Менің оған айырбасқа берер малым, мүлкім жоқ. Бір-ақ нәрсе беремін. Ол - өзімнің өмірім. Досымды босатыңдар, - дейді.

Қолбасы ойланып отырып, оны сынамақ болады:

- Жарайды, мен сені қыршыныңнан қимай-ақ қояйын. Маған сол өміріңнің бір бөлшегін берсең болды – маған екі көздерің керек, - дейді қолбасы, - екі көзіңді ойып аламын!

- Ол да болсын, көзімді тезірек ал да, досымды босат, - дейді жігіт.

Сөйтіп, әлгі жауынгер тұтқыннан босаған досының иығына қолын артып, зағип күйі куанып, күлімдеп келе жатады. Мұны көрген жаудың қолбасшысы:

- Мынадай ерлері бар халықты тұтқиылдан келіп бас салмаса, бетпе-бет ұрыста жеңу қиынға соғады екен, - деп түйіпті.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 60 беті

Мен де сізге осындай жанын аямайтын, жолдасын жауға тастамайтын қазақтың жауынгерлерінің достығын тілеймін.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: сұрақ жауап.

Тапсырмалар

Сөз тазалығы дегеніміз не?

Әдеби тіл мен диалектизмнің арақатынасы туралы айтып беріңіздер.

Қазақ тілінің байлығын мысал келтіре отырып, түсіндіріп беріңіздер.

№ 20 сабақ

5.1. Тақырып: Сөз қысқалығы мен нұсқалығы. Сөйлемнің есім баяндауышқа аяқталуы – сөз жинақылығының белгісі.

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2. Мақсаты: білім алушыларға мемлекеттік тілдің мәні мен маңызын және мемлекеттік тілде таза сөйлеуді меңгерту, шығармашылық тапсырмалар орындату арқылы ақыл-ой, таным белсенділіктерін таныту.

5.3. Оқу міндеттері: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 61 беті

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сөз қысқалығы мен нұсқалығы.
2. Сөйлемнің есім баяндауышқа аяқталуы – сөз жинақылығының белгісі.
3. Тілдердегі сөз алмасу құбылысы. Сөз тазалығына жат элементтер.
4. Әдеби тіл мен диалектизмнің арақатынасы. Тілдегі бейәдеби элементтер, олардың көркем әдебиетте қолданылуы.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

«Бермесен, бермей-ақ қой баспананды,

Сонда да тастамаймын астанамды.

Өлеңнің отын жағып жылытамын,

Өзімді, әйелімді,

жас баламды», — деп жырлаған

Қасым Аманжоловтың өлең жолдарын талдау.

Жаңа сабақты түсіндіру:

Сөз қысқалығы мен нұсқалығы. Сөз жинақылығының белгісі.

Аз сөзбен көп мағына беру- сөз мәдениетіне қойылар талаптың бірі. Олай болса сөйлемді болып келеді, болып табылады тіркесіне аяқтағаннан гөрі есім баяндауышқа аяқтау тиімді көрінеді. Мұндай қасиет мақал- мәтелдерден байқалады (мақал-мәтелдерден мысалдар келтіре отырып түсіндіру). Бірақ қысқа баяндаудың бәрі шеберлік емес, шеберлік аз сөзге көп мағына сыйғыза білуде. Бұл орайда Француз ғалымы, философы Блез Паскальдың «Провинция тұрғынына хат» шығармасында «Қысқа жазуға уақытым болмағандықтан, ұзақ етіп жазуға мәжбүр болып отырмын» деген екен. Белгілі бір ойды ойсыратпай жеткізу үшін, аз сөзбен көп мағына білдіруге аз уақыт кетпейтінін айтып отыр. Сонымен сөйлеу тіліндегі, «қызметсіз» сөздерді арылтып ойды ұтымды жеткізу сөздің қысқалығы мен нұсқалығы деген сапаны аңғартады.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Тапсырма. Төмендегі сөз дәлдігіне байланысты ғұламалардың, шешендердің сөздерін, нақыл сөздерді пайдалана отырып өз ойыңыздан эссе жазыңыз.

1. Ой көрігімен сомдалып шыққан сөздің шынайысы да, жалғаны да болады (әл–Фараби)

2. Ақылдың сөзі қысқа.

Айта қалса – нұсқа.

3. Атылған сөз – атылған оқ.

4. Ақылды сөз – ауыртпалықты көтерісер ақ ниет дос.

5. Аз сөйлеген – ақылды.

6. Андамай сөйлеген,

Ауырмай өледі.

Графикалық диктант

Мына нақыл сөздерді авторларының тұсына орналастырыңыз.

1.Адамға екі нәрсе тірек тегі:	Жүсіп Баласағұни
Бірі – тіл, бірі – ділің жүректегі	
2.Жеңемін деп біреуді,	

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 62 беті

Өтірік сөзбен қостама.	Төле би
3.Біліп айтқан сөзге құн жетпейді, Тауып айтқан сөзге шын жетпейді.	Асанқайғы
4.Сөз – жібек, жіп, жыр – кесте, Айшығы айқын көрінбес, Өрнексіз қылып баттаса.	Дулат Бабатайұлы
5.Сөздің өзі – бала: тербетсе – оянады, тербетпесе – оянбайды.	Байдалы шешен
6.Тіл жүректің айтқанына көнсе – жалған шықпайды.	Абай
7.Шешен кісі сөз бастар, Адал кісі – ел бастар.	Шәңгерей Бөкеев
8.Тәтті сөзі – балдай, насихаты – шамдай.	Шәкәрім Құдайбердіұлы
9.Тіл – бұлбұл, сөз бұлақ.	Жамбыл

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
- 4.Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизаков С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 63 беті

5.7. Бақылау: сұрақ жауап, жаттығу жұмыстары

Жаттығу жұмысы. 1-тапсырма. Ұлы ойшылдың даналық сөздерін көшіріп жазып (Абайдың 37-қарасөзі) Абай туралы не білетіндерін топтастырыңдар.

2-тапсырма. Тұрақты тіркестерді қолдану арқылы ойды қысқа, сапалы, әсерлі етіп жеткізуге бола ма? Тұрақты тіркес туралы білетіндерін еске түсіре отырып, жауап беріңіздер.

Тапсырма орындау арқылы дәлелдеу.

Үлгі : Байлық- қолға ұстаған мұз.

2. Мақал- мәтелдердің жалғасын тауып жаз. Әкеге қарап ұл өсер, (.....) Досы көпті жау алмайды, (.....) Інісі бардың тынысы бар, (.....) Тауды, тасты жел бұзар, (.....) Білегі күшті бірді жығады, (.....) Ағайынның аты озғанша, (.....) Кісі елінде сұлтан болғанша, (.....) Ер жігіт елі үшін туады, (.....) Ауруда шаншу жаман, (.....) Өз білмегенді кісіден сұра, (.....)

3 тапсырма. Тіл туралы мәліметтерді негізге ала отырып, « Полиглоттар туралы » шағын шығарма жазыңдар. Шығармадан үзінді келтіре отырып, «Көп тіл білетіндер» тақырыбында ойларыңды ортаға салыңдар.

№ 21 сабақ

5.1. Тақырып: Сөз бедері және стиль. Көркем сөз бедері.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: Көркем әдебиет стилі туралы түсінік бере отырып, әдеби шығармалардың ерекшелігін ұғындыру, стиль түрлерін білу, дұрыс қолдана білуге үйрету, тіл мәдениетіне тәрбиелеу, өз пікірлерін қорғауға дағдыландыру.

5.3. Оқу міндеттері: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1.Сөз бедері және стиль. Көркем сөз бедері.Сөз бедері туралы түсінік.

2. Бедерлі сөздегі деректі, дерексіз ұғымдардың қолданылуы.

3. Сөз бедерінің стиль түрлерімен байланысы, сөйлеу тілінің стильдік бедері, сөйлеу тілі бедерінің анықтамасы.

4. Сөйлеу тілінің ерекшелігі және ондағы сөз бедерінің көрінісі. Өмірдегі және көркем әдебиеттегі сөйлеу тілі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Сөз бедері және стиль. Көркем сөз бедері

Көркем сөз - эстетикалық мәні күшейтілген, әсерлі, бейнелі сөз. Болмысты әсерлеп, өрнектеп бейнелеу құралы, яғни "Әдебиеттің ең бірінші элементі" (М.Горький). Көркем сөз әдебиет негізін құрап отыратын мәңгілік мұра. Көркем сөздің кәдірі мен құдіретіне арналған қазақ халқының талай даналық ойлары, мақалдары мен мәтелдері бар ("Өнер алды - қызыл тіл", "Сөз тапқанға қолқа жок", "Сөз түзмегенді тез түзмейді", "Жүйелі сөз - киелі", т.б.). Ұлы ақын Абай: "Өлең - сөздің патшасы, сөз сарасы", "Кестенің бізі, өткірдің жүзі, Өрнегін сендей сала алмас" деп, Көркем сөз құдіретін жоғары бағалаған. Ақын-жазушылар асыл сөздің сол сиқырлы сырын ашып, әдеби шығармалардың көркемдігін арттырады, тіл байлығын молайтып отырады. Олар осы бейнелеу құралының дәлдігі мен айқындылығына, мөлдірлігі мен тереңдігіне, қарапайымдылығы мен өрнектілігіне ерекше көңіл бөлген. Қазақ тіліне "Көркем сөз" терминін

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 64 беті

А.Байтұрсынұлы енгізген. 20 ғасырдың 20- жылдарындағы шығармалар қазақ ұлттық Көркем сөзінің алғашқы үлгілері ретінде қарастырылып жүр. Бұл кездегі С. Сейфуллин, Б. Майлин, Н. Төреқұлов, М. Дулатов, С. Садуақасов, С. Қожанов, С. Мұқанов, т.б. қаламгерлер жазған Көркем сөз үлгілерінен замана тынысы, көзқарас кайшылығы, айтыс-тартыс бағыты айқын көрінеді. Көркем сөз жанрлары - кезеңдік жанрлар, яғни өз кезеңінің өзежжарды мәселелерін арқау ететін, ұрымтал, елгезек жанрларын, жазушылар (оларды суреткер деп те атаймыз) сөзді, сөйлемді т.б. тілдік амал-тәсілдерді өлең, әңгіме, роман т.б. көркем дүние жасауда "құрылыс материалдары" ретінде қолданады. Бірақ суреткер оларды тілдегі дайын күйінде ала салмай, өзінің жасап отырған эстетикалық дүниесіне (шығармасына) лайықтап өңдейді, ажарлайды. Суреткерді бұл жерде шебер "құрылысшыға", ол оның шығармасын әсем "ғимаратқа" ұқсатуға болады. Құрылысшы да өзі салып жатқан ғимараттың кірпішін таңдайды, тетігін тауып қалайды, әрлеп, бедер салады. Суреткер өзі бейнелеп отырған затты, құбылысты ақиқаттағыдай, өмірдегідей етіп көрсетуге тырысады. Өйткені оларды оқырман елестету арқылы қабылдау керек. Шығармадағы атаулар шындық өмірдегі заттарға, құбылыстарға "мензеп" тұрады, солардың "танбасы" түрінде жұмсалады. Бірақ бұлар жазушының шындық өмірдегіге ұқсатып жасаған қиялындағы дүниесі болып шығады. Ақиқатқа, шындық өмірге негізделіп жасалған қиялдағы дүниесі сөзбен бедерленген көркем суретке айналып, белгілі бір идеяны, ойды білдіреді. Мысалы, журналист Елдостың жақсы бала екенін тікелей айтып, оқырманды иландырады, сөйтіп, қоғамдық пікірге қозғау салса, жазушы сөзбен көркем "сурет" салу арқылы Елдосты бейнелейді. Сол көркем суретті оқи келіп, жақсы бала екен деп, оқырман өзі қорытынды шығарады. Енді жай ғана сөздің көркем мәтінде қалайша образға айналатынын айта кетейік. *Тұн, ауыл, өзен, ай, жер, үй* т.б. көптеген атауды күнделікті қарым-қатынас тілінде қолдана береміз. Сондай-ақ дәл осы тәрізді атауларды көркем шығарма мәтінінен де ұшыратамыз. Сөз екі мәтінге де ортақ болғанмен, қызметі әр басқа, парқы бөлек. Біріншісінде, яғни күнделікті сөйлеуімізде бұл атаулар шындық, өмірдегі заттар мен құбылыстардың нақ өзі (денотат): *ауылға келдім; айжарқырап тұр екен; өзен жағасынан бір үй көрінді* т.б. Ал екіншісінде, яғни көркем мәтінде кездесетін атаулар шындық өмірдегі заттар мен құбылыстардың нақты өзі емес, бейнесі (образы): *Ауылдың маңы терең сай, тасыған өзен күркіреп* (Абай). Осы айтылғандарды былай көрсетуге болады: қарым-қатынас тілінде - **нәрсе** (денотат) *ауыл* көркем мәтінде - **бейне** (образ)

Көркем мәтінге түскен атаулар осылайша ақиқат өмірдегі заттар мен құбылыстардың көркем бейнесіне айналады.

Көп жағдайда: суреткердің қиял дүниесі шындық өмірден алшақ кетпейді: өзенді "өзен", ауылды "ауыл" түрінде береді. Ал кейде суреткердің қиялы шарықтап, ақиқаттағы, шындықтағы заттар мен құбылыстардың бейнесі өмірдегіден шарықтап **алшақ** кетеді. Сөйтіп, тілсіз нәрсеге тіл бітіріп, жансыз нәрсе жан кіргізеді. *Ауыл жым-жырт, ауыл тыныштықта* дегеннен гөрі *ауыл мызғып, қалғып тұр* деу көркем тіл кестесі үшін әлдеқайда деректірек. Өйткені "мызғып", "қалғып" тұрған нәрсені, тыныштықта деген сөзбен салыстырғанда, айқынырақ елестетуге болады: *"Көгал сайда отырған бес-алты үйлі аз ауылдың түңлігі тегіс жабық. Ай астында ақ үйлер де мызғып, қалғып тұр"* (М.Әуезов. "Абай жолы"). Ассоциация арқылы оқырман санасында "мызғып, қалғып тұрған" жанды нәрсенің елесі пайда болады да, түнгі ауылдың бейнесін шындықтағыдай көз алдыңа келтіреді. Енді бір суреткердің талантты қаламы тіпті оқырман ойламаған тұстан қысқы ауылдың түнгі бейнесін тың әрекет арқылы береді де экспрессиялық әсерді арттыра түседі:

*Аязды түнде ақпанда,
 Ит үрмей, тауық шақырмай.
 Арқасын сүйеп ақ тауға,*

OŃTÜSTİK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 65 беті

Қымтанып ауыл жатты жай.

Бұл - суреткер қаламының адам сезіміне (сезімдік қабылдауына) тұтқиылдан әсер етуі. *Ауыл тыныштық құшағында, ауыл ұйқыда* дегендерге оқырман сезімінің "еті үйренген" болса, арқасын сүйеп, қымтанып жатқан адам әрекетіндегі қысқы ауылдың түнгі бейнесін М.Мақатаев қаламы салған соны сурет, жанды бейне арқылы елестетеміз. Міне, осылайша көркем тіл кестесіндегі сөз деректі сезімдік қабылдау түрінде болады. Суреткер де кәдімгі Сіз бен біз білетін сөздерді қолданады. Әдетте *таңдайы тақылдады, мұрны ныс етті, бірін-бірі тепкіледі, кісінеді* т.б. дегендерді адамның немесе жануардың қимылы мен әрекетіне қатысты қолдана береміз. Ал суреткер ешбір "сиқыры" жоқ мұндай сөздерге басқа түрде бедер салуы мүмкін. Мысалы: "Осындай қаумалаған ойдан құтылып, талықсып барып таң алдында көзі ілінгені сол еді - *таңдайы тақылдап*, Дарханның жаман үйін селкілдетте тағы бір *поезд өтті*. Шындығында, өткен жоқ, *мұрны ныс етіп, вагондары бір-бірін тепкілеп* тоқтады да, аман-есен жеткендігін кісінеп білдірді" (О.Бөкеев). Өз қасынан өткен пойызды *"таңдайы тақылдады, мұрны ныс етті, вагондары бір-бірін тепкіледі, кісінеді"* деп, суреткер жандының бедерін салу арқылы жансызға жан беріп отыр. Жазушы жылқы түлігінің белгілерін ала отырып, ұлттық нақышпен пойыздың көркем бейнесін жасаған. Жоғарыда айтылған мысалдарға теңеу, метафораларға қарап, суреткер айтып отырған жайды оқырман тек бейнелеуіш, көріктеуіш тәсілдер арқылы ғана көз алдына елестетеді немесе түйсіне алады деуге болмайды. Күнделікті қарым-қатынас қызметін өтеп жүрген қатардағы жай сөздердің өзі де көркем тіл кестесіне енгенде затты, іс-әрекетті, сапаны шындық өмірдегідей түйсініп, "көзбен көріп, құлақпен естігендей" әсер қалдырады. Сөздерді, басқа да тілдік амал-тәсілдерді заттар мен құбылыстардың көркем бейнесі түрінде жұмсау көркем әдебиет тілінің сөз бедері деп аталады.

5.5.Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

«Бермесен, бермей-ақ қой баспананды,

Сонда да тастамаймын астанамды.

Өлеңнің отын жағып жылытамын,

Өзімді, әйелімді,

жас баламды», — деп жырлаған

Қасым Аманжоловтың өлең жолдарын талдау.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

1. Шығармашылық диктант

Берілген нақылдардың сөздерін өзара дұрыс орналастырып қойыңыз.

Оқыту тиіс, біз де, сонан соң, басқаша, өз тілімізбен оқытып, тіліміз бұзылмай, өзгелерше әуелі, сақталуын тілесек, бұзылмай.

А.Байтұрсынұлы.

Біз де тіліміз бұзылмай сақталуын тілесек, өзгелерше әуелі өз тілімізбен оқытып, сонан соң басқаша оқыту тиіс. А.Байтұрсынұлы. Ете алмайды, өз, қызмет, бала, өз, халқына, ана тілінде, тәрбиеленбесе.

Ж.Аймауытұлы.

Ерінбе, издесең, Абайды, асыл, ерінбе, сөзді, оқы.

С.Торайғыров.

Құрастыра беру, қазақша жазу, қазақ сөздерінің, кез келгенін, емес. М.Әуезов. Емес, жылтырдың, асыл, емес, жазғанның, бәрі, нақыл. М.Әуезов. Жоқ, терең, байлық, асқан, тілден, жоқ, тілден, теңіз.

Ғ.Мүсірепов.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 66 беті

Жауабы:

Бала өз ана тілінде тәрбиеленбесе, өз халқына қызмет ете алмайды. Ж.Аймауытұлы
Асыл сөзді іздесең,
Абайды оқы, ерінбе.

С. Торайғыров

Қазақша жазу – қазақ сөздерінің кез-келгенін құрастыра беру емес. М. Әуезов
Жылтырдың бәрі
асыл емес, жазғанның бәрі ақыл емес.

М. Әуезов

*Тілден биік асқар жоқ,
 Тілден асқан байлық жоқ,
 Тілден терең теңіз жоқ.*

Ғ. Мүсірепов.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.
Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан. (2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: сұрақ жауап

1. Мәтінді оқып, сөз бедері дегенге түсінік беріңдер.
2. Көркем сөз бедеріне тән қандай ерекшелікті байқадыңдар?
3. Мәтіндегі ойды өз ойларыңмен байланыстырыңдар.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 67 беті

№ 22 сабақ

5.1. Тақырып: Публицистикалық шығарма тілінің стильдік бедері. Көпшілікке арналған мерзімді басылымдар тілінің ерекшелігі.

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2. Мақсаты: Публицистикалық шығармалар тілі ұғымын түсіндіріп, мақаланы талдау жолдарын үйрету, білім алушыларға саяси-әлеуметтік, қоғамдық көзқарастарын дамытып, ой қозғау, жас ұрпақты Отанды сүйуге, қазақ елінің рәміздерін қастерлеуге, туған жеріне, атамекеніне деген сүйіспеншілігін арттыру.

5.3. Оқу міндеттері: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Публицистикалық шығарма тілінің стильдік бедері.
2. Көпшілікке арналған мерзімді басылымдар тілінің ерекшелігі.
3. Күнделікті қолданыстағы сөздердің қоғамдық пікір қалыптастырудың құралына айналу жолдары. Жағымды және жағымсыз мағынадағы сөздер.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері:: жұптасып жұмыс жасау

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

I топтың тапсырмасы: Мәтінді сөйлемнің мағыналық түрлеріне талдау.

II топтың тапсырмасы: Мәтін сөйлемдерін сөйлемнің айтылу мақсатына қарай түрлеріне аудару.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Публицистикалық шығарма тілінің стильдік бедері

Қазақ тіл білімінде публицистикалық стиль (бұқаралық ақпарат құралдарының тілі) функциональды стильдердің бірі ретінде әбден қалыптасып, жан-ақты зерттелуде. Публицистикалық стильдің негізгісі әрі алғашқысы газет тілі болып есептеледі. Бұл тұрғыдан тұңғыш қазақ газеттерінің тілін Б.Әбілқасымов, 1920 жылдардағы мерзімді баспасөз тілін С.Исаев, қоғамдық публицистикалық стильді О.Бүркітов т.б. ғалымдар зерттеген. Қазіргі қоғамдық әлеуметтік шындыққа байланысты коммуникативтік қызметі ерекше публицистикалық стильдің жан-жақты қырлары түрліше бағытта зерттелуде.

Мысалы, газет лексикасына байланысты А.Алдашеваның,

Публицистикалық стиль – қоғамдық-саяси, үгіт-насихаттық әдебиеттерде, бұқаралық ақпарат құралдарында, деректі фильмдерде қолданылатын функциональды стильдердің бірі.

Публика латын сөзі, «көпшілік» мәнін білдіреді. XIX ғ. II жартысында негізі қаланған стиль түрі бүгінде қоғамға аса қажетті, маңызды мәселелерді насихаттап, көпшілікке кеңінен қызмет етіп отырған қазіргі әдеби тілдің ең жүгі ауыр, елеулі саласы. Публицистикалық стильдің шағын түрлері жайында қазіргі ғылым саласында әрқилы пікірлер кездеседі. Бірқатар зерттеушілер публицистиканың жанрлық түрлерімен (газет тілі, радио тілі, теледидар тілі, кино тілі, т.т.) байланыстырып, оларды жеке-жеке стилішілік түрлері деп есептейді. Негізінде аталған стильдің шағын түрлерін шартты түрде былайша жіктеуге болады: үгіттік публицистикалық шағын стиль; саяси-идеоло-

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 68 беті

гиялық публицистикалық шағын стиль; саяси-бұқаралық публицистикалық шағын стиль. Әрқайсысының бір-бірінен ерекшеленетін сөз қолдану белгілері болады, кейде тілдік-стилистикалық тұрғыдан ортақ тұстары да ұшырасады.

Публицистикалық стильдегі шығарма қандай тақырыпқа жазылса да, логикалық жағынан дәлелді, көңілге қонымды болып, бұқараға ықпал ету сипаты басым келеді. Қоғамдық өмірдегі жаңалықтар, өзгерістер туралы жұртшылықты құлағдар етіп, қоғамдық пікір қалыптастырады. Публицистикалық стильдің барлық жанрларына ортақ мынадай қызметтері айқындалған:

- ақпараттық (түрлі деректер мен хабарларды жеткізу);
- түсініктеме-баға берушілік (берілетін деректер көбінесе түсіндірумен, талдаумен немесе баға берушілікпен жеткізіліп отырады);
- танымдық-ағартушылық (мәдени-тарихи және ғылыми материалдарды жариялай отырып, БАҚ тыңдармандардың, оқырмандардың, көрермендердің білім қорын толықтырып отырады);
- ықпал ету қызметі (көпшіліктің саяси-әлеуметтік көзқарасына, санасына әсер етушілік);
- гедонистикалық (әдетте, мұндай қызмет көңілді хабарларды жеткізу кезінде байқалады, әсіресе, радио мен телевизия арқылы кез келген хабардың тыңдарман мен көрермендердің көңіл-күйін көтеретіндей, эстетикалық қажетін өтейтіндей тартымды, әсерлі жүргізілуі).

Публицистикалық стильдің басты ерекшелігі: ол ұлттық әдеби тілдің жетілуіне, сөздік қазынасының толығына зор ықпал етеді, сол арқылы әдеби тілдің лексикалық-грамматикалық жүйесіндегі даму сипатын, жаңа бірліктердің нормалану үдерісін көрсете алады.

Көпшілікке арналған мерзімді басылымдар тілінің ерекшелігі.

Көпшілікке арналған мерзімді басылымдар (газет, журнал, т.б.) тілі публицистикалық шығармалар тілі деп аталады. Публицистика латын тілінен аударғанда көпшілік, әлеумет деген мағынаны білдіреді. Газет, журналдардағы мақалалар, памфлет, очерк, т.б. шығармалар – публицистикалық туындылар.

Памфлет – белгілі бір құбылыстарды, беделді саяси және мәдени қайраткерді әшкерелеуге арналған өткір сатиралық шығарма. Қара сөзбен емес, өлең түрінде сатира үлгісінде жазылады.

Публицистикалық стильде жазылған шығарма:

- Қоғамдық өмірмен тығыз байланысты болады.
- Жұртшылықты көптен хабардар етеді.
- Өте жинақы, тұжырымды болып құралады.
- Шешендік сөзді көп қолданады.

Публицистикалық стильдің жазба түрінің ең алғаш қалыптаса бастауы халықтың жалпы мәдениеті мен экономикасына байланысты. Мәдениеті ерте дамыған елдерде публицистикалық жанр ерте қалыптасады. Оған орыс тілі мысал бола алады. Ресейде XVIII ғасырда ең бірінші газет жарық көрді; сықақ журналдар шыға бастайды. Радищевтің “Санкт-Петербургтен Москваға саяхаты” сол кезде жалынды публицистикалық шығарма болып есептелген.

XIX ғасырдың екінші жартысы публицистикаға үлкен өзгерістер енген кез болды. Бұл кезде революцияшыл-демократтар публицистиканы царизмге қарсы күрес құралы етіп жұмсады. В. Г. Белинский, Н. А. Добролюбов, Н. Г. Чернышевский сияқты сыншы-публицистер өздерінің сын мақалаларында қоғамдық құрылысты қатты сынға алып, революциялық идеяны қуаттады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 69 беті

Революциялық публицистиканың ең жоғарғы үлгісі марксистік-лениндік классикалық еңбектер болып саналады.

Жазба публицистика баспасөз мәдениетінің өркендеп даму дәрежесін көрсетеді. Қазақ баспасөзі – Қазан төңкерісінің жемісі. “Қазақстанда революциядан бұрын баспа орны болған жоқ. Бірен-саран шыққан кітаптарда қазақ тілі бұрмаланып басылып жүрді. Қазақ тілінде ең тұңғыш басылған кітаптың бірі – “Қозы Қөрпеш – Баян сұлу” қиссасы (ең алғаш -1816 жылы басылыпты). Шоқанның, Ыбырайдың, Абайдың т. б. шығармалары Санкт-Петербургте, Қазан мен Уфада, Орынбор мен Ташкентте шыққан. 1913 жылы басылған азын-аулақ кітаптардың ішінде Спандияр Көбеевтің “Қалың мал” романы, “Айна”, “Қарлығаш” деген өлеңдері мен поэмалары Қазанда жарық көрді”.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин

1. Публицистикалық шығармаға қойылатын талаптарды атаңыз.

2. Көпшілікке арналған мерзімді басылымдар тілінің ерекшелігі мәтінін оқып, түсінгеніңізді айтып беріңіз.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).

2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет

3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет

4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.

5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.

6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.

7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман-ПВ», 2002ж.

2. Бизаков С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.

3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.

4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.

5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130

6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин

5.7. Бақылау: сұрақ жауап

Тапсырмалар

1. Публицистикалық стиль дегеніміз не?

2. Публицистикалық стильдің басты ерекшелігі.

3. Публицистикалық шығарма тілінің сөз бедері дегеніміз не?

4. Стиль түрлеріне ауызша мысал келтіріп, дәлелдеңіз.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 70 беті

№ 23 сабақ

5.1. Тақырып: Ресми іс қағаздары тілінің сөз бедері. Іс қағаздарындағы дайын сөз үлгілері мен тілдік стандарттар.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: қатынас қағаздары туралы түсінік беру, жазылу жолдарын ұғындыру, стиль түрлерінен ажырата білуді үйрету.

5.3. Оқу міндеттері : студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Ресми іс қағаздары тілінің сөз бедері. Іс қағаздарындағы дайын сөз үлгілері мен тілдік стандарттар.

2. Күнделікті қолданыстағы сөздердің ресми іс қағаздар құралына айналу жолдары. Ұғым түрлері.

5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Ресми іс қағаздары тілінің сөз бедері. Іс қағаздарындағы дайын сөз үлгілері мен тілдік стандарттар.

Ресми іс қағаздар тілі- әдеби тілдің стильдік тармақтарының бірі болғандықтан әдеби тіл деген мәселеге де тоқтала кеткенді жөн көрдік. Әдеби тіл- жүйелі қалыпқа түскен, стильдік тармақтары бар, қоғамдық қызметі әр алуан тіл. Әдеби тіл жалпы халықтық тілдің ең жоғары формасы болып есептеледі. Қоғамның, мемлекеттің дамуымен байланысты, сол мемлекет тілінің байлығы, мәдениеті артып, қолданылу аясы да кеңейе түседі. Мемлекет тілі- көркем әдебиеттің, ғылымның, іс- қағаздардың, өнер- білімнің, баспасөздің тілі. Тілдің қалыпқа түсуі, дамуы халықтың жазба мәдениетімен тікелей байланысты. Жазба мәдениет арқылы тіл байлықтары екшеленіп, құрылысы да жүйелі қалыпқа түсіп дамиды. Яғни халықтың жазба мәдениетінің болуы тілдің әдеби қалыпқа түсуінің негізгі шарттарының бірі. Әдеби тілдің негізгі белгілерінің бірі – бірізділік. Бұл бірізділік тілдің орфографиясында да, грамматикасында да, терминологиясында да сақталуға тиіс. Яғни тілдегі сөздердің бір ізге түскен айтылу нормасы, жазылу нормасы, қолданылу нормасы болу керек. Жазба әдеби тіл қоғамның мемлекеттің ресми тілі болғандықтан оның қызметі де, қолданылу аясы да барынша кең болады. Тіл мемлекетте жүргізілетін іс қағаздарының, әдебиеттің, оқу-ағарту, тәрбие жұмыстарының, саясаттың, өнер-білімнің, бұқаралық ақпарат құралдарының барлық салаларында қызмет атқарады. Осыған орай тілдің түрлі стильдік тармақтары пайда болады. Қазіргі қазақ әдеби тілінің мынадай стильдік тармақтары бар:

Ресми іс қағаздар тілінің стилі;

Публицистикалық стиль;

Ғылыми – көпшілік әдебиет стилі;

Көркем әдебиет стилі;

Ауызекі сөйлеу тілінің стилі;

Әдеби тіл халықтың ауызекі сөйлеу тілімен тығыз байланыста болады. Себебі әдеби тіл халық тілі байлығының негізінде толығып, кемелденіп отырады да, халық тілі де өз есебінде

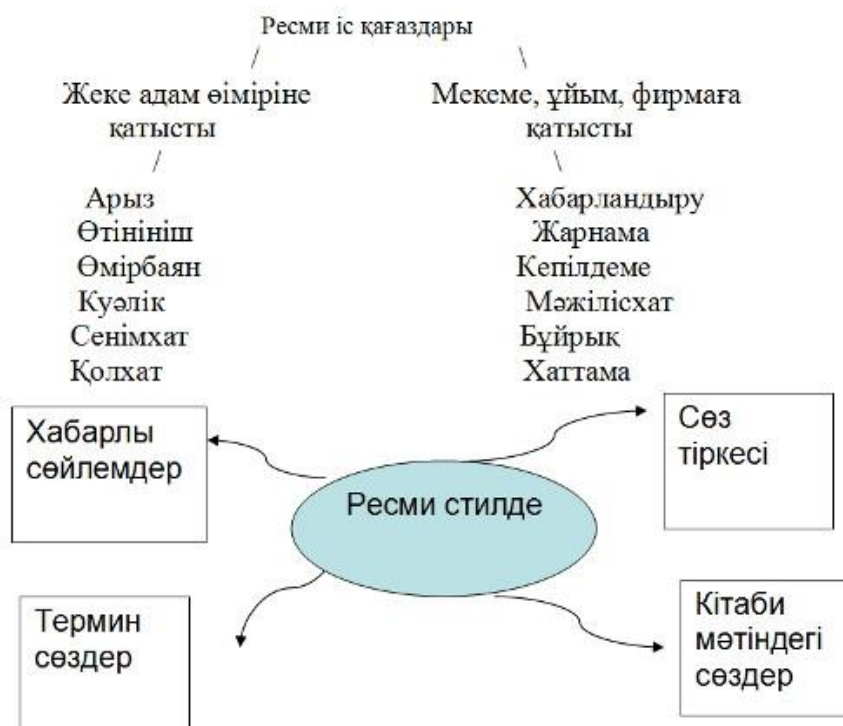
ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 71 беті

әдеби тілдің ықпалы арқылы көркемденіп, дамып отырады. Кез-келген қоғамдағы мәдениетті адам әдеби тілде сөйлеуге тырысады. Дамыған, өркениетті мемлекетте бұл – жалпыхалықтық дәстүрге айналады. Осының нәтижесінде қоғамда әдеби тілдің жазба түрі және сөйлеу түрі пайда болады. Тілді дамытып жүйеге салуда, сөздерді ұтымды пайдаланып, тіл шеберлігінің жаңа үлгілерін тудыруда, тіл мәдениетін дамытуда жеке адамдардың, сөз өнері шеберлерінің ерекше әсері, рөлі болғанымен әдеби тілді жеке адамдар жасамайды. Сөз өнері шеберлері белгілі бір кезеңдегі әдеби тілді жаңа сатыға көтеруге ықпал еткенімен қазақ әдеби тілі қазақ жерін мекендеген халықтың тіл байлығын шебер, ұтымды пайдалана білуі, дамытуы, қалыпқа түсіруі негізінде жасалды. Қазақтың халық болып құралған шағы 15 ғасыр екені тарихтан белгілі. Бірақ бұдан қазақ әдеби тілі де сол кезде қалыптасты деген ұғым тумауы керек. 15 ғасырға дейін түркі халықтарына ортақ жазба ескерткіштер де, әдеби тіл де болған. Бірақ күллі қоғамға қызмет ететін, қоғамда қарым – қатынас жасаудың жоғары формасы болып табылатын қазақ әдеби тілі бірден қалыптаса қойған жоқ.

Ресми, іс қағаздар тілінің стилі. Ресми, іс қағаздар стилі кейде кеңсе стилі, ресми стиль, іс қағаздар стилі деп те айтыла береді. Ресми, іс қағаздар тілінің ерекшелігі, онда факті дәл көрсетіліп, бір ізбен жүйелі жазуға айрықша мән беріледі. Өйткені іс қағаздары да, ресми құжаттар да ерекше қатынас жасау құралы болып саналады. Бұл стиль ел билеу, мемлекет жұмыстарын жүргізумен байланысты. Қазақ елін Алтын Орда хандығы, бертінде қазақ хандары билеген кездерде әр түрлі жарлық, шарт, қатынас қағаздар болды. Бірақ олардың тілі, құрылысы қазақ тілінің ерекшеліктеріне негізделмей, Орта Азия халықтарына ортақ әдеби тілге негізделген болатын. Ресми, іс қағаздарының түрлері қазір екі тілде (орыс, қазақ) пайдаланылады. Дегенмен ресми, іс қағаздарының түрлері қазір көбінесе орыс тілінде жазылады. Олардың ішінде жарлық, заң, жарғы т.б. мемлекеттік құжаттар орыс тілінен қазақшаға аударылып, газетке басылып отырады. Сондықтан қазақ тілінде қолданылып жүрген қалыптасқан сөз орамдарының көпшілігі орыс тілінің ықпалымен жасалған: *қызу мақұлдау, қызу қарқын, тұрмыстық қызмет, қызмет көрсету, жүзеге асыру, қамтамасыз ету, өз күшінде қалдыру, қол жеткен табыс, кең жол ашу, іске қосу, мәселе көтеру, алғыс жариялау, сөгіс жариялау* т.б. Мұндай сөз орамдары іс қағаздары мен ресми құжаттарда дайын тілдік единица ретінде жұмсалып, ол қағаз үлгілеріне кеңселік сипат береді. Көптеген сөздер белгілі бір стильге телулі болады да, қолданылу жағынан шекткіліп отырады. Мысалы, *тағайындалсын, міндеттелсін, осы анықтама берілді, қаулы етеді, жарлық етеді, түсініктеме* сияқты сөздер мен сөз тіркестері ресми, іс қағаздар стиліне тән. Ресми іс қағаздарына кейде бір заттың я ұғымның атауы қолданылу орнына қарай әр түрлі аталады. Мысалы, адам деген сөз ресми құжаттарда – *азамат, жолдас*, телефон станциясында – *абонент*, ательеде – *заказ беруші*, шаштаразда – *клиент*, ауруханада – *науқас*, санаториде – *демалушы, тынығушы*, транспортта – *жолаушы* т.б. болып айтылады. Іс қағаздар стиліне әр түрлі мекемелерде жүргізілетін жазу үлгілері жатады. Іс қағаздары белгілі бір форма бойынша жазылады. Ол форманың түрлі үлгілері болады. Іс қағаздарының үлгілеріне өтініш, сенімхат, қолхат, анықтама, мінездеме, шақыру билеті, хабарландыру, қатынас қағазы, акт, мәлімдеме, хаттама, шарт, міндеттеме, бұйрық, есеп т.б. жатады. Іс қағаздарының әрқайсысының бұрыннан белгілі бірыңғай сөздері мен сөз тіркестері, сөйлем үлгілері болады. Іс қағаздары көбінесе сол үлгі бойынша жазылады. Ресми құжаттарда саяси- публицистикалық лексиканың, әкімшілік терминдердің қолданылуы басым келеді.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

Кесте бойынша талқылаңдар.

Ісқағаздары, оның түрлері туралы мәліметтерді есте сақтай отырып, оқу құралының көмегіңіз 2-кестені толтырыңыз.

1-кесте

Құжаттың аты	Мазмұндық-құрылымдық жүйесі	Қандай жағдайда жазылады
Өмірбаян	Аты-жөні, туған жылы, айы, күні, туған жері, ұлты, білімі, оқыған оқу орындары, қоғамдық-саяси қызметі, ата-анасы, жұбайы, балалары туралы мәлімет, <u>қазіргі жұмысы</u> , мекен-жайы	1.Қызметке орналасу кезінде 2.Оқу орнына түсерде
Түйіндеме	Аты-жөні, туған жылы, күні, айы, туған жері, ұлты, жынысы, мекен-жайы, телефоны, отбасы жағдайы, азаматтығы, білімі, бітірген, оқу орындары, кәсіби біліктілігі мен кәсіби тәжірибесі, тілдік дағдылары, компьютерлік сауаттылығы, жеке қасиеттері - қызығушылығы туралы мәлімет, қосымша ақпараттар	Өз өмірбаяны мен жұмыс тәжірибесінің, мамандығының икемділігін ұтымы көрсете отырып, ойлаған жұмыс орнына қол жеткізу
Мінездеме	Тақырыбы, мінездеме берілетін адам туралы	Қызметкерді басқа бір

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 73 беті

қысқаша мәлімет, негізгі мәтін, қорытынды, мінездемені талап етуші ұйымның аты, мінездеме берілген күн, ай, жыл, мінездеме берушінің аты-жөні, фамилиясы, қолы, қосымша (егер болса), мінездеменің тақырыбы парақтың жоғарғы жағын ала, орта тұсына қарай үлкен әріптермен жазылады.

вакансияға немесе оқу орнына ұсыну мақсатында жазылады.

Өтініш

Мекеменің толық аты, басшының қызметі, атағы, аты-жөні, құжат аты, мазмұны, жазылу мерзімі, қолы, өтініш берушінің аты жөні, кейде мекен жайы.

жұмысқа қабылдау, жұмыстан босату, басқа жұмысқа ауыстыру, кезекті демалыс сұрау, кезектен тыс демалыс сұрау, материалдық көмек (пәтер бөлу), балабақшадан орын бөлу және т.б. туралы сұрау; жалақыны көтеру туралы өтініш айту және т.б.

Сенімхат

құжат атауы, күні, айы, жылы, мекен-жайы, сенімхат беруші туралы толық мәлімет (аты-жөні, мекен-жайы, жеке куәлік нөмірі), сенім білдірілетін тұлға туралы толық мәлімет (аты-жөні, мекен-жайы, жеке куәлік нөмірі), алынғат заттың атауы (егер ақша болса, көлемі санмен де, жазбаша да көрсетіледі), қайтарылатын нақты уақыты, қайтара алмаған жағдайдағы шарты, нотариалдық мекеме мөрі.

Өз өкілеттілігі мен құқын екінші бір адамға берерде жазылады.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан. (2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 74 беті

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

№24 сабақ

5.1. Тақырып: Ғылыми әдебиет тілінің сөз бедері. Ғылыми әдебиеттегі атаулардың ерекшелігі.

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2. Мақсаты: Оқушылар ғылыми әдебиет тілінің сөз бедері туралы біледі. Ғылыми әдебиет тілінің қолданылу аясын, стилдік сипатын, тілдік амал-тәсілдерін, мақсатын біледі.

5.3. Оқу міндеттері : студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Ғылыми әдебиет тілінің сөз бедері. Ғылыми әдебиеттегі атаулардың ерекшелігі.
- 2.Тұрмыстық және ғылыми ұғымдар. Стыльдік контраст. Бөгде стильдік элементтер.
3. Сөз әсерлігінің сөзге, мәтінге, таруға, бөлімге тұтас шығармаға қатысы.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Тақырыпты өрбіту:

1. презентациялар жүргізу.
2. конференциялар жүргізу

Ғылыми әдебиет тілінің сөз бедері.

Ғылыми стиль — жазба стилінің бір түрі. Бұған қазақ тілінде әр салада жазылған ғылымг шығармалар жатады. Ғылыми стильде зерттеу объектісі болатын — зат не құбылыс ғылыми негізде сипатталып, дәлелдеуді қажет етеді. Ал, пікір дұрыстығын дәлелдеу үшін мұнда логика заңына, яғни дұрыс ойлау заңына, сүйену қажет. Сондықтан, ғылыми стильде логиканың маңызы ерекше. Ғылыми шығармалар жалпы халықтық әдеби тілде жазылады. Бірақ, тілдік тәсілдерді пайдалануда, оның өзінің ерекшелігі болады.

Ғылыми стильдің лексикасындағы ерекшелік: сөз тек өзінің негізгі мағынасында жұмсалады. Сөздің көп мағыналылығы, образды сөздер мұнда аз кездеседі. Ғылым салаларының ерекшеліктеріне қарай әр саланың арнайы термин сөздері болады. Мысалы,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229	
Әдістемелік өңдеу	124 беттің 75 беті	

тілбілімінде лингвистика, лексика, фразеология, семасиология т. б. физикада анод, вакуум, атом, атомдық салмақ, шама т. б. Сонымен бірге белгілі бір ғылымның саласында қолдану аясына байланысты жалпылама лексиканың кейбір сөздері термин сөзге айналады. Ғылым ылғи алға басыға дамып, отыратыны белгілі. Ғылымның дамуымен бірге жаңа ұғымдар туып отырады. Оны белгілейтін жаңа сөз — неологизмдер — туады. Ғылымның белгілі бір саласында қолдану нәтижесінде пайда болған неологизмдердің өмірінің ұзақ, қысқа болуы ғылымның сол саласының өмірде алатын орнына, практикалық мәніне байланысты. Мысалы, социализм, коммунизм сөздерін алатын болсақ, бір кезде марксистік-лениндік ғылыми-теориялық еңбектерде термин ретінде ғана қолданылса, қазір жалпы халықтық лексикаға айналып отыр. Сол сияқты космос, космосты игеру, жердік жасанды серігі, жеті жылдық сөздері де өздерінің практикалық мәнімен танылып, берік қалыптасты. Ғылыми стильде жалпы жазу тіліне тән синтаксистік құрылыс пайдаланылады. Бұл стильдің негізгі ерекшелігі — мұнда ой күр-делі баяндалып, анықтама, дәлелдеме және формулаларға негіз-делуінде. Сонымен бірге, әрбір ғылым саласының өзінің ерекше-лігіне қарай баяндау тәсілінде кейбір өзгешеліктері болады. Мысалы, химия оқулығында былай делінген: Газ күйіндегі қандай заттың болса да граммолекуалары бірдей жағдайда, бірдей көлем алады. Физикада: Бір инерция моментінен екінші инерция мо-ментіне көшу мына теория бойынша орындалады: кең келген айнал-ыс осіне қатысты инерция моменті сол оське параллель, ауырлық центрінен өтетін оське қатысты инерция моменті мен дене массасы-ның сол дене ауырлық центрінің айналыс осінен қашықтығы квад-ратының көбейтіндісінің қосындысына тең болады. Бұл келтірілген мысалдарда жалпыға бірдей түсінікті бола бермейтін молекула, инерция, масса, ось сияқты көптеген термин сөздер — осы мамандықтағы адамдарға- ғана таныс. Сонымен қа-тар, ұғымның түсіндірілуі де ғылымның басқа салаларынан өзгеше берілген. Әсіресе қоғамдық ғылымдарда тілдің еркін және мәнерлі қолданылатыны байқалады. Оны В. Г. Белинскийдің мына бір сөзінен аңғаруға болады. “Сана дегеніміз — өмірдің рухы, оның жаны, поэзия дегеніміз — өмірдің күлімдегені; оның тасқынды ай-қын жүзінің тез ауысып отыратын түйсігі. Жаратылыста сирек кездесетін әдемі әйелдер болады, бірақ оның сол сымбатты көр-кемдігінің жансыздығымен таң қалдырғанымен де, жүріс-тұрысын-да икемдігі, грация болмаса, мұндай әйелдер өзінше асқан көркем болғанымен, де және сізді таңырқатқанымен де, оның кездесуі еш-кімнің жүрегін тебірен-те алмайды, оның көркемдігі махаббат туғы-за алмайды, сондықтан махаббатсыз сұлулық та, өмір де, поэзия да жоқ”. Екінші бір мысал, Мұқтар Әуезовтің зерттеу еңбектерінен: “...Абай лирикалық, эстетикалық тақырыптарының махаббатқа арналған жайына тағы да тыңнан жазған екі өлеңмен оралды. Бұлары: “Қызарып, сұрланып”, “Көзімнің қарасы”. Бұрын да осы тақырыпқа әр алуан үлгіде оралып соғып отыратын ақын мына З В Г. Б е л и н с к и й Таңдамалы шығармалары, Алматы, 1948, 88-бет қазақша). нау екі өлеңінде және де екі алуан өзгешелік байқатады. “Қызарып, сұрланып” өлеңі Пушкин, Лермонтов шығармалары сияқты үлкен бір шындықпен, ы с т ы қ ж а л ы н м е н жырланған. Махаббатты табиғаттың к ө р к е м б е с і г і н е б ө л е п көрсетеді. Жасырын кеште алғаш кездесіп, сөз таба алмай, тек қана лүпіл қаққан жүреппен, қ а б а қ п е н сыр танытқан жастар көрінеді. Өрепкіген қуаныш арасында а л а б ұ р т қ а н д а ғ д а р ы с та бар. Сәт сайын ауысқан сәл құбылыстар ол жастардың ақыл, сезімін билеген. Бар тынысы бусанып көрініп туған жанды махаббат жырланады. Бұл өлең махаббат психологиясын аса нәзік сезінген шеберлікті танытады. Ақын осындай терең күйде жалындаған шындық пен табысқан жүректерді құптап, қостайды. Шын махаббат сөзсіз, үнсіз-ақ танылсын, ыстық жалынды кеуденің тынысымен-ақ білінсін, айтылып болмастай ыммен, емеурінмен танылатын болсын дейді. Сондай ғашықтықты жастарға үлгі еткенде, бір жағынан, интимная лирика арқылы нәзік сырды тереңдетеді. Екіншіден, өзінің реалистігіне берік ақын аса конкретті жайларды суреттейді. Түстей тұманға, белгісізге батқан қиял жоқ. Абайдың махаббат жайындағы ең нәзік, ең көркем терең сөздері осы өлеңнен көрінген.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 76 беті

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин

1-тапсырма. Мәтінді оқып шығып, мазмұнын қысқаша баяндаңыз. Шегіртке атауының терминдік мағынасын көрсетіңіз. Ұршық, сан, табан атауының терминдік мағынасын күнделікті тұрмыста қолданылатын лексикалық мағыналарымен салыстырыңыз.

Шегірткелердің сыртқы бітімі.

"Ат басты, арқар мүйізді, бөрі кеуделі, бөкен санды, құс қанатты, құмырсқа ізді, бота тірсекті" деп қазақтың жұмбағында шегірткені суреттейді. Қазақтың бұл айтуы шегірткенің сыртқы бітіміне дұп-дұрыс келеді. Шегірткенің денесі - бас, көкірек, құрсақ деген үш бөлімге айырылады. Бөлімдердің әрқайсысы да бірігіп тұрған буындардан (сегменттерден) құралады. Шегірткенің сырты қитын деген қабықпен қаптаулы. Орнына қарай қитынның қалыңдығы да, қаттылығы да түрліше. Сегменттердің жалғасқан орнында қитын өте жұқа, жұмсақ, сондықтан сегменттер қимылдағыш келеді. Шегірткенің басы жылқының басына өте ұқсас. Мойны қысқа, жіңішке. Бастың алдында бір-бірден екі ұзын мұрты (мүйізі) бар. Мұрт дененің тұрқынан ұзын. Буын-буын мұрт - шегірткенің сезім мүшесі. Шегіртке мұртымен иіскеп, сипап сезеді. Бастың төменгі жағында аузы бар. Ауыздың екі жағында екі-екіден төрт жағы бар. Жоғарыда, төменде ауызды айнала жатқан екі ерін бар. Жоғарғы жағы (екеу) қатты қитыннан жаралған өткір орақ. Орақтың жүзі біреу. Екі орақ айкасқанда, қайшыдай қияды. Төменгі жақ (екеу) өткір тақташық. Төменгі жақтан салбырап шығып тұрған, буындалып түзілген бірбірден жақ барлауылдары бар. Шегіртке жүргенде осы барлауылдармен тіміскілеп, жерді қармалап жүреді. Жоғарғы ерін тақташық секілді. Төменгі ерін де құрама тақташық. Төменгі еріннің барлауылы бар. Барлауыл - сезім мүше. Шегірткенің басы, шындығында, буындасқан бірнеше бөлімшеден түзілген. Бастың құрама екені көзге жарытып байқалмайды. Көкірек те үш сегменттен құралған. Әр сегментте екі-екіден аяқ бар. Әрбір аяқ жалғасқан бірнеше бөлімдерден жаралған. Аяқтың денеге жабысқан топшыдағы бөлімін жамбас дейді. Жамбастан соңғы кішкене бөлімді ұршық дейді. Ұршықтан соң келетін ірі бөлімді сан деп атайды. Саннан соңғы бөлім — сирақ. Сирақтың сырты тікен. Сирақтан соңғы бөлімді аяқтың ұшы не табан дейміз. Аяқтың ұшы бірнеше буындасқан бөлімдерден түзілген. Аяқтың ұшында екі тырнағы (тұқайы) бар. Шегірткенің артқы аяғы өңге құрт-құмырсқаларға қарағанда өте ұзын болады, секіруге жұмсалады. Жүргенде шегірткенің аяқтары кезектесіп көтеріледі. Үш аяғы көтерілгенде, қалған үш аяғы жерге тиіп тұрады. Бір жағындағы бірінші, үшінші аяқ пен екінші жағындағы екінші аяқ қатар көтеріледі.

Х.Досмұхамедұлы. "Жануарлар" кітабынан

2-тапсырма. Мәтіндердің стильдік ерекшелігіне талдау жасаңыз. Ғылыми стильге тән сөз бедерін көрсетіңіз.

Инжугүл

Инжугүл — көпжылдық шөптектес өсімдік. Тамырсабағы көлбей өседі, жапырақтары ұзын сағакты, сопақ пішінді, ұзындығы 10—12 см, ені 4—8 см. Гүлдері селдір шашаң, гүлшоғырын құрайды, жеке гүлінің пішіні қоңырау тәрізді болады. Күлтесі ақ түсті, әдемі хош иісті. Мамыр, маусым айларында гүлдейді. Жемісі — қауашақ немесе жидек. Гүлі бунақденелер арқылы тозанданады. Жемісі жануарлар арқылы таралады. Инжугүл — улы өсімдік. Оның құрамында эфир майы, жүрек жұмысын жақсартатын гликозид болады. Ол химиялық құрамы жағынан жоғары бағаланады, сондықтан дәрілік өсімдіктерге жатады. Гүлі ақ, иісу өнеркәсібінде пайдаланады. Инжугүл азайып бара жатқандықтан қорғауға алынып, Қызыл кітапқа енгізілген. Сондықтан жерасты тамырсабағына зақым келтірмеу керек. Инжугүл Батыс Еуропа, Солтүстік Америка Батыс Қазақстан ормандарында, өзеннің бойында, емен, шірінді бұта араларында өседі. Әсемдік үшін гүлзарларда, бақтарда қолдан өсіріледі.

"Өсімдіктану" кітабынан.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 77 беті

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (В1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин

5.7. Бақылау: сұрақ жауап

1. Ғылыми әдебиет тілінің сөз бедері мәтінін оқып шығып, түсінгенізді айтып беріңіз.
2. Ғылыми стильдің қолданыс аймағы, түрлері.
3. Ғылыми стильдің фонетикалық ерекшеліктері.
4. Ғылыми стильдің лексика-фразеологиялық ерекшеліктері.
5. Ғылыми стильдің морфологиялық және синтаксистік ерекшеліктері.

№ 25 сабақ

5.1. Тақырып: Тілдік қарым-қатынас туралы түсінік.

Сағат саны : 3. 90 мин.

5.2. Мақсаты: қарым-қатынас және сөз мәдениеті туралы білімдерін толықтыра отырып,өз ойын ашық айтуға, сөйлесуге үйрету.

Сөз, сөйлесу мәдениетін меңгеріп, оны өз бойында қалыптастырып, жеке тұлға тәрбиелеу.

5.3.Оқу мақсаттары:

Оқушыларға «жақсы қарым-қатынас жасауды білу және солай әрекет ету – әрбір адамның міндеті» деген қағиданы ұстаным ретінде қалыптастырып ой-өрісін дамыту, сөздік қорларын молайту, логикалық ойларын, шығармашылық танымдық қабілеттерін арттыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 78 беті

1. Тілдік қарым-қатынас туралы түсінік.
2. Қоғамдағы әдет-ғұрып, қарым-қатынас дәстүрі. Тіл-сезім білдірудің құралы.
3. Сөйлеу этикеті ұғымы. Сөз мағыналарының құбылуы.
4. Сыпайылықты білдіретін сөз орамдары, қаратпа сөздер. Сөйлеушілердің әлеуметтік белгілері. Сөздің ортаға байланысты қолданылу жағдаяты мен мәні.);

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

«Бермесен, бермей-ақ қой баспананды,
Сонда да тастамаймын астанамды.
Өлеңнің отын жағып жылытамын,
Өзімді, әйелімді,
жас баламды», — деп жырлаған
Қасым Аманжоловтың өлең жолдарын талдау.

Жаңа сабақты түсіндіру:

Тілдік қарым-қатынас туралы түсінік.

Тіл- қоғамның ең қажетті қатынас құралы. Сондықтан қоғамды дамытудың басты ұстанымы – мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейту.

Адамдар өзара тілдік және тілсіз құралдармен қарым –қатынас жасайды. Тілдік қарым-қатынас бұл бір адамның басқа адамға сөз көмегімен ақпарат беруі және оны зерделеуі. Тілсіз қарым–қатынасқа: ым-ишараттар, мимика, пантомимика, дауыс тембрі, дауыстылығы, сөздің тездігі, үзіліс, күлкі, көз арқылы контакт, жанасу жатады. Адамдардың бір-бірімен араласуында ең кемі екі тұлға қажет. Олардың бірі ақпаратты бағыттайды, оны коммуникатор десе , екіншісі қабылдайды, ол реципиент.

Олар мұны неге істейді? Бір –бірімен өз қатынастарын құру, бір-бірін түсіну, ақпарат алмасу, бірлесіп еңбек ету, оқу, кеңес беру, эмоцияларды білдіру, ойнау, әмір ету, жиналған тәжірибесін беру үшін

Адамның қоғамда өз орнын табуында көпшілік құрметі мен сеніміне ие болуында кемел ғұмыр кешуінде орнымен, дәмді, дәйекті сөйлей білуі, тауып айтатын тапқырлығы үлкен рөл атқарады. Өйткені ақылы кемел, кісілігі зор , білімі мол адам ғана солай сөйлей алады. Орынды сөйлеу, қисынды сөйлеу- ол да бір дара бақыт. Сондықтан әр елден шыққан арғы-бергі заман даналарының, ақылгөйлерінің сөздің, сөйлеудің маңызын аса жоғары бағалап ой толғамағаны жоқ десе де болады.

Ұлы ақын Абай тіл құдіретін :

Өткірдің жүзі

Кестенің бізі

Өрнегін сендей сала алмас,- деп тамсана бағаласа, түрікменнің ұлы ақыны Мақтұмұлы тауып сөйлеген сөзді «Тілден шұғыла шашқанға» балайды.

Тілдік қатынас- тілдердің құрылымына, сөздік қорына ықпал ететін екі немесе одан да көп тілдердің бір немесе іргелес тілдік кеңістікте қатар өмір сүруі және өзара байланысы. Шартты түрде тілдік қатынастар құбылыстарын түсіндірудің үш бағытын көрсетуге болады.

1. Әлеуметтік тіл білімі тұрғысынан – әр түрлі тілді социумдардың өзара ықпалы ретінде, яғни белгілі бір тілдік жағдаят ретінде.

2. Психоллингвистикалық тұрғыда -индивидуалдық қостілділік ретінде

3. Таза лингвистикалық деңгейде - екі өз алдына дербес тілдік жүйелердің араласуы, ықпалдасуы ретінде.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 80 беті

- Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
- Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
- Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
- Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

- Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
- Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
- Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
- Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
- Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
- Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7.Бақылау:

Тапсырма: «Қазақстанның ұлттық өлкесі» туралы тақырыпқа презентация жасау.

- Тілдің қоғамдағы ролі қандай?
- Тіл туралы нақыл сөздер жазыңдар.

№ 26 сабақ

5.1. Тақырып: Әлеуметтік-тұрмыстық қатынастағы сөз әдебі.

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2. Мақсаты: Әлеуметтік –тұрмыстық қатынастағы және сөз мәдениеті туралы білімдерін толықтыра отырып,өз ойын ашық айтуға, сөйлесуге үйрету.

Сөз, сөйлесу мәдениетін меңгеріп, оны өз бойында жақсы әдеттерді қалыптастырып, жеке тұлға тәрбиелеу. Студенттерге «жақсы қарым-қатынас жасауды білу және солай әрекет ету – әрбір адамның міндеті» деген қағиданы ұстаным ретінде қалыптастырып ой-өрісін дамыту, сөздік қорларын молайту, логикалық ойларын, шығармашылық танымдық қабілеттерін арттыру.

5.3. Оқу міндеттері : оқушылардың тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

- Әлеуметтік –тұрмыстық қатынастағы сөз әдебі.
- Әлеуметтік-тұрмыстық қатынаста қолданылатын сөз түрлері.
- Әлеуметтік-тұрмыстық қатынастың тілдік сипаты, тілдік құралдары. Әлеуметтік –тұрмыстық қатынасқа тән сөз әдебі.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: пікір-талас

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 81 беті

Пікір-талас – оқытушы тарапынан ұсынылған негізгі мәселелер төңірегінде пікір-таласқа қатысушылар жақтаушы не даттаушы болып екіге бөлініп, өзінің көзқарасын нақты мәліметтерді, дәйектемелерді көрсете отырып дәлелдейді. Өзінің қарсыласын жеңе алатындай дәлелдер келтіріп, сөз шеберлігін, қызуқандылық танытады. Пікір-таласты оқытушы бақылап, бағыт береді.

Ғылыми-кәсіби тілдесуді дамытуда қандай іс-әрекеттерді жүргізу керек?

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Әлеуметтік –тұрмыстық қатынастағы сөз әдебі.

Қазақ халқының тұрмыстық қарым-қатынастағы тілдесуі салт- дәстүр, әдеп-ғұрыптың шеңберінде таразыға түсіп тұрады.

Болашағын баласының адал, бақытты ғұмырымен ғана елестетіп, соны арман еткен халық ұрпағын туған күнінен бастап бесік жырымен әлдилеп жақсылық тілейді. Есейе келе баланың әр ісіне, қадамына қуанып, «Азамат бол!» «Көп жаса!» «Елдің алды бол!», «Өркенің өссін!», «Қадамыңа нұр бітсін!», «Бағың жансын!», «Жұлдызың жоғары болсын!», т.б. мейірімге толы сөздерімен өсіреді. Балаға айтылатын сөздердің өзі айтушының шамасына да байланысты. Үлкен апа-әпкелерінің сағынып, тілек, қошемет, сыйыну, табыну, тәубешілікпен айтатын сөздерін жас қыздар, бойжеткендер айту әбестік. Ал қариялар айтар ақыл сөздер мен алғыс, ризалық, бата, тілекті, жастар көп ауызға алмайды. Әлеуметтік-тұрмыстық қарым-қатынастағы тұрмыстық сөздер деп күнделікті өмірлік қарым-қатынаста, ауызекі сөйлеу тілінде қолданылатын сөздерді айтады. Ол отбасы ортасында (ата-ана, ата-ана мен бала, бауыр-туғандар арасында), дос-жаран, құрбы-құрдас ортасында және күнделікті өмір-тіршілікте адамдар арасында тілдесу, пікірлесудегі сөздер.

Әдеби тіл халықтың қоғамдық-әлеуметтік өміріне, саяси, шаруашылық жағдайына байланысты туып қалыптасады. Қоғамдық өзгерістерге қарай әдеби тілдің де жалпыхалықтық тілмен сабақтастығы үзілмейді.

Қазақ халқын құраған ру-тайпалардың, сондай-ақ кейінгі кезеңдердегі болсын қазақ қоғамындағы ауызекі сөйлеу тілінің лексикалық құрамын, грамматикалық құрылысын, фонетикалық жүйесін т.б. жай-күйін, сипатын, ерекшеліктерін анықтау, дәл баға беру мүмкін емес екені мәлім. Бірақ зерттеушілер XI-XV ғасырларда жазылған ескерткіштер тілінің қазіргі қазақ тілінне құрылымы, жүйесі т.б. белгілері жағынан ұқсастығын, кейбіреулерінің 70-80 пайызға дейін ортақтықтарын дәлелдеді.

Қазіргі қазақ тілінің стильдері нақтыланған, әдеби тіл нормасы жүйеленген тіл екенін ескерсек, әлеуметтік-тұрмыстық тіл-әдеби тілдің негізгі арнасы. Бүгінгі тілде ауызекі тіл ресми тіл стилі, әдеби тіл стилі, ғылыми тіл стилі, публицистикалық стиль түрлері бар. Сөздің түрлі сипатта айтылып, қызмет аясының, қолданылу өрісінің кеңеюіне де бастау болатын сөздердің өзі- әлеуметтік –тұрмыстық қарым-қатынастағы сөздер. Осы сөздердің алғашқы мағынасы негізінде сөздер түрлі стильдік бояуымен құлпыра түседі. Қоғамдық, саяси шаруашылық , тұрмыстық өзгерістерге байланысты тілде де өзгерістер болып тұруы заңды. Сөздер көнереді, жаңа сөздер кіреді немесе тілдегі бар сөздер жаңа мағынаға ауысады. Әдеби тіл үнемі даму мен қозғалыста болады. Әдеби тіл қоғамдағы барлық сала үшін қолданыс қызметімен анықталса, ұлттық тілден де ауызекі сөз өнері әлеуметтік- тұрмыстық тілдің де барлық деңгейде өз ортасының қажетіне жарай алғанын көреміз. Әлеуметтік-тұрмыстық тіл-әдеби тіл тірегі, ал әдеби тіл- әлеуметтік-тұрмыстық тіл белгілерін жинақтаушы.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин

1-тапсырма. Кестені толтырыңыздар.

Ауызекі тіл	Публицистикалық	Ғылыми	Ресми іс-қағаздары

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 82 беті

--	--	--	--

Ғылыми журналға мақаласы, Президент жолдауы, түсіндірме жазба, досымен әңгіме, үйірмедегі баяндама, монография, қызметтік жазба, мәжіліс хат, газеттегі мақала отбасындағы әңгіме, жолдасына хат, нұсқау, реферат, сөздік, мақала (энциклопедиялықсөздіктегі), дебат, мерейтойдағы құттықтау, есеп, ұялы телефон арқылы туысқанымен сөйлесу, курстасымен реферат жазу туралы ақылдасу.

2- тапсырма Нақылдарды жаттап алыңыздар.

Балаң жаман болса,	Туған балаң жақсы болса,
Көрінгеннің мазағы.	Екі көздің шырағы .
Атың жаман болса,	Мінген атың жақсы болса
Шыбын жанның азабы.	Бұл дүниенің пырағы.
Қатының жаман болса,	Алған жарың жақсы болса
Бұл жалғанның тозағы.	Мейманыңның тұрағы.

3-тапсырма Тіл туралы мақал-мәтелдерді жазып алыңыздар.

Ақылдың көркі-тіл, тілдің көркі –сөз
Сәлем берген саулық береді.
Білікті адамның сөзі- таза гүл.
Ақыл мен білімнің тілмашы- тіл.
Адамның сөзі –ақылының таразысы.
Тәрбие басы –тіл. (М.Қашқари)
Әдептің басы-тіл (А.Иүгінеки)
Адамды екі нәрсе қартайтпайды : бірі жақсы-мінез, екіншісі- жақсы сөз.
Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 83 беті

6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин

5.7. Бақылау: Ауызша сұрақ-жауап, жаттығу жұмыстары, мәтінмен жұмыс

1.Әлеуметтік –тұрмыстық қатынастағы сөз әдебі мәтінін оқып шығып, түсінгеніңізді айтып беріңіз.

2. Әлеуметтік – тұрмыстық қатынастағы тілдесу деген не, оны қалай түсінесің?

3.Тіл мәдениеті әр елдің мәдениетімен тығыз байланысты деген ұғымды қалай түсінесіз?

№ 27 сабақ

5.1. Тақырып: Амандасу, қоштасу, құттықтау, көңіл айту, тілек айту, бата беру.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: Мемлекеттік тіл мәртебесінің биіктеуіне үлес қосуға , оны сүйюге, асылымызды ардақтауға баулу. Сәлемдесу мәдениеттіліктің белгісі екенін түсіндіріп, сөздік қорын молайту, еркін, айшықты сөйлеу, шығармашылық қабілеттерін арттыру.

5.3. Оқу міндеттері : оқшылардың тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сәлемдесудің мақсаты. Сәлемдесу сөздерін талғап жұмсаудың талаптары.

2.Амандасуға жататын сөздердегі мағыналық,стильдік ерекшеліктер мен әлеуметтік сипат.

3.Амандасу этикеті: ұлттық дәстүр, жалпы адамзаттық нормалар.

4.Қоштасудың мақсаты. Қоштасу сөздерін талғап жұмсаудың талаптары.

5.Қоштасуға жататын сөздердегі мағыналық, стильдік ерешеліктері мен әлеуметтік сипат.

6.Тілек айтудың мақсаты. Экспрессивті сөздерді талғап жұмсаудың талаптары.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: Бағыт беру

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Амандасу, құттықтау тілек айту.

«Әр елдің салты басқа, иттері кара қасқа» дегендей, әлем елдерінде сәлемдесу рәсімдері әр түрлі. Сәлем сөзі- арабтың «тыныштық», «бейбітшілік» мағынасындағы «ассалам» сөзінен шыққан.Тегінде әдеп, адамшылық амандасудан басталады.

Амандасу – инабаттылық пен әдепке қатынас нормасы. Байырғы қазақ дәстүрі амандасулардың әлеуметтік тегінен, байлығынан және жалпы өмірдегі алатын орнынан белгі беретін болған. Дәрежесі тең, бірақ жақын таныс емес адамдар бір-бірінің бір қолын алып қана амандасқан; ал таныстар(ер адамдар) бір –біріне екі қолдарын береді және сонан соң екі жаққа алма кезек иық тірестіріп құшақтасады. Немесе керісінше бір-бірін кеуделеріне қысып құшақтайды. Мұндай қимылдар кездесу кезінде жасалады.

«Ассалаумағалейкум» арабша «Ассалаумуалейум» - «сізге Құдайдың тыныштығы болсын» деген мағынаны білдіреді.

Әйелдер де кездескенде жалпы қабылданған әдетті сақтаулары тиіс. Әлеуметтік жағдайлары тең әйелдер кезіккенде қол алыспайды тек бірі екіншісіне жай ғана иіледі. Қазақтар бір –бірімен жолыққанда бір-бірімен мал-жан аман ба? деп сұрауы олардың тұрмыс –тіршілігі күнкөріс өзегі, шаруашылық қатынастарының негізгі құралы саналған төрт түлікпен тікелей қатысты болуына байланысты малды және отбасы туралы жөн сұрасу қалыптасқан нормаға айналған.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 84 беті

Алыс жолдан келген жолаушы, немесе сол елдің адамы ауыл ақсақалдарына, немесе белгілі адамдарға әдейі іздеп келіп сәлем беру, қалыптасқан ұлттық дәстүріміз. Халқымыз сәлемдесуге үлкен мән бергендіктен «жасы үлкен адамның артынан арнайы іздеп барып сәлем беру» деген сияқты дәстүрлер әлі күнге дейін қазақы қалыптың, дала мәдениетінің озық үлгісі ретінде өте қымбат тұтылады. Кейде «алыстан алты жасар бала келсе, алпыстағы шал сәлем береді» дегендей жөн білетін үлкендердің өзі барып сәлемдесетін де жол бар.

Көңіл айту – азалы адамды жұбатуға арналған дәстүрлі ғұрыптық салт.

Бұл ізгі дәстүр көп халықтарда ертеден бар. Көңіл айту жаны ашығандықты, қайғыға ортақтықты, жақындықты, сыйластықты білдіреді. Қазақ халқында кісі, отбасы, ауыл, ру басына түскен қайғы-қасірет, өлім-жетімге байланысты көңіл айту қара сөзбен де, өлеңмен де айтылады. Қаза алдымен естіріледі де (қ. Естірту)`, содан кейін көңіл айту басталады. Көңіл айтуға жұбату жалғасады. Бұл ғұрыптық салттардың бәрі өзара сабақтасып, адам ойын тереңнен тербеп, қайғысын сейілетін филос. ойлы, ұтқыр сөздермен көркем жеткізіледі. Негізгі ой мақал-мәтелмен алыстан орағытыла келе, қайғылы адамның жігерін қайрап, үмітін жебейді. Мыс., Байдалы би Уәлидің кіші әйелі Айғанымға {{Дәйексөз|“Үміт, сенім, тілек бар, қуанып, қуат алдырар. Жылау деген азап бар, қуартып отқа жандырар. Мен қайғыңды қозғағалы келгем жоқ, қайратыңды қолдағалы келдім” деген екен. Бөлтірік шешен қырғыз билеушісінің баласы қайтыс болғанда “

*Аққу құсқа оқ тисе, қанатын суға тигізбес, Ақсүйекке оқ тисе, көршісіне сездірмес...
 Әлімдердің ақ сөзі, өлгеніңді тірілтіп, өшкеніңді жандырар, Дос көтерер өлімді, бекем
 бу, төрем, беліңді!”*

деп көңіл айтыпты. Адамның қайғысын бөлісу қазақ қоғамында ертеден тамырын үзбей келе жатқан рәсім.

Бата беру — адал ниет, жақсы тілек білдірудің ұлттық дәстүрі. Дастарқан басында, түрлі жиын-тойларда, т.б. адам өмірінде кездесер ірілі-ұсақты қуаныштар кезінде той, қуаныш иесіне арнап қол жайып, бата береді. Сондай-ақ, қиын сапар, алыс жолға аттанған азаматына ақ жол тілейтін халқымыздың ежелден келе жатқан, кең таралған дәстүрлерінің бірі. Бата беретіндер, көбіне, көпті көрген ақсақалдар мен кемеңгер де дуалы ауызды билер болып келеді. Бата қысылғанда — қуат, қиналғанда—медет беріп, әрбір іс-әрекетіңе даңғыл жол ашып, бәле-жаладан қорғайды деп есептелген. Бата көзі тірілерге ғана емес, аруақтарға да жасалған. Батасыз, тілексіз өмір болмайды. “Батамен ер көгереді, жанбырмен жер көгереді” деп халқымыз текке айтпаған. Батаның да қисыны, айтылатын, айтылмайтын жері болады, қуаныш пен тойдың ретіне қарай, соған лайық Бата тілегі болады.

Бата қазақ фольклорының дербес, шағын жанры ретінде қарастырылады. Ұйқасты, ырғақты болып келетін, тұрақты образдарға негізделетін бата халқымыздың жақсылық пен жамандық, адалдық пен арамдық, обал-сауап турасындағы моральдық-этикалық түсініктерінің айғағы іспетті.

Мағыналық тұрғыда екі түрге бөлінеді: ақ (оң) бата (алғыс), теріс бата (қарғыс). Қазақ халқының бата сөз үлгілеріне В.Радлов, Ш.Уәлиханов, А. Васильев, Г. Потанин, т.б. зерттеушілер назар аударып, жинап жариялаған. Кейін батаға Ислам дінінің әсері тиген. Осы күнгі бата отбасына амандық, молшылық, жастарға өмір, бақыт, білім тілеу мазмұнында болып келеді.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

1 -тапсырма Төмендегі сәлемдесу үлгілері кімдерге арналатынын анықтаңыз.

Сырттан кірген адамның дауыстап сәлем беруі-

Қолын кеудесіне салып, басын иіп сәлемдесу-

Төс қағыстырып сәлемдесу-

Тізе бүгіп иіліп сәлем беру-

Бауырына басып, бетінен, маңдайынан сүйе-

Маңдайына ернін тигізу-.....

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229
Әдістемелік өндеу	124 беттің 85 беті

2 - тапсырма Төмендегі сәлемдесу ұнамды әдетке жата ма ?

Сәлемді селқос қабылдау, сәлемдескенде қолының ұшын ғана беру, жақтырмаған кейіп таныту, сәлемдескенде қабағын түнерту, жүзін суытып, сүйкімсіз тыржиту, естілер-естілмес сәлем беру.

3- тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіздер. Өзара пікір қосыңыздар. Қорытып, берілген тақырыпқа әңгіме жазыңыздар.

Сәлем бере білесіз бе?

1. «Сөз анасы- сәлем» дегенді қалай түсінесіз ?
2. Сәлем беру деген не? Екі адам кездесе, кім бірінші сәлем береді. ? Топқа қарсы келгенде кім бұрын сәлем беру керек ?
3. Сәлемдесуді, ілтипат, ыстық көңілді қимылдармен қалай көрсетеді ?
4. Сәлемдесу әдебін қалай жасаған жөн ? Сәлемді қалай алған, қабылдаған дұрыс ?
5. Ерін ұшымен амандасу, ауыз жыбырлата сәлемдесу дегенді атарат айтып, әдет тұрғысынан қалай бағалар едіңіз ?
6. Өрісінді өрт шалмасын,
7. Жүрегінді дерт шалмасын.
8. Айқасқан құшақ жазылмасын,
9. Табысқан жүрек басылмасын.
10. Ананды гүл дестедей құшақта,
11. Әкенді нәрестедей құшақта.
12. Сырбаздығыңа сызат түспесін,

Адал көңіліңе қаяу түспесін.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман-ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 86 беті

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: сұрақ-жауап.

- 1.Амандасу, құттықтау тілек айту мәтінін оқып, түсінігін айту.
- 2.Көркем әдебиетте берілген бата түрлерін жазып, «Бата – бақытқа бастар күш» атты ойтолғау жазындар.
- 3.Құттықтау түрлеріне, тілек айту түрлеріне мысалдар келтіріңіздер.

№ 28 сабақ

5.1. Тақырып: Сөйлеу этикеті ұғымы.

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2. Мақсаты: Ұлт тілі арқылы ұлттың мәдениеті, қоғамдық-әлеуметтік болмысын түсіндіру. Егеменді еліміздің тілін, мәртебесін биіктеуіне үлес қосуға, оны сүйуге, асылымызды ардақтауға баулу.

Ана тілі туралы ойларын дамыта отырып, сөздік қорын молайту, еркін, айшықты сөйлеу, шығармашылық қабілеттерін арттыру.

5.3. Оқу мақсаттары: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сөйлеу тілі туралы түсінік. Қазақ әдеби тілінің белгілері.
- 2.Әдеби тілдің стильдік тармақтары.
- 3.Кітаби тілдің ерекшеліктері, ауызша және жазбаша түрлері.
- 4.Кітаби тіл мен сөйлеу тілінің ортақ белгілері.

5.5.Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топты орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

1-топ тапсырмасы: себебі, сонды тан, біра, және, да/де/та/те, мен/бен/пен жалғаулықтарына сөйлемдер келтіріп, ерекшелігін түсіндіру

2-топ тапсырмасы: немесе, яки, әрі, әйтпесе, дегенмен, алайда жалғаулықтарына сөйлемдер келтіріп, ерекшелігін түсіндіру

3-топ тапсырмасы: септеуліктер, демеуліктерге мысалдар келтіру.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Сөйлеу этикеті ұғымы.

Этика- адамдар арасындағы қарым-қатынастылықты реттейтін нормалармен талаптар, өнегелікпен мораль жайындағы ілім. Этикет сөзі француз тілінен аударғанда «рәсімді реттеуші, рәсім өткізу тәртібі» деген мағынаға ие.

Адам баласының өзін-өзі тәрбиелеу, дұрыс жолмен жүрудегі іс-әрекеттері, оның ішкі рухани дүниесіне байланысты.

Этикет адам мен қоғам мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылатын, адамдардың ішкі қатынастарының пайда болу процесін реттейтін өзін-өзі ұстау ережелерінің жиынтығы

Сөйлеу этикасы -әр түрлі қарым-қатынас ситуацияларындағы сөйлеу тәртібінің ережесі мен этикалық нормалардың жиынтығы. Сөйлеу этикасы риторикалық этика деп аталады.

Сөйлеу этикасы жалпы адамзаттың этикалық құндылықтарын, ұлттық этикалық алғышарттарын, жеке тұлғаның этикасының байлығын өзіне тірек ете алады.. Сөйлеу тәртібі ұлттық мәдениет, әдеп-ғұрып,салт жоралғылармен, жеке тұлғаның тілді қолдану тәрбиесімен,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 87 беті

тұрақты тәжірибесімен тікелей байланысты. Сөйлеу этикасы адамның санасын бақылауымен реттеліп отырады, сөйлеу стилінің мәнерін безендіруде ерекше рөл атқарады.

Сөйлеу этикасының басты көзі- сәлемдесу, сондықтан «сәлем- сөздің анасы» деп бекер айтпаған. Сөйлеу этикасы коммуникативтік кодекстің «сыпайыгершілік ұстанымдары» болып та саналады..

Медициналық этика (лат ethica, грек тілінен алғанда ethice – адамгершілікті зерделеу)немесе медициналық дентология (греч. deon –парыз: «дентология» термині соңғы жылдардағы отандық әдебиетте кеңінен қолданылуда) –яғни бұл – медициналық қызметкерлердің кәсіби міндеттерін орындау барысындағы этикалық нормалар мен қағидаттар жиынтығы. Қазіргі заманғы түсінік бойынша, медициналық этикаға келесі аспектілер кіреді:

- Ғылыми-медициналық қызметкерлер жұмысының этикалық және адамгершілік аспектілерін зерттейтін медициналық ғылым тарауы;
- Практикалық –кәсіби медициналық қызмет барысында этикалық нормалар мен ережелерді қалыптастыру және қолдану міндеті болып табылатын медициналық тәжірибе саласы.

Медициналық этика негізгі үш бағыт бойынша тұлғаралық қарым-қатынастардың әртүрлі мәселелерін зерделейді және шешеді:

- Медициналық қызметкер-емделуші,
- Медициналық қызметкер- емделушінің туысқандары,
- Медициналық қызметкерлер-медициналық қызметкер «Медбике-емделуші» арасындағы қарым-қатынастар
- Медициналық бике емделушімен сабырлы әрі ашық жарқын сөйлесуге міндетті. Дөрекі, тұрпайы немесе тым ресми сөйлесуге тиым салынады.
- Науқастың жанында тұрып оның диагнозын, емдеу жоспарын талқылауға, палатадағы өзге де науқастардың денсаулығын әңгімелеуге тиым салынады.
- Күрделі және ауырсындыратын емшаралардың мәнін, мағынасын және қажеттілігін түсінікті түрде науқасқа түсіндіруі және тыныштандыруы қажет

Сөйлеу ситуацияларының қай –қайсысында болсын сөйлеу этикасының ереже заңдарын білу керек. Бұл ережелердің кейбіреуі немесе көбі сәйкес келетін фреймдердің құрамына кіреді: әр түрлі жанжал (халықаралық жанжал, ресми стильге жатады); қарым-қатынастарды реттеу (халықаралық қарым-қатынасты реттеу) ресми стильге тән болса, ғылыми ортадағы пікірталас, академиялық сөйлеу мәдениеті ғылыми стильге тән болады.

Сөйлеу этикаларының бірліктері қарым-қатынасқа қатысушылардың тұрақты әлеуметтік белгілерінде өз көрінісін тауып отырады: жасы, білім дәрежесі, тәрбиелілігі, әлеуметтік рөлдерінің ауысып отыруы т.б. Сөйлеу этикасының бірі –мақұлдау. Айтушы өз сөзінде адресаттың Құрманғазының күйлерін ұнату мүмкіндігін ескермей тұрып, мен Құрманғазының күйлерін ұнатпаймын десе, онда серіктестігіне ішкі жанжалға жол беріп қояды.

Сөйлеу этикасының бірі- инабаттылық , бұл өз адресіне айтылған мақтауды қабылдамау. Зерттеушілер инабаттылық сөйлеу этикасын қызғылықты прагматикалық ситуацияға әкеледі, бірақ шиеленіске әкелетінін де ескеру керектігін айтады. Мысалы: өзін-өзі мақтау және өзін-өзі бағалау этикалық стандарттан ауытқымаған жағдайда сөйлеу актісінің табысы болып саналады. Мен, менің айтқаным дұрыс, менікі ғана дұрыс деу әлемдегі бағалау тұрғысынан сөйлеушілердің арасындағы қайшылықтарға әкеледі.

Қоштасу сөйлеу этикасы сөйлеу ситуацияларының соңғы финалында айтылады. Қоштасуға рұқсат етіңіз стилистикалық көтеріңкі көңіл : Әзірше, жақсы ауызекі сөйлеу стиліне тән жасырын мағынасы бар. Әзірше сау бол, қайта көріскеше жақсы, сәлем, аман, қал қалай әдеттегі жастар этикасына тән. Қоштасу өтініш-тілекпен тірге айтылады. Әзірге, хабарлас, қош, келіп тұрыңыз! т.б.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 88 беті

1 -тапсырма Сұрақтарға жауап жазыңыздар.

А.Адамдармен сыпайы қарым-қатынас сөздерін естеріңе түсір.

Ә. Алғаш көрген адамыңа қандай сөз айтатыныңды жаз.

Б. Өіңе қамқорлық жасаған адамаға қандай сөздер айтар едің?

В. Білетін кешірім сөздерді жаз.

2 - тапсырма Төмендегі сөздердің дұрысына белгі қойып, қатесін түзелеңдер.

А. Ұл бала автобустан түскенде, алдымен өзі шығып, қыз балаға қолын ұсынады;

Ә. Ұл бала есік алдында қыз баламен қатар кезігіп-қалып, оған кедергі жасамаймын деп өзі есіктен тез өтіп кетуге тырысты

Б. Қыз баланың көтерген сөмкесі ауыр болатын, ұл бала кедергісіз өтіп кетуіне жол ашты.

3- тапсырма Үстелде отырғанда өзінді қалай ұстау керектігін есіңе түсір. Ережелерін аяқтап жаз.

А. Үстелде отырғанда ----- қоймау;

Ә. Тамақ ішіп отырғанда ----- оқымау.

Б. Аузында тамағы болғанда-----

В. Тамақ соңында аузын ----- сүрту.

Қажетті сөздер: шынтағын,сөйлемей, кітап, ойнамау, орамалмен.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).

2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет

3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет

4.Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.

5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.

6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.

7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.

2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.

3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.

4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.

5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130

6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин

5.7. Бақылау:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 89 беті

Тапсырмалар

- 1.«Жақсы сөз - жарым ырыс» тақырыбына шағын шығарма.
2. Белгілі қоғам қайраткерлерінің, саясаткерлердің, тілші ғалымдардың сөйлеу мәдениетінің өзіндік ерекшеліктері бар ма?
3. Қазақ қоғамында сөз сапаларын сақтап сөйлейтін қандай тілдік тұлғаларды білесіз?

№ 29 сабақ

5. 1. Тақырып: Қаратпа сөз әдебі. Қаратпа сөздерді қолданудың мақсаты.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: Оқушыларға жаңа тақырып бойынша өз ойларын жүйелі түрде әңгімелеуге үйрету, оларды тілін сүйеге, құрметтеуге, сыйлауға тәрбиелеу. Қисынды ойлау қабілеттерін дамыту мақсатында әртүрлі тапсырмаларды орындату.

5. 3. Оқу мақсаттары: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Қаратпа сөз әдебі.
- 2.Қаратпа сөздерді қолданудың мақсаты.
3. Қаратпа сөздерді талғап жұмсаудың талаптары. Қаратпа сөздердегі мағыналық стильдік ерекшеліктер мен әлеуметтік сипаты.
4. Қаратпа сөзді жұмсау этикеті: ұлттық дәстүр, жалпы адамзаттық нормалар. Синонимдерді талғап қолданудың сөз мәдениетіне қатысы.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: Пікір-талас.

Пікір-талас – оқытушы тарапынан ұсынылған негізгі мәселелер төңірегінде пікір-таласқа қатысушылар жақтаушы не даттаушы болып екіге бөлініп, өзінің көзқарасын нақты мәліметтерді, дәйектемелерді көрсете отырып дәлелдейді. Өзінің қарсыласын жеңе алатындай дәлелдер келтіріп, сөз шеберлігін, қызуқандылық танытады. Пікір-таласты оқытушы бақылап, бағыт береді. Сырты сұлу адамның, болса ішінің мәні жоқ,

Ұқсамай ма жеміске, сырты әдемі,дәмі жоқ ... өлең жолдарын талдау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Қаратпа сөз әдебі. Қаратпа сөздерді қолданудың мақсаты.

Қаратпа сөз –сөйлемде айтылған ойдың кімге арналғанын білдіру не оған басқаның назарын аудару мақсатында жұмсалатын сөз немесе сөз тіркесі. Қаратпа сөз, сөйлемде басқа сөздермен грамматикалық байланысқа түспей, ерекше әуенмен айтылады, сөйлеушінің көңіл күйін, моральдықты білдіреді.

Қаратпа сөз шешендік сөзде, үндеуде, диалогты сөйлемде, кім үшін, кімге қарап, неге арналғанын және сөйлеушінің ішкі сезімін аңғарту үшін жұмсалады. Мысалы: Шырағым сен ағанның тілін ал- деген сөйлемді кім айтса да , жылы шыраймен айтылып отырғаны бірден аңғарылады, оның орнына Сен, оңбаған, ағанның тілін ал! –десек, біреудің екінші біреуді жек көріп айтқаны аңғарылады.Бұл мағыналық эмоциялық айырмашылықтың болуы, бір жағынан , сөйлемнің, сөйлемнің айтылу әуенімен байланыты. Қаратпа сөздердің түрлері де, сөйлемдерге енгізетін мағыналық өзгерістері де аса елеулі, олардың негізгілері мыналар.

1. **Әй,ей –қаратпа** сөздері бар сөйлемдер дөрекілікті білдіреді. Әй, Олжабекбері кел (Ғ.Мұстафин). Бала , әй бала, қайдасың ?-деді аттылы адам (С.Ерубаев)

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 90 беті

2. Бірқатар қаратпа сөздер біреуге жылы шыраймен жасы кішіні жақын көріп сөйлегенде қолданылады. Олар-қалқам, шырағым, күнім, сәулем, бауырым сияқты біреуді басқа затқа балап айтқан сөздер Мысалы:

Қарағым, бермен кел,

Бізге де көңіл бөл! (Абай)

-Құстың жемін әкелші, қалқам,-деді Амантай Ботакөзге.

3.Біреуді жақын көріп, ұлық санап не еркелеп сөйлегенде, кісі атын қысқартып Ақа,Сәке, Жәке деп немесе інішек, қарындас, апа, әпке ағатай, жеңешедеп, пәленше аға деп немесе орысшаның ізімен кісінің аты мен әкесінің атын қоса айтады.

-Ақа, қозың бүгін түгел ме?

-Түгел, қарағым.

4.Әдетте қаратпа сөздер адамды нысанаға алып айтылатын сөз болса , көркем әдебиетте сөйлемге ерекше эмоциялы әр енгізу үшін жансыз затты жанды, адам тәрізді қаратпа етіп те жұмсайды.

Сайра да зарла, қызыл тіл,

Қара көңілім оянсын ! (Абай)

Тыңда, дала, Жамбылды,

Тыңда, Қастек, Қаскелең,

Өйлесін кәрі бауырың (Жамбыл)

5. Қаратпа сөздер –жұртқа шешендік бет бұрудың ұран-үндеудің ерекше бір тәсілі ретінде де жұмсалады. Мысалы: Жолдастар! Қымбатты жолдастар! Азаматтар! Сияқты сөздер мұндайда жиі қолданылады.

6. Қаратпа сөздердің мағыналарын күшейту үшін олар бірыңғай қатар тұрып, кейде екі жарылып не одағай сөздермен қабаттасып айтылуы да мүмкін.

-Сақтаған, Нұрбек, сендер өз үйлеріне баратын шығарсыңдар? (С.Мұқанов)

Ойбай, Балжан-ау, менің ойымда.. ештеңем жоқ... Көңіліңе ауыр алма, қарағым! (С.Сейфуллин)

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

1-тапсырма. Мәтінді түсініп оқып, сұрақтар дайындаңыз

Қаратпа сөз әдебі

Эмоция-экспрессиялық әсерге бай екен деп сөздерді талғаусыз кез-келген жерде қолдана беруге тағы болмайтыны тағы белгілі. Екі бүктеліп еңкейіп отырмаса да, кей ерлі-зайыпты жас жұбайлар бірін-бірі шал, кемпір деп отырады. «Шалың келді ме?», «Кемпірің қайда?» тәрізділерді әзлі жарасқан құрбылардың айтып отырғанын да ара тұра естіп қаласыз. Мұндай сөздерді қолдану кейбіреуге тіпті тұрпайы көрінеді. Әрине, «мына сөзді айт, мына сөзді айтпа» деп біреудің аузына біреу қақпақ бола алмайды. Мұндай сөздерді егер қатар-құрбы, ерлі-зайыптылар өрескел крмесе, кемсіту деп түсінбесе, өзара ғана қолдана беруіне болатын да сияқты. Ал бейтаныс ортада, үлкен-кіші аралас отырыста, қоғамдық орындарда әлгідей іш тарта айтылған сөзді араластырып сөйлеу жағымсыз эмоция тудырады. Ондайды үлкенді сыйламағандықтан, кішіні елемендіктен деп түсінеді.. Осы тәрізді бір алуан этикет сөздер ортамен есептесіп, санасып отыруды талап етеді.

246--248 бет (авт Уәли Н.)

2-тапсырма. Мәтіндерді оқып, ауызекі сөйлеу тіліндегі бейресмитілдік қолданысқа талдау жасаңыз. Осындағы сөз әдебіне назар аударыңыз.

3-тапсырма. Мәтіннен қаратпа сөздерді тауып, тілдік қолданыста түрленуіне қарай жүйелеңіз. Ауызекі сөйлеу тілі стиліне қарай талдау жасаңыз. Сөйлемдегі әр тыныс белгінің қойылуына түсінік беріңіз.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 91 беті

4-тапсырма. Кісі есімдерін төмендегідей атаудан қандай әдептілік мәнді байқауға болады? Қаратпа сөзде бұл қандай мән-мағына, сөз сапасының бедерін көрсетеді? Егер осы кісі есімдерін II жақта тәуелдеп айтса, қандай өзгеріске ұшырайды?

Үлгі: Сәбе-Сәбең

1. Жәке. 2. Тәке. 3. Реке. 4. Бауке. 5. Сәке. 6. Ілеке. 7. Нұраға. 8. Мұқа. 9. Биаға. 10. Сыраға.

5-тапсырма. Мына сағыныш, айналу-толғану сөздерін қаратпа сөз етіп бірнеше сөйлем құраңыз. Олардың реңктік мәнін түсіндіріңіз.

1. Айым. 2. Айналайын. 3. Ақ ботам. 4. Ботақаным. 5. Ақ тайлағым. 6. Күнім. 7. Күнім-ай. 8. Қалқам. 9. Қалқам-ай. 10. Жарығым. 11. Жарығым -ай. 12. Қоңыр қозым. 13. Қуатым. 14. Қуатым-ай

6-тапсырма. Қаратпа сөз бен одағайлардың астын сызыңыз. Қаратпа сөздердің сөйлемде қандай реңкте қолданылып тұрғанына түсінік беріңіз.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизаков С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: Ауызша сұрақ- жауап, мәтінмен жұмыс

Тапсырма1.

1. Қарағым, жаным деген қаратпа сөздер И.Крыловтың қай мысалында кездесетін еді? Ол сөздер ненің неге айтқан сөзі еді?

2. Б.Майлиннің Әйт, шу...ала атым ! Жау-жау жаңбыр, жау жаңбыр деген өлеңжолдары неменеге қаратылып айтылған ?

Тапсырма 2 Өлеңнен қаратпа сөздерді тауып, оларды тыныс белгілермен толықтыр.

«Бесік жыры»

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 92 беті

Әлди әлди ақ бөпем
 Ақ бесікке жат бөпем.
 Жылама бөпем жылама,
 Жілік шағып берейін,
 Байғұттаннның құйрығын
 Жіпке тағып берейін.
 Қуып ойдың жетегі,
 Біліп ғылым тетігін,

Ғалым болар ма екенсің?
 Еңбек етіп бар елге,
 Өнеріңмен әлемге
 Мәлім болар ма екенсің
 Көп қиыннан өтерсің,
 Мақсатыңа жетерсің.
 Ұйықтай қойшы бөпешім!
 («Бесік жыры» кітабынан)

3-тапсырма. Қаратпа сөздердің әдеби шығармаларда кездесуі.

4.Қаратпа сөздердің түрлері.

№ 30 сабақ

5.1. Тақырып: Ресми-іскерлік қатынас және сөз әдебі. Ресми қатынасқа тән сипаттар.

Сағат саны : 2.

90 мин.

5. 2. Мақсаты: Іскерлік қарым-қатынас тілі туралы түсінік беру, теориялық білімдерін практикамен ұштастыру, оқушы білімін есепке алу.

- адамгершілікке, ізеттілікке, әдептілікке, шапшаңдыққа тәрбиелеу, ұлттық салт-дәстүрді қадірлеуге баулу, өз елін, тілін сүюді үйрету.

- әдеби жанрлардың түрлерінен мысалдар келтіру арқылы пәнге деген қызығушылығын дамыту, ізденімпаздық қасиетін қалыптастыру, шығармашылыққа баулу, тіл байлығын жетілдіру.

5.3. Оқу міндеттері : студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Ресми іскерлік қатынас және сөз әдебі. Ресми қатынасқа тән сипаттар.
- 2.Ресми-іскерлік қатынас тілінің жазбаша және ауызша түрі.
- 3.Ресми қарым-қатынастың анықтамасы. Ресми іскерлік қатынастың жазбаша үлгілері.
- 4.Мекемедегі іс қағаздарының түрлері, олардың құқықтық қатынасты ретттеушілік рөлі. Жеке құжаттардың тілдік емес жақтары.
5. Жеке құжаттардың тілдік(лингвистикалық)жақтары. Ресми құжаттардың сөз әдебіне (этикетке) қатысты жақтары.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: Жұптасып жұмыс жасау

Жұпты жұмысқа қатысушыларды мақсаты да, қабылдаған шешімі де бірге. Жұптасып жұмыс жасау – мәселе қойылған сөйлеу жағдаятты тапсырма бойынша жұп болып шешім қабылдау әрекетіне құрылған. Берілген сөйлеу жағдаятыны мазмұнын сақтай отырып, сәл өзгеріспен диалог құрады.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Ресми-іскерлік қатынас және сөз әдебі.

Ресми стильдің белгілі бір деңгейде қалыптасқан тәртіптерінің сақталуы қызметтік құжаттардың мазмұны мен рәсімделуіне қатаң талап етілсе , ауызша сөз де әдеби тілдің грамматикалық, лексикалық, стилистикалық орфоэпиялық, орфографиялық нормаларының сақталуы талап етіледі. Сонымен бірге бейнелеуіш, көріктеуіш амал-тәсілдерді қарым-қатынас жасаудың мақсаты мен мазмұнына сай етіп қолдана білу қажеттілігі көзделеді. Іскерлік және қызметтік құжаттарды әзірлеуші оның мазмұны мен рәсімделуінің түсініктілігі мен дәлдігі-

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229	
Әдістемелік өңдеу	124 беттің 93 беті	

негізгі талап екендігін үнемі есінде сақтауы керек. Ресми-іскерлік жазылымның түсініктілік пен дәлдік талаптары тілдік бірізділік пен қызметтік құжаттардың стандарттылығына әкеледі. Тілдің дәлдігі, , ең алдымен құрылған мәтін мазмұнының бір мағыналық түсінік беруінде. Ресми іскерлік қатынастың жазбаша және ауызша түрлері болады. Ресми іскелік қатынастың жазбаша үлгілеріне жеке адамдардың құжаттары, түрлі мекемелердің іс қағаздарынан бастап мемлекеттік мәндегі заң актілері, ережелер, мемлекеттік бағдарламалар, мемлекеттік тұжырымдамалар, Конституция т.б. қоғамдық-құқықтық мәні аса зор құжаттар жатады. Ресми – іскелік қатынаста қаолданылатын жеке басқа тән іс қағаздары күнделікті өмірде жиі кездеседі.

М.Балақаев : «Ана тілін жақсы білу -әркімнің азаматтық борышы. Егер әрбір сөзді орнымен жұмсай біліп, айтқан ойы мазмұнды, дәл, орынды әрі тыңдаушысын баурап алардай » Сөйлеу мәдениеті адамның ойлау мәдениетінің жоғары болуына ықпал етеді.

Сөз мәдениеті қазіргі әдеби тілдің жұртшылық таныған, үлгі тұтқан нормаларын жеке адамдардың сақтауын талап етеді. Сөйлеуде диалектизмдерді, қарапайым, дөрекі сөздерді, варваризмдерді қолдану, орынсыз көп сөйлеу , ббір пікірді қайталай беру, өзіне-өзі сілтеме жасау, асқақтап сөйлеу, дене қимылдарын араластыра беру Сөз мәдениетіне жатпайды.

Іскерлік қарым-қатынас тілі белгілі бір мекемеде, кәсіпорын өндірісте қолданылатын қызметтік пікірлесу, келіссөз жүргізу, келісім-шарт жасау, құжаттар алмасу, іс-қағаздарын жүргізу, ресми кеңес ,жиналыс мәжілістер өткізуде қолданатын тіл.

Іскерлік тіл көркем әдебиет тілінен гөрі маманға нақты бір салаға қатысты тіл даярлығын жүйелі білімді, біліктілікті талап етеді. Талқыға түсетін мәселе жөнінде жан-жақты хабардар болу, сол салаға қатысты терминдерді орнымен қолдану, сұраққа нақты, жүйелі жауап беру де іскерлік қарым-қатынастың талаптары.

Әр халықтың өзіндік қарым-қатынас мәдениеті өз түбін тереңнен алып, ғасырларды жалғастырып жататынын біз өткен тақырыптарда саралап өттік. Ұлт бар жерде оның мәдениеті, өмірлік тағылымы бар және бұл қазына тіл арқылы ұрпақтан- ұрпаққа беріледі. Әлеуметтік-тұрмыстық қатынаста қалыптасқан қарым-қатынастың бастама, іскерлік пен қайраткерлікке негізделген әрекеттің де өзіндік этикетін қалыптастырады. Қазақ халқы ел басқару даналығын, көршілермен қарым-қатынас жасаудың маңызын жақсы білген. Бүгінгі күнде біз әлемдегі іскерлік қарым-қатынас ұстанымдарын білгенімізбен қоса, ұлттық мәдениетіміздегі іскерлік этикетінен алыс кетпейміз. Себебі, әр ұлттың ұлттық қарым-қатынас мәдениеті -өзінше бір әлем, мақтанышпен атап көрсетуге лайық дүние. Ол адамгершілікке негізделеді: адамзатты қадірлеу, тұлғалық қасиеттерге құрметпен қарап, жан-жақты дамытуға жағдай тудыру, дос – жаран, әріптес, ел мүддесіне қолдау көрсету, үлес қосу, жан- дүниесіне тереңдеу т.б.

Этикет «этика» сөзіне ұқсас болғанымен мағыналары әртүрлі: этикет- белгілі бір ауқымда, белгілі бір мезгілдегі жағдайға байланысты нақты адамдардың өзін сол ортада ұстау әдебі, ал этика-анағұрлым кең ауқымды қамти қарастыратын ұғым.

Іскерлік мәдениет-ісқағаздармен жұмыс, ісжүргізу барысында, ресми сипатта мемлекеттік тіл және іскерлік қарым-қатынастағы әріптестер тілінің мүмкіндіктері мен қызыметін барынша пайдаланатын, әлеуметтік лингвистиканың бір нысаны болып табылатын құбылыс.

Іскерлік мәдениетке қосылатын заманауи талаптардың бірі- ақпараттық технологиялық құралдарды меңгеріп, күнделікті өмірде қолдана білу.

Ресми қатынасқа тән сипаттар

Қарым-қатынас адамдар арасында бірлескен іс-әрекеті қажеттілігін туғызып, байланыс орнататын күрделі процесс; екі немесе одан да көп адамдардың арасындағы танымдық немесе эмоциональды ақпарат, тәжірибе білімдер. Біліктер, дағдылар алмасу. Қарым-қатынас тұлғалар мен топтар дамуынан және қалыптасуынан және қажетті шарты болып табылады.

Ресми стиль- ресми қатынастар аясында қызмет ететін стильдің бірі. Ресми құжаттар мен іс-қағаздарының стилі деп те аталады. Ресми стильге тілдік тұрғыдан төмендегідей талаптар қойылады, түйіндеменің дәлдігі немесе бір мағыналылығы, айқындық немесе бір

O'NTUSTIK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 94 беті

мағыналылығы, айқындық немесе жүйелілік, логикалық яғни қайшылықтың болмауы, дәлділігі, баяндаудың ықшамдылығы, артық сөздің болмауы.

Лексикада- ресми құжаттар мен іс-қағаздарына тікелей қатысы бар сөздерді орнымен қолдану көнерген сөздерді орнымен қолдану, көнерген сөздерді бейтарап кітаби немесе әдеби сөздермен алмастыру.

Мәдени ортада қарым-қатынасқа түсетін, көпшілік алдында сөйлейтін мемлекеттік қызметшілер сөз мәдениетінің негізі болып саналатын әдеби тіл нормаларының талаптарын толық меңгеруді және сөздік қорларын үнемі байытып отыруды басты назарда ұстаулары қажет.

Ресми стильдің көлем, мазмұн және жазылу формасы жағынан іс-қағаздарынан біраз ерекшелігі бар. Ресми қағаз белгілі бір қалыпқа түсіп отырады, онда сөз қолданысы ерекше болады.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин

Тапсырма 1. Іскерлік қарым-қатынас әдебінің заман талабына сай өзгеру заңдылықтарын мәдени дәстүрмен салыстыра отырып, өз пікірлерінді ортаға салыңдар.

Ертедегі ғұламалар еңбектерінде	Нарықтық заманда
Сократ : «Кім адамдармен араласа білсе, ол жеке істі де жақсы жүргізеді, ал кім адамдардың тілін таба білмесе, ол қай жерде болмасын қателіктер жібереді» десе, Аристотель іскерлік қарым-қатынас негізінде бәрін байланыстыратын қажеттілікке негізделуі қажет екенін нақтылайды. Ерте заманда қатаң талаптың өзін де икемді, жұмсақ жағынан таныта білген.	«Тіл табыса білу-бұл да тауар. Дүниедегі барлық нәрседен гөрі тіл табысу өнері мен үшін аса қымбатқа түседі» деген Дж.Д.Рокфеллердің сөзіне назар аударсақ, нарық кезеңіндегі «нарықтық мінездегі» адамның (Э.Фромның анықтамасы бойынша айтылып отыр) іскерлік қарым-қатынас мәдениеті мен қатар өзіне түсер пайданы ұлғайта түсу мақсатында басқа да әрекеттермен санасуына тура келеді.
Даналықты дәстүрлі ұстанып, ұлттық танымды қажеттіліктің алтын діңгегі ретінде ұстаған.	Прагматикалық Батыс жаңа әрі күтпеген әрекеттермен таңдандырады.
Адамдарды өмірде ұстамды болуға, қоғамдық және жеке өмірдің қиындықтарынан жол таба білуге үйретті. Осы жолда «асыл қасиетке тәрбиелеуді» басты орынға қойды.	Алдыңғы кезекте экономикалық, материалдық мүдде, қарым-қатынастағы дәреже, нарықтық мәдениет пен ұтымды әрекеттер тұрады

Тапсырма 2. Төмендегі мәтінді негізге алып және сұрақтарды пайдалана отырып, «Күнделікті жазудың пайдасы» тақырыбында ойтолғау жазыңдар.

Күнделік -жеке адамның пайымдаулары мен өз өміріне қатысты жайттарды жүйелі жазып отыруы. Күнделік сол кезеңде орын алған оқиға мен автордың сезім иірімдерін білдірумен қатар, қоғамдық, тарихи және іскери сипатта да танылады. Мәселен, Шоқанның күнделіктері оның жүріп өткен жолын, жасаған әрекеттері мен ғылымға үлес қосқан зерттеу жұмыстарының әр сәтін бейнелейді...

Сен қалай ойлайсың, күнделік жазу іскерлік келбетті таныта ма?

Күнделікті әрекетті жазу несімен құнды ?

Қазіргі кездегі күнделік жүргізу тәртібі, тәсілі туралы білесің бе?

Күнделік жүргізген атақты кәсіпкерлер туралы не білесің ?

3-тапсырма. 1.Термин қалыптастырудың ұлттық танымдық негізі және терминдерді қолдану ерекшеліктері туралы өз пікірлеріңмен бөлісіңдер.

2.Жеке адам өміріне қатысты іс қағаздарының тілдік құрылымдық ерекшеліктері мен стиль түрлерімен байланысы жөнінде не айтар едіңіз?

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 95 беті

3. Жеке адам өміріне қатысты іс қағаз түрлерін сызба түрінде жинақтап көрсетіндер.

4. Мекеме ұйым жұмыстарына қатысты іс қағаздар мен тілдік құрылымдық ерекшеліктері жөнінде жан –жақты мәліметті қалай жинақтап, толық ұсынар едіңдер?

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин

5.7. Бақылау:

1. Өмірбаян жазып келу.
2. Газет-журналдардан іскерлік қарым-қатынастың ауызша түрі кездесетін бөлігінен үзінді жасап келу.
- 3.«Таза сөйлеу –биік мәдениеттілік» тақырыбына шығарма.
4. Іскерлік қарым-қатынас атты тақырыпты оқу.

№ 31 сабақ

5.1. Тақырып: Ресми іскерлік тілінің жазбаша және ауызша түрі.

Сағат саны : 3. 90 мин.

5.2. Мақсаты: Ресми –іскерлік тілінің жазбаша және ауызша түрі.қолданылуы туралы түсіндіріп, білімдерін дамыту. Оқытушылардың туған жерге сүйіспеншілігін оятып, сыпайылыққа тәрбиелеу және сөйлеу әдебін меңгертіп, талғамы жоғары ұрпақ тәрбиелеу.

Қабылдауы мен ойлау қабілеттерін зерттей отырып, ой қорытқызу және жаңа ұғымды өзі іздеп табуға бағыттау, ой-өрісі мен дүниетанымын дамыту, өз ойын еркін айта білуге қалыптастыру.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 96 беті

5.3. Оқу міндеттері : студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Ресми –іскерлік қатынастың ауызша түрлері.

2. Ресми ауызша сөздің биік шыңы-шешендік сөз. Іскерлік қарым-қатынастың алғышарттары

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Тақырыпты өрбіту:

1. Әдеби тіл және оның нормалары

2. Тілдік норма әдеби тілге тән құбылыс.

3. Әдеби тілдің нормалары мен стильдік жүйелері

Жаңа сабақты түсіндіру:

Ресми –іскерлік тілінің жазбаша және ауызша түрі.

Ресми-іскерлік қатынастың жазбаша үлгілері жеке және заңды тұлғалар үшін қызмет етеді. Жеке адамның да, мекемелердің де жұмыс бағыттарында іс қағаздардан бастап, мемлекеттік мәндегі қоғамдық құқықтық (заң актілері, ережелер, мемлекеттік бағдарламалар, мемлекеттік тұжырымдамалар, Конституция, т.б.) құжаттардың маңызы зор.

Мекемеге (заңды тұлғаға) қатысты ісқағаздар	Адамдардың (жеке тұлға) қызметіне қатысты ісқағаздар
Жарғы, өкім, шешім, қаулы, бұйрықтар, хаттамалар, мекеме есебі, анықтама, мәлімдеме, міндеттеме, ақпараттық хаттар, акт, т.б.	Куәлік, арыз, өтініш, сенімхат, өмірбаян, түсініктеме, келісім-шарт, мінездеме, түйіндеме, пікір, т.б.

Ісқағаздар тілі – заңды және тұлғалардың құқықтық қарым-қатынасын реттеу құралы. Жеке басқа қажетті іс қағаздарды күнделікті өмірде жиі кездестіреміз. Ресми-іскерлік қатынастағы жазба құжаттардың өзіндік белгілерін қарастырып көрейік.

Тілдік емес жақтары	Құжаттар көрсетілген үлгіге сай жазылады. Тиісті мәліметтер мен деректер талапқа сай толық беріледі. Өтініш, анықтама, түсініктеме, т.б. жазған адам адресаттың (мекеменің, мекеме басшысының) аты-жөнін, өзінің аты-жөнін, қызметін толық көрсетуі тиіс. Бұл мәтін А-4 форматты қағаздың оң жағындағы жоғары тұсына жазылады да, төменге мазмұндық мәтін жазылып, мерзімі көрсетіліп, жазған адамның қолы қойылады.
Тілдік (лингвистикалық) жақтары	Тілдік құралдар бейтарап немесе ресми реңкте болады. Сезім, көңіл күйге байланысты немесе тұрмыстағы қолданыстардың пайдаланылуына шек қойылған. Қамтамасыз етілсін, мүмкіндік қарастырылсын, күн тәртібінде, жауапкершілік жүктелсін, алғыс жариялансын, ескерту жасалсын, т.б. даяр сөз үлгілері, әкімшілік терминдер қолданылады. Ойдың логикалық жүйелілігі мен бірізділігі қатаң сақталады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 97 беті

	Хабарласу мақсатындағы (жеделхат, телефонхат) үлгілерді графикалық жағынан ықшамдау (қысқарта жазу) нормаға жат болмайды.
Сөз әдебіне (этикетке) қатысты жақтары	Ресми ісқағаздар мәтінінде дәріптеп мадақтау, сезімге ерік бере кемсіту, қорлау, т.б. сөздер қолданылмайды. Сыпайылық пен құрметтеуді танытатын сөздерді де талғаммен, орынды жұмсау талап етіледі. Мекеменің, жеке адамның атына жазылған қатынас хат, өтініш, сұраныстарда «мырза», «ханым» тәрізді этикеттік таңбалар мекеме басшысының немесе адресаттың аты-жөнімен, атақ-дәрежесімен қоса жұмсалады: аудан әкімі ... мырзаға, бөлім бастығы ... ханымға, төрағасы ... мырзаға, т.б. Егер адресаттың құрметті атақ-дәрежелері болса, атап көрсету этикеттік нормаға лайық боп табылады.

Іс қағаздар қалыптасқан үлгіде баяндау тәсілімен жазылады. Сөйлем баяндауыштары баяндау, бұйыру, үндеу ыңғайында, көбіне ырықсыз етіс түрінде келеді. Даяр үлгідегі күрделі тіркестер, терминдер жиі кездеседі.

Мәлімет, ақпарат, есеп беру, т.б. іс қағаздарда іс-әрекеттің баяндалуы өткен шақ формасында жиі жұмсалады: жаттығу орындалды, істің барысы баяндалды, т.б.

Ұжымға, ұйымға қатысты құжаттарда ортақ атауды айқындап тұратын сөздер жиі қолданылады: Қарасай батыр атындағы орта мектептің 10-сынып оқушылары, Жамбыл ауданының «Достар» командасы. Сөйлеу тілінде: Қарасай батырдың 10-сыныптары, Жамбылдық «Достар» деп ықшамдалып айтыла береді.

Заманауи технологияның арқасында санаулы минуттар мен секундтарда белгілі бір іс қағаз түрін кез келген қашықтықтағы орынға (мекемеге, жеке тұлғаға) жеткізуге болады. Ол үшін факс, электронды пошта пайдаланылады.

Факсимильдік (фототелеграфтық, факс) байланыс қазір кең қолданылады. Факстың ең құнды жері ол аппарат арқылы тек қана мәтінді, құжаттарды ғана емес, кестелі құжаттарды да тез арада екінші адамға немесе екінші мекемеге жеткізе алатындығында. Факс арқылы мәтіннің, кестенің, кескіннің, қол қойылған кез келген құжаттың дәл сол күйінде қайталанған нұсқасы екінші мекемеге жеткізіледі.

Электронды пошта (ағылш. E-mail, e-mail, яғни, electronic mail) қызметі қолдануға жеңіл әрі көп жағдайда тегін. Хабарлама жіберудің басқа жүйелерден айырмашылығы, мысалы, қас қағымда келетін хабарлар қызметі, кейінге қалдырылған хаттарды жеткізу мүмкіндігі және ғаламтор жүйесі мен тәуелсіз пошталық сервер арасындағы қарым-қатынас байланысы болып табылады.

Қазіргі кездегі ақпаратты тез дайындаудың тәсілдерінің бірі – сканерлеу. Сканерленген материалды мәтіндік процессордың немесе электрондық беттеудің арнайы баспалық программасы арқылы құжаттың кез келген жеріне қоюға, графикалық редактормен өңдеуге немесе әлемнің кез келген жеріндегі телефаксқа факс-модем арқылы жіберуге болады. Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 98 беті

5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: сұрақ-жауап

- Тапсырма 1 *«Қазақ тілі – қазақ халқының ұлттық тілі»* тақырыбында шағын әңгіме құраңыз.
2. Ресми –іскерлік тілінің жазбаша түрі дегенімізді қалай түсінесіз?
 - 3.Ресми іскерлік тілінің ауызша түрі дегеніміз не?
 4. Ресми тілдің түрлерін атаңыздар
 5. Сөз әдебіне қатысты ресми іс қағаздарға мысал келтіріңдер.

№ 32 сабақ

5.1. Тақырып: Шешендік өнердің тарихы. : Қазақ шешендіктану ғылымы, қалыптасуы мен дамуы.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: Қазақ ауыз әдебиетінің ерекше бір жанры шешендік өнер арқылы халқымыздың тіл қазынасы мен тарихи шежіреміз жайында білімдерін қалыптастыру.

5.3. Оқу мақсаттары: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Шешендік өнердің тарихы.
- 2.Шешендік өнер, ғылым ретінде дамуының бастаулары.
3. Шешендік- жалпы адамзаттық құндылық.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

1-тапсырма: «Жеті жарғыда» жер дауына қатысты жазаларды атаңыз

2-тапсырма: жесір дауына қатысты жазаларды атаңыз

3-тапсырма: басқаруға қатысты жазаларды атаңыз.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 99 беті

Шешендік өнердің тарихы.

Шешендік өнер тарихы сонау ерте замандардан басталады. Адамзат баласы игерген алғашқы, әрі желісі үзілмей келе жатқан өнерлердің бірі. Оның тарихын білу халық тарихын білумен бірге, сөйлеу мәдениетін, әдебін үйрену сөздерді дұрыс таңдай алу ерекшеліктеріне жаттығу. Шешендік өнер қоғамның саяси экономикалық, әлеуметтік негіздері қажеттіліктерінен туған.

Шешендік өнердің шығуы белгілі бір қоғамның шығуымен, дамуымен байланысты екенін қазақ шешендік өнерінің тарихы да растайды. Қазақ рулары мен ұлыстары пайда болғаннан бері-ақ өз замандастарынан озат ойлы, шебер тілді адамдар болғаны күдік туғызбайды. Алайда, шешендік өнердің шығып қалыптасуы қоғамның белгілі бір даму сатысымен, шешендердің шығуымен, олардың сөздерімен межеленеді. Осы тұрғыдан алғанда қазақ шешендік өнерін тарихта, тарихи аңыздарда есімдері, сөздері сақталған Майқы би мен Аяз биден бастаймыз.

Майқы - өмірде болған тарихи адам, Шыңғыс ханға кеңесші болған, бытыраңқы қазақ руларынан ел құрап, Алаша ханды бас қып қазақтың алғашқы хандығын құрған, қазақ рулары мен ұлыстарының таңбаларын тасқа қашатып, ұрандарын белгілеп берген қоғам қайраткерлері. Сонымен бірге ол артына аталы сөзі өз заманының айтулы шешені болған. Неше ғасыр бойы халық жадында сақталған және Абай мен Мәшһүр Жүсіп растаған «Түгел сөздің түбі бір, түп атасы Майқы би» дейтін нақыл да оны қазақ шешендерінің басы, халық шешендік сөздерінің атасы деуге дәлеле бола алады.

Майқы би заманынан бізге есімі мен сөздері жеткен екінші адам- Аяз би. Тарихи аңыздарға қарағанда Майқы Қаратау өлкесінде Аяз Арал теңізінің жағасында өмір сүрген. Оның тарихи адам екендігін Арал теңізінің маңынан табылған «Аяз қаланың» орны да дәлел дейді. Халық аңыздары бойынша Аяз әуел баста ханға-уәзір, кейін өзі хан болып ел басқарған. Ғасырлар бойы халық жадында сақталып келе жатқан «Аяз би әліңді біл, құмырсқа жолыңды біл» дейтін нақыл мен даналық, тапқырлық сөздер оның да шешен адам болғанын аңғартады.

Қазақ шешендік өнерінің екінші кезеңі Асан қайғы мен Жиренше шешен есімдерімен байланысты. Асан қайғының жерге айтқан сындары мен Әз Жәнібек ханды сынайтын толғауы, Жиреншенің Әз Жәнібектің сұрақтарына қайыратын жауаптары мен Қарашаш сұлумен әзілдесетін тапқырлық сөздері- нағыз шешендік сөздердің үлгілері.

Қазақтың шешендік өнері XVIII ғасырда өркендей түсті. Оның өркендеп қанат жаюына үш түрлі себеп болды. Бірінші жағдай – Тәуке хан шашыранды қазақ руларын үш ұлысқа- жүзге топтап, олардың басына төреден емес, қарадан шыққан үш би қойды. Сонан соң бауырлас қырғыз, қарақалпақ елдерін де одақ қып алып, оларды да билер арқылы басқарды. Міне, осындай жағдайларда ел қорғаған ерлігімен Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгембай, Шақшақ Жәнібек секілді атақты батырлармен қатар Әділ Төле би, Қаз дауысты Қазыбек, Әлім Әйтеке би сияқты айтулы шешендер шықты.

Тапсырма 1. Жиренше шешеннің, Аяз бидің шешендік тапқыр сөздерін тауып жазыңдар да, оған талдау жасандар.

Тапсырма 2. Төмендегі сұрақтарға жауап жазыңдар.

1. Шешендік пен сөз мәдениетінің арасында қандай байланыс бар?
2. Қазақтың шешендік өнерінің дамуына негіз болған факторларды атаңдар.
3. Қазақ даласындағы шешендік өнердің даму кезеңдеріне сипаттама беріңдер.
4. Шешендік туралы кімдердің зерттеу еңбектерін білесіңдер?

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 100 беті

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (В1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: Мәтінмен жұмыс, ауызша сұрақ жауап.

Сұрақтар мен тапсырмалар

- 1.Шешендік өнер дегеніміз не?
- 2..Шешендік өнердің түрлерін атаңыз?
- 3..Шешендік өнердің тарихы туралы айтып беріңіз
- 4.Би дегеніміз кім? Оның тарихтағы орны?
- 5.Атақты би-шешендерден кімдерді атай аласыз?
- 6.Осы күнгі шешендік өнердің жайында не айтар едіңіз?
7. Шешендік сөздерге тән ерекшеліктерді қарастыра отырып, бқл пікірлерді шешенге қатыстырып ой қозғап көріңдер.
8. «Шешендік сөз--өнер падишасы» тақырыбында шығарма жазып келу.
9. Шешендердің айтқан шешендік сөздерін жаттау

№33 сабақ

5.1. Тақырып: Шешендік сөз. Дәстүр мен жаңашылдық. Шешендік сөзге қойылатын талаптар.

Сағат саны : 2. 90 мин.

5.2.Мақсаты: Сөйлеу тілі туралы түсініктерін жетілдіру, ептілікке, тез ойлауға, әділдікке инабаттылыққа, ұйымшылдыққа тәрбиелеу, оқуға еңбекке белсенділігін арттыру.

Ауызша және жазбаша тілі туралы мәлімет бере отырып, білімдерін кеңейтіп, тіл байлықтарын дамыту.

5.3. Оқу мақсаттары: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 101 беті

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Шешендік сөз дәстүр мен жаңашылдық. Шешендік сөзге қойылатын талаптар.
2. Шешендік –сөз мәдениетінің жоғары формасы.
3. Шешендік сөздің монологтік, диалогтік, полилогтік түрлері.
4. Шешендік сөз –жұрт алдында сөйлеудің интеллектуалдық, эмоционалдық шығармашылыққа негізделген түрі.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманы мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды. Студенттер кіші топтарға бөлінеді. «Мен қалай өз мақсатыма жетемін?» тақырыбы бойынша көпшілік алдында сөйлеуге дайындалыңдар. Оларға талдау жасаңдар. Мәтіннің жетістігі мен кемшілігін дәлелдендер.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Шешендік сөз.

Шешендік сөз, риторика (грек.phetobire- шешендік) –Ежелгі Греция мен Рим заманынан бермен қарай көптеген халықтардың мәдени-рухани өмір –тіршілігіндегі өнердің бір түрі. Шешендік өнер мен шешендік сөз бір-бірімен тығыз байланыса келгенімен, екеуі екі басқа түсінік атаулары: **шешендік өнер** актінің, яғни іс-әрекет атауы, ол әлеуметтік қызмет атқарады. Шешендік өнер (риторика) -өзінің нысанасы, теориясы, категориялы, тарихы бар жеке сала болып саналады. Ал **шешендік сөз** (ораторство) сол шешендік өнер иелерінің шаршы топ алдында сөйлейтін сөзі. Бірақ көпшілік алдында сөйлейтін кез келген сөз шешендік сөз болмайды. Шешендік сөз мынадай талаптарға жауап беру керек:

1. Белгілі бір әлеуметтік мәні бар тақырыпты қозғайтын және шаршы топ алдында айтылатын сөз болуы;
2. Әңгіме тыңдаушыларға бір нәрсені әуелі түсіндіріп, содан соң ойлантып, ақырында белгілі бір харекетке ұмтылдыруды көздеуі қажет;
3. тыңдаушыларға жақсы әсер, құлақ құрышын қандыратын, сүйсіндіретін эстетикалық қасиеті болуы игі.

Шешендік сөздің қажеттігі ауызша сөйлеудің аясы кеңіген сайын арты түсуде. Бүгінде шешендік өнердің қолданылатын өрісі кеңіді, ол қоғамның саяси-әлеуметтік өмірінің барлық саласында, идеологиялық тәрбиелік іс-әрекеттердің, оқу-ағартудың, заң мен ғылымның, ел басқару мәжіліс, құрылтайларда, пікірсайыс жиындарда, семинар, симпозиумдарда шешендік сөз өте-мөте қажет. Бұларда қолданылатын шешендік сөз- тек әдемі сөйлеудің үлгісі емес, жоғарыда аталған үш талапқа сай сөз амалы. Бұрынғы би-шешендер үлгілері мен қазіргі шешендердің сөздерін жақындастыратын факторлар бар.

Олар:

- Сөздің көркем, әрі әсерлі болуы
- Көркемдеу тәсілдерінің ортақтығы,
- Олардың әлеуметтік мүддені қорғауы,
- Тыңдаушыға психологиялық әсер туғызатындығы т.б.

Сонымен, шешендік сөз дегеніміз белгілі бір уақиғаға байланысты тапқырлықпен, көркем тілмен айтылған және жұртшылық қабылдап, елге тараған белгілі, үлгілі ойлар, тұжырымдар.

Қазақ ауыз әдебиетінің бір саласы – шешендік сөздер. Шешендік сөздер, ақындық айтыс секілді, қазақ ауыз әдебиетінің өзіндік ерекшеліктерін көрсететін негізгі жанрлардың бірі.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229	
Әдістемелік өңдеу	124 беттің 102 беті	

Жазушы шеберлігін, жалпы тіл мәдениетін көтеруде мақал-мәтелдермен бірге шешендік сөздерді мұқияттап жинап, зерттеп, сұрыптап жариялаудың әдеби мәні зор. Өйткені сөз өнерінің әлі жеткілікті зерттелмеген саласы – шешендік, тапқырлық, нақыл сөздерде мақал-мәтелдер сияқты, ойды кеңейтіп, тілді байытатын мазмұнды да көркем сөз үлгілері мол.

Әдетте, шешендік өнер айтыс – дауда туып, дамиды. Сондықтан ердің, елдің тағдыры сөз болатын, соғыс, бітім секілді маңызды мәселелер қозғалатын сот залдары, парламент сарайлары және халдық жиналатын ас- тойлар, міне, шынайы шешендер, саяси қайраткерлер сөз сайысына түсетін, сыннан өтетін және шыңдалатын орындар осылар болған. Дүние жүзіне есімдері әйгілі шешендердің көбінесе мемлекет қайраткерлерінің, заң қызметкерлерінен, парламент мүшелерінен шығатыны ешкімге құпия сыр емес. Мәселен, ежелгі Афин шешені Демосфен мен Рим шешені Цицерондар әуелі адвокат, кейін парламент басшылары болған. Ал орыс шешендері П. А.Александров, Ф.Н.Плевако, А.Ф. Кони тағы басқалар адвокаттар еді. Сол сияқты атақты қазақ шешендері Төле, Қазыбек, Әйтекелердің би болғаны мәлім.

Қазақ шешендігінің жалпы шешендік өнерден өзіндік ерекшеліктері бар. Ең алдымен, қазақ шешендерінің сөздері ауызекі айтылып, қағазда емес, ауызда – халық жадында сақталған. Сондықтан олар сол – бастапқы қалпында емес, бізге ұзын – ұрғасы, үзік- жұрнағы ғана жеткен, олардың өзі де ауыздан-ауызға көшіп, ауыса жүріп өңдеу – жөндеулерге көп ұшыраған; сан ұрпақтың, талай таптың санасынан, екшеп- елеуінен өткен; сөйтіп, қысқарған, ұстарған, жалпы халық шығармасына айналған.

Дәстүр мен жаңашылдық.

Дәстүр мен жаңашылдық - әдебиет пен өнердің даму барысында сабақтастық пен жаңғыртуды, мұрагерлік пен қайта жасауды, бұрынғы мен соңғының байланысын білдіретін ұғым. Дәстүрге ғасырлар бойы қалыптасып, сұрыпталған әдет-ғұрыптар, жол-жобалар көзқарас түсініктер жатады.

Жаңашылдық -өткен өмірдің кешегі күннің тәжірибесі мен жемістерінің ішінде мән-мағынасы бай, дәрежесі жоғары заман талабына жауап беретін, бұрынғы-соңғының шеңберінен шығып, болашаққа кең жол ашатын аса маңызды ізденіс-әрекеттер. Ол жалпы өркениеттің дамуына әсер етеді, осы жолда туып, орнығады. **Дәстүр мен жаңашылдық** диалектикалық бірлестікте болып ескі мен жаңаны жалғастырады., тарихпен бірге дамиды, өндірістің базисі ретінде өзгеріске ұшырап отырады. Дәстүр мен жаңашылдық арасындағы заңды байланыс-материалдық және рухани мәдениеттің, өндіріс пен техниканың философия мен әдебиеттің өнердің барлығына тән. Жаңашылдық-әрқашан асқан шеберлікпен зор таланаттың нәтижесі, ол әдебиет пен өнердің өрісін кеңейте түседі. Дәстүр мен жаңашылдық әдебиетте , өнерде ұлттық ерекшелікті сақтай отырып , жаңа заманның талап-тілегіне сай келу қағидасын қажет етеді. Тұрмыстың қоғамдық тіршіліктің өзгеруіне, адамның өмір тануындағы жаңа ұғым-түсініктеріне байланысты.

Дәстүрлі шешендік сөздер- белгілі бір мәселеге байланысты тапқыр ой, көркем тілмен айтылған және халық қабылдап жиі қолданып, сөйлемдік құрамы қалыптасқан жүйелі, үлгілі сөздер. Онда халықтың бастан кешкен уақиғалары, ақыл-ойы, арман-тілегі бейнеленеді, дүниеге көзқарасы көрінеді. Сонымен бірге шешендік тапқырлық сөздер белгілі дәрежеде жеке адамның өздерін қанаушыларға, езушілерге қарсы жұмсайтын қаруы, құралы болған.

Шешендік сөзге қойылатын талаптар.

Кез –келген адам ортаға шығып сөйлерде қатты толқиды, өзіне-өзі сенімсіздік білдіреді. Тіптен білімдар ,қоғам қайраткерлері, мекеме басшылары, беделді билік иелерінің өзі де кей жағдайда көпшілік алдында қысылып үзіп-жұлып жүйесіз сөйлеп жатады.. Ондай жағдайды болдырмас үшін .Қатты ойланбау керек.

Өзіне-өзі сену керек. Психологиялық дайындық керек. Көңіл-күйі мен сезімін билей алу керек. Сөйлеуге жақсы дайындалсаң өзіне сенімді боласың. Сөйлеуге дайындық- жауапты іс. Материалды қаншалықты жақсы білсең соншалықты аз толқисың. Дұрыс айқын, дәл түсінікті,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 103 беті

таза және образды, эмоциональды сөйлеу керек. Сабақ кезінде достарыңның арасында жиі сөйлеу қажет. Ол сені дамытып, сөйлеу мәдениетін көтереді..

Шешендік –ұлы күш. Оны игеру, оған ие болу оңай іс емес. Сондықтан да шешендерге артылар жауапкершілік пен қойылатын талап та үлкен.

Шешен сөзге шебер, ойға жүйрік, тіл мәдениетін жан-жақты игерген адам болуы кноек. Ал тіл мәдениеті өз ойын дұрыс, анық және мәнерлі сөзбен жеткізе білу іскерлігін меңгеру болып табылады.

Ойды ешқандай артық сөзсіз, қысқа да дәл беруге, әрбір адамға түсінікті етіп жеткізуге болады.. Оған қоса шешендікте айшықтардың мол болуы мен сезімге бай, этикетті оралымдардың қамтылуы сөздің әсерін арттыра түседі. Бұның барлығы шешеннің , ең біріншіден, сөз табиғатын терең түсіне білер тілдік қабілетінің мол болуын талап етеді.

Екіншіден, шешенге қажет қасиет- білімділік. Үнемі ізденіп, өз білімін жан-жақты толықтырып отыратын адамның ойы да бай болады.

Ал сөз- сол ойдың көрінісі. Ойы жоқ адамның орамды сөз шығуы мүмкін емес.

Үшіншіден, шешенге қойылатын талап-шыншылдық. Шын ойға құрылған пікір ғана тыңдаушыға жағымды әсер етіп, ойына қозғау салады. Ал, қандай әрлеп, өңдеп, әсемдеп айтылса да өтірік нәрсе тыңдаушыны тартпайды .

Төртіншіден, сөйлейтін мәселесін анық білу де шешенге қойылар талаптың бірі болып саналады. Өзі білмейтін нәрсе туралы айтып, басқаларды сөзіне ұйыту мүмкін емес.

Бесіншіден, жинақылық -шешенге қойылар негізгі талаптың бірі.Мұнда тек сөйленер сөздің ғана емес, сөйлеушінің сыртқы түріне де қатысты мәселелер қамтылады.

Алтыншыдан, шешенге қажет қасиет- аңғарымпаздық. Ол сөзінің тыңдаушыға әсерін бақылай білу- жағдаятқа қарай шұғыл, сәтті шешім жасаудың басты кепілі. Шешен адам тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтып дәл сөйлеу, тауып сөйлеу керек. Ол үшін ойың айқын, білімің терең болса, ойың айқын болады. Білімің терең болу үшін іздену керек. Көп оқып іздену керек. Іздену үшін рух мықты болу керек. Рух мықты болса ғана жолда кездескен кедергілерді жеңе аласың. Сөйлеу мәдениетін көтеру.

1. Ең бірінші кезекте тіл тазалығын сақтауымыз керек.

2. Керегі жоқ жерде жөн-жосықсыз орыс сөздерін кіргізбеу керек. Қыстырма сөздерді көп қолдану сөйлеушінің тілін кедейлендіріп, тыңдаушыны мезі қылады.

3. Жаргон сөздерді, дөрекі, тұрпайы сөздерді айтудан аулақ болу керек.

4. Адамның тәрбиесі , мәдениеті, сауаттылығы оның оның сөйлеу тілінен аңғарылады. Мәдениеті жоғары, білімді, тәрбиелі оқушы ауызекі сөйлегенде де әдеби тілдің нормаларын сақтап, дөрекі, жаман сөздерді араластырмай ойын мәдениетті түрде жеткізеді. Сөйлеу мәдениетінің жоғары болса, Жаксы өмір сүресің және шешендікке кол жеткізесің. Сол себепті шешендік тіл мәдениетінің жоғары формасы болып табылады.

Шешен. Шешенге қойылатын талаптар.

Шешендік өнердің жүйелі теориясы бар ғылым болатынын айтып өттік. Шешендік өнердің ең негізі- шешеннің өзі

Тақырып
таңдау

Тақырып
қа қажет
материал
дар

Тақырыпты
аша білу

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 104 беті

Стиль	Шешен	Дауыс ырғағы
Психологиялық	Аудиториямен байланыс	Қосымша құралдарды дұрыс пайдалану

Жоғарыда шешеннің қызмет әрекеті көрсетілген. Осындағы ерекшеліктерді игере білумен бірге шешеннің тілдік қоры мен жан-жақты білімді, ұтымды пікір, ойға тоқтай алатын, шыншылданғыштық т.б. қасиеттері болса, кез-келген аудиторияны игереалары сөзсіз. Шешеннің сөзі көбіне монологқа, диалогқа құрылудан бастап, қазіргі қоғамда пікірталастың әр түрімен ашылады. Бұның өзі іскерлік, ғылыми, көркем стильде болуы мүмкін. Ойды жеткізуде тақырып пен ортаға қарай анықталатын стиль оның амал-тәсілдерін де ашады. Қажетті жағдайға қарай диалог құра білу аудиториямен дұрыс қарым-қатынас жасауға да қатысты. Аудиториямен қандай формада әңгімелесуге болады, қай уақытта екенін білудің мәні зор екені белгілі. Ендеше шешенге қойылар басты талап-қабілет қарымын, білім-білігін шығармашылықпен байланыстыра алуында.

Шешенге- белгілі бір тақырып бойынша білім жинау;

- қажетті әдебиеттер
- жинақталған әдебиеттерді оқып игеру;
- жоспар жасау;
- сөздің жазбаша мәтінін әзірлеу;
- аудиториямен жұмыс істей білу;
- уақытты дұрыс пайдалана алу;
- тыңдаушылар сұрақтарына жауап беру;
- қазіргі техника құралдарын қолдана білу талаптары қойылады.

Шешен- терең білімді, ақпаратты игеруші әрі оны тыңдаушыға қажеттісін, сұранысына қарай талқылап жеткізуші.

Шешен аудитория талап-талғамына сай материалды жинақтап, әрі оны жеткізу жеткізу өнеріне төселу керек. Сондай-ақ:

- дауыс күші;
- жағымды дауыс;
- сөз арасындағы екпін, кідірістің дұрыс қойылуы;
- ым-ишараны орнымен қолдана алуы;

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 105 беті

-өзін-өзі әдепті ұстай білуі шешеннің тыңдаушылармен арасын жалғастырады. Осы аталған ерекшеліктерді толығымен игеру еңбекті, төзімділікті, ақылды, білімді қажет етеді.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин

Кестемен жұмыс жасаңыздар

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Тапсырма 1. Төмендегі сөдердің мағынасын анықтаңдар, олардың шешендік сөзге қандай қатысы бар екенін өз сөздеріңмен түсіндіріңдер.

Антониним, ауызекі тіл, дәйексөз (цитата), диалект, екпін, интонация, неологизм, пауза, синоним, тілдік жағдай, фразеологизм, эвфемизм.

Тапсырма 2. Өлеңдерді мәнерлеп оқыңдар. Қандай ортақ ой, қандай ерекшеліктер барына назар аударыңдар. Ойларыңды ауызша баяндаңдар немесе қосымша әдебиеттерді пайдаланып, реферат жазыңдар.

Сөйлейін сөзді ерінбей,
Бойымды бұлаң керілмей.
Айт дегенде кей адам-
Байбаланды өлімдей.
Жылы қылып сөйлейін
Ақ теңгенің мөріндей.
Шалқақтатып сөйлейін,
Айдынның шалқар көліндей.
Асыл қылып сөйлейін,
Базардың алтын бөріндей.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 106 беті

Жабыстырып сөйлейін,
Тұтқыр сары желімдей.
Сұлу қылып сөйлейін,
Қос жорғаны мініп ап,
Түскен жаңа келіндей.
Жатық қылып сөйлейін,
Жазыққа біткен ырандай.
Жарастырып сөйлейін,
Сәукеленің бетіндей,
Тымақта шаңқан қылаңдай.
Өлең айтып, ән салу-
Бұ да көңіл көтермек,
Не бар бізде құнарлы-ай.
Мылжыңдаған көп сөзді
Жаратпайды құранда-ай.
Құдайдан жәрдем болмаса;
Біздей қулар шулайды-ай.

(Шал ақын)

Қаршығаны қайырма,
Қалыңға салса батпаса,
Мергенге мылтық кезетпе,
Атқан оғы айнымай
Түтінін үзбей атпаса.
Батыр деме батырды,
Шеп құрған жауға шаппаса.
Төре деме төрені,
Ел тілегін таппаса.
Қару деме самсерді,
Шапқанда сүйек қаппаса.
Досым деме досыңды,
Күле кіріп кіргенде
Күңіреніп есік аттаса.
Жыршының аты жыршы ма,
Әркімнен өлең жаттаса
Сөз-жібек жіп, жыр-кесте,
Айшығы айқын көрінбес,
Өрнексіз тігіп баттаса.
Шешеннің аты шешен бе,
Таңдайға дәмі үйіріліп,
Даугердің дауын шақпаса?
Дулатты Дулат деменіз,
Тас ағызып ағыны
Төре алдында ақпаса.

(Дулат жырау)

Тапсырма 3. Жанқұттының қартайған шағында айтқандары

Бір сөз айтсаң жақсыға,
Аталы сөзге тоқтайды.
Бір сөз айтсаң жаманға
Өміріне ұқпайды.

Өзін -өзі мақтайды
Көкірегі соқырға,
Өмірде таң атпайды.
Шешеннің сөзі шын асыл,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 107 беті

Надандықтың белгісі

Қап түбінде жатпайды

*** **

Тон бітпеке тон бітсе,
Қағуменен тоздырар.
Жаман болса алғаны,
Ер жігітті аздырар.
Жақсыменен сөйлессең,
Құмарыңды қандырар.
Жмаһменен сөйлессең ,
Көңіліңді қалдырар.

Кез болсаңыз суайтқа
Өтірік айтып нандырар
Өсекшімен сөйлессең
Ұрмай-соқпай талдырар
Жодас болсаң сараңмен
Жол үстінде қалдырар
Жаман болса достарың
Өзінді жауға алдырар

Тапсырма 4. Шешенге ең қажетті талап.

Желмая мініп шұрайлы жер іздеген, өмір кешкен кім

Ұлттық салт дәстүрлер шешендік сөздің қай түрінен көрінеді?

Шешендік сөздің тектерін атаңыз.

.Әлеуметтік –тұрмыстық шешендік сөздердің түрлерін атаңыз

Қазақтың билерін атаңыз

Шешендік өнердің даму тарихы неше кезеңге бөлінеді, атаңыз

Пікір алысу үшін ең алдымен не керек?

“Жақсының жақсылығын айт” анықтауыш сөз қайсы?

Шешендік сөздің көріктеуіш құралдарын атаңыз

Шешендік сөз дегеніміз не?

Шешендік сөз туралы оқып келу. Үш бидің айтқан биліктері мен төреліктерін жазып келу.

Жақұтты шешен туралы не білесіңдер?

Шешеннің жақсы мен жаманды салыстыруында қандай тілдік көркемдеу құралдары пайдаланған ?

Осыған ұқсас қандай ақын, би шешен сөздерін, мақал-мәтелдер, нақыл сөздерді білесіңдер?

Тапсырма 5.

Шешендік өнер туралы берілген ойларды қарастыра отырып, осы түсініктер аясында «Шешен қандай болу керек?» сұрағына өз пікірлерінді ортаға салындар.

Шешен шаршы топты өрнекті ойлармен иландырады, оның ұлылығы асқан шабытпен, құлшыныспен, пафоспен өлшенеді. Демек, ол оттылығымен, жарқылымен, күшімен, көріктілігімен тыңдаушыны баурап алады.

(В.Г.Белинский)

Бірыңғай, бірсыдырғы қимыл-қозғалыс тыңдаушыларды жалықтырады.. Дәріскер тыңдаушылардың өң-әлпетіне зейін аударуға тиіс. Дәріскерге жарық мол түсуі қажет : себебі, оның өң-әлпеті сөзімен қабат сөйлейді. Дәріскерден жағымсыз нәрселерден қорғайтын асқан ұстамдылық пен өзін-өзі билеу қабілетінің болуы талап етіледі.

Шешеннің аузынан жиі қайталанатын сөздер кездеспегені жөн. Лириканы аз-кем пайдаланғаны дұрыс. Тыңдаушылардың назарын аудару үшін: қысқалық, ширақ сөйлеу, көңілді сергітетін қысқа қайырым-шегіністер болса, нұр үстіне нұр. Дәріс оқушының түйдекті ойлары бір-бірінен туындап, өрбіп, дамып отыруы- жарасымды құбылыс. Баяндаманың түйіндемесі- барлық айтқан ойдың қорытындысы. Бұдан кейін бірдеме айту мүмкін еместей болу керек.

(С.Негимов)

Үйге тапсырма беру: 5 мин

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 108 беті

5.7. Бақылау: сұрақ-жауап

1. Дәстүр дегеніміз не?

2. Жаңашылдық туралы айтыңыз

№ 34 сабақ

5.1. Тақырып: Шешендік сөздердің сапалары. Шешендік – жалпы адамзаттық құндылық.

Сағат саны : 2.

90 мин .

5.2. Мақсаты: шешендік сөздің мазмұндылығы, сөз дәлдігі, тіл тазалығы, тіл көрнектілігі жөнінде білім беру, шешендік сөздегі термин сөздер, фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, тура мағыналы, ауыспалы мағыналы сөздердің табиғатын таныту, қазіргі шешендердің сөйлеу өнерін үйрету, бос сөз сөйлеуден аулақтату, тауып сөйлеуге төселдіру, тіл тазалығын сақтауды насихаттау.

5.3. Оқу міндеттері: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Шешендік сөздің сапалы шығуы, сапалары туралы мәлімет.

2. Шешендік – жалпы адамзаттық құндылық.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері : шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Шешендік сөздердің сапалары. Шешендік-жалпы адамзаттық құндылық.

Шешендік сөз сапалары дегенде ең алдымен, сөйлеу ерекшеліктерін ашуды қажет етеді.

Сөйлеу			
Пікір, ой білдіреді	Тіл амалдары пайдаланылады		
	Сөз жасау	сөз тіркестіру	сөйлем құрау
Сөйлеуші сипаты анықталады	Шығармашылық қабілеті		

Сонымен бірге шешендік сөздің сапалы шығуы, яғни тыңдаушының ықылас қоя тыңдата білуі, пікір алмасу, сендіру, бөлісуімен де анықталады. Аристотель «Риторикада» қарым-қатынасқа қажет.

1. айтушы немесе шешен;
2. сөз, оның жеткізер ой-пікірі;
3. тыңдаушы сияқты үш элементті анықтап көрсетеді.

Шешен

Сөз пікірі, ойы

Тыңдаушы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 109 беті

Кері байланыс

Ендеше жинақтай келгенде шешендік сөздің төмендегідей негізгі белгілерін көрсетуге болады.

1. Тыңдаушымен көзбе-көз, тікелей қарым-қатынас жасалады.
2. Диалог түріндегі кері байланысқа мүмкіндік бар.
3. Түрлі белгілік жүйелері: лингвистикалық (тіл), пара-лингвистикалық (екпін), кинетикалық (ым- ишара) қолданылады.
4. Шешендік сөздің кімге арналатыны нақты, яғни тыңдаушысы алдын ала белгілі болады.
5. Шешеннің жеке қасиеттерін, эмоциясын да байқауға мүмкіндік бар.

Сөйлеу-адамның тіл амалдарын пайдалану арқылы пікір, ой білдіру әрекеті. Сөйлеу адамның психикалық қабілетіне, қоғамдық тәжірейбесіне сүйенеді. Сөйлеу үшін жұмсалатын тілдік амалдар – сөз тудыру, сөз тіркестері, сөйлем құрау ережелері-ұзақ ғасырлар бойында адамдардың пікір алмасу тәжірейбесі үстінде қалыптасқан, көпшілікке ортақ, объективті категориялар. Сөйлеу үстінде әр кісінің өзіне ғанатән ерекшеліктері болады, бұл ерекшеліктер сөйлеушінің өз ойын дәл, әсерліетіп немесе мәнерлеп айту талабынан туады. Тілдің дамуы мен жетілуі сөйлеу кезіндегіосы жеке адамға ғана тән шығармашылыққа сүйенеді.

Шешендік сөз осындай шығармашылықтың биікке көтерілген кезінде көрінеді. Шешендік сөзді сөйлеу айшықтары мол қолданылады. **Сөйлеу айшықтары дегеніміз** – тыңдаушыға әсерлі болып, сөйлеудің әсемдігін, мәнерлілігін, экспрессивтік мәнін күшейтіп беретін синтаксистік құрылымдардың ерекшеленген формаларына шендестіру, градация, қайталау, параллелизм, риторикалық сұрау, риторикалық қаратпа сөздер, дауыс ырғағы, т.б. жатады. Шешендік сөздерде бейнелі эпитеттер , образды теңеулер, аллитерация, ассонанстар мол қолданылады.

Бұрынғы шешендік сөздерге тілге демеу, ойға дәлел ретінде мақал-мәтелдерді келтіру көріктету амалдарының бірі ретінде қолданылса, бүгінгі шешендердің аузынан шыққан сөздерде мақал-мәтелдермен қатар өзгелердің сөзінен келтірілген сілтемелер, дәйексөздер орын алады. Ықшамдау тәсілімен жасалған сөйлемдер де шешендік сөзге эмоциялық реңк беріп, оның экспрессиясын күшейтеді.

Шешендік сөздерге тән лексика-грамматикалық ерекшеліктер де болады. Мысалы, қаратпа, қыстырма, сөздерді көбірек келтіру, «ия», «жоқ», «ал», «ғой», «керек», «деймін», «сияқты» деген жеке сөздер мен шылауларды да бүгінгі шешендер жиі қолданады, бұлар да шешендік сөздерде айтушы мен тыңдаушыны жалғастыратын құралдардың бірі болып қызымет етеді.

Шешендік сөздің осындай алуан түрлі амал-тәсілдерге бай болуы оның сапасын арттырады. Ең бастысы, сөз арқылы сол ортада адамдарға ерекше әсер етеді. Сондықтан шешендік сөздің сырты қандай сұлу болса, ішкі мазмұны да терең, мағынаны білдіруі, «тыңдаушысын бордай езілтуі» негізгі шарт ретінде қаралады. Шешендік өнерді бағалағанда осы мәселелер басты назарда болады.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин

Тапсырма 1.

Мәнерлеп оқыңдар. Қарамен жазылған сөз тіркестерінің мағынасын анықтаңдар.

Адыра қалғыр, көк Жайық

Адыра қалғыр, көк Жайық,

Садағын **сала байланып**.

Астана жұртын айналып,

Ерлерім еңсеп желген жер.

Мыңнан-мыңнан жылқы айдап,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229
Әдістемелік өндеу	124 беттің 110 беті

Ақтылы қойдың өрген жер.
Шалқыған даулет мол бітіп,
Қызығын жұртым көрген жер.
Емендей белін бүгілтіп,
Жібектей жалын төгілтіп,
Ерні төмен салынған,
Құйрығы гүлдей малынған
Күдерібел, күншек сан
Бедеу атқа мінген жер.
Аузы түкті кәудірді
Ерлерім айдап келген жер,
Қысырықтай бөлген жер.
Күндердің күні болғанда
Таршылыққа іліндің,
Жеті жұрт кетіп бүлген жер.

Тапсырма 2. Төмендегі тақырыптарға әңгіме құрандар. Сөйлеу тіліндегі түрлі белгілік жүйелердің қолдануына назар аударыңыздар.

1. «Жүйелі сөз жүйесін табады, жүйесіз сөз иесін табады» (мақал)
2. «Шешен сөз бастайды, көсем ел бастайды».

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 5 мин

5.7. Бақылау: Мәтінмен жұмыс, ауызша сұрақ жауап

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 111 беті

Сұрақтар мен тапсырмалар.

«Туған жерімнің тарихы» деген тақырыпқа презентация жасау.

Төмендегі тақырыптарға әңгіме құрандар. Сөйлеу тіліндегі түрлі белгілік жүйелердің қолданылуына назар аударыңыздар

1. «Жүйелі сөз жүйесін табады, жүйесіз сөз иесін табады». (мақал)
2. «Шешен сөз бастайды, көсем ел бастайды».

№ 35 сабақ

5.1. Тақырып: Абай Құнанбаев, Ш. Уәлихановтың қазақ шешендігі туралы ой тұжырымдары. М.Әуезовтің, С.Сейфуллиннің шешендікті арнайы қарастырған ғылыми еңбектері.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: Оқушылардың жеке басын қалыптастыра отырып, әдеби мұраларға деген талғамын тәрбиелеу, Рухани дүниесін кеңейту, ақыл-ойы мен ұлттық сана-сезімін дамытуға ықпал ету.

5.3. Оқу мақсаттары: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Қазақтың төл шешендігі туралы тұңғыш ғылыми пікір айтқан ғалымдар туралы.
2. Абайдың қазақ шешендігі жаңашыл қағидалары, Ш.Құдайбердіұлының, Ә.Бөкейхановтың би мен билік туралы ойлары. М.Әуезовтің, С.Сейфуллиннің шешендікті арнайы қарастырған ғылыми еңбектері.
3. Ш.Уәлиханов қазақтың төл шешендігін зерттеуші.
4. М.Балақаевтың, Р. Сыздықтың зерттеулеріндегі жаңа ой тұжырымдар.

5. 5.Білім берудің және оқытудың әдістері : шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

«Бермесен, бермей-ақ қой баспананды,

Сонда да тастамаймын астанамды.

Өлеңнің отын жағып жылытамын,

Өзімді, әйелімді,

жас баламды», — деп жырлаған

Қасым Аманжоловтың өлең жолдарын талдау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

Тапсырма 1. «Шежіренің адам өміріндегі маңызы неде?» деген тақырыпта пікірсайыс ұйымдастырыңдар.

Тапсырма 2.

«Шешендік сөздердің өміршендігі неде?» тақырыбында жоба қорғандар. Жобаны қорғау барысында нақты ой-тұжырымдар (айтылған сөздің мән-мағынасы, өмірдегі оқиға, жағдаяттарға қатысты маңыздылығы, батаның өнегелі өсиеті, ой түйіні қандай екені және оны өзі қалай пайдалана алатыны) айтылуына назар аударыңдар.

Тапсырма 3. «Ұлағатты сөздер сайысы» мағынасын түсіндіріңдер.

1. Жақсы сөйлеу – жай ғана естіртіп жақсы ойлау деген сөз. (Э.Ренан).
2. Сөз өнері, сөз жоқ, ардың ісі. (М.Шолохов)

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229
Әдістемелік өндеу	124 беттің 112 беті

3. Адам сөзді шындай білген жағдайда ғана шешен болады. (Қайқауыс).
4. Тіл неғұрлым қарапайым болса, ол соғұрлым тартымды, көркем болады, соғұрлым жақсы ұғына аласың. (М.Горький).
5. Бұл дәуірде өз тілін, әдебиетін білмеген, қадірлемеген адам толық мәнді интеллигент емес. (М.Әуезов).
6. Тіл байлығы, тіл тазалығы – ұлт қасиетінің, салт – санасының белгісі.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: Жаттығумен жұмыс, эссе жазу, ауызша сұрақ жауап

Сұрақтар мен тапсырмалар.

Тапсырма 1. Әлем ойшылдарының қанатты сөздерін қолдана отырып, «Шешендік өнердің-ақыл ойдың бұлағы» тақырыбында эссе жазыңдар.

№ 36 сабақ

5.1. Тақырып: Пікірталасының қоғамдағы орны, маңызы, қажеттілігі. Пікірталас мәдениетін меңгеру –жаңа заман талабы.

Сағат саны : 3. 135 мин

5.2. Мақсаты: оқушылардың пікірталас туралы дүниетанымын кеңейту, пікірталасқа қатысты тірек сөздерді меңгерту, пікірталас мәдениетіне баулу, жаңа білім алуға мотивация туғызу, оқушылардың топпен жұмыс істеу дағдыларын дамыту, олардың өз көзқарастарын дәйектеп, тұжырымдап айта алу біліктілерін жетілдіру.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 113 беті

5.3. Оқу мақсаттары: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Пікірталас мәдениетін меңгерту- жаңа заман талабы.
2. Пікірталастың қоғамдағы орны, маңызы, қажеттілігі.
3. Пікірталас-адамның ақыл-ой қабілеті дамуының тетігі. Пікірталаста қажетті іскерліктер.
4. Пікірталастың сипатын анықтайтын факторлар.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері : шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

I топтың тапсырмасы: Ауызша түрдегі монолог туралы мәлімет жасаңыз.

II топтың тапсырмасы: Жазбаша диалог туралы мәлімет жасаңыз.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

Тапсырма 1. Берілген сөз орамдарының қайсыларын пікірталас үстінде мүлде қолдануға болмайды деп санайсыздар? Себебін шешендікпен, сөз мәдениетімен байланыстырып түсіндіріңіздер

Тапсырма 2. Серік Негимов пен Бернард Шоудың пікірлерін тірек етіп ұстанып және жоғарыда айтылған өз ойларыңызға сүйеніп, Демократиялық қоғамдағы пікірталастың маңызы туралы сабақ қорытындысын тұжырымдап жазыңыздар.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан. (2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 114 беті

3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: Жаттығу жұмыстары, мәтінмен жұмыс жасау.

Тапсырмалар

1. Пікірталас мәдениетін меңгеру міндет пе? деген тақырыпта пікір талас ұйымдастырыңыздар
2. Пікірталастың түрлерін атаңыздар
3. Пікірталастың міндеті мен маңызы қандай?
4. Пікірталас туралы не білгім келеді? деген сұраққа 4 - 5 пункттен тұратын жауап жазыңыздар.
5. ХХІ ғасырда ауыз әдебиеті керек пе? Біздің қоғамдағы адам факторы», «Жастар ұйымын құру» тақырыптарының бірін тандар алып, топтық пікірталастар ұйымдастырыңдар. Соңынан пікірталас туралы өз ойларыңды жазбаша білдіріңдер.
6. «Атеизм және дін», «Мәдениетті қолдау жылы кімге не берді?» тақырыптары бойынша пікірталасқа қатысу саған жүктеледі. Дайындықты неден бастар едің? Өзің атқаратын істердің мазмұны мен ретін жоспарла.
7. Қарсыласқа тойтарыс берудің шарттары, тәсілдері ауызша баяндап беріңдер.

№ 37 сабақ

5.1. Тақырып: Пікірталас түрлері, пікір алмасу, сөзталас. Әңгіме және «Дөңгелек үстел», ойталқы, ойкөкпар, айтыс, пікірсайыс.

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: оқушылардың пікірталас туралы дүниетанымын кеңейту, пікірталасқа қатысты тірек сөздерді меңгерту, пікірталас мәдениетіне баулу, жаңа білім алуға мотивация туғызу, оқушылардың топпен жұмыс істеу дағдыларын дамыту, олардың өз көзқарастарын дәйектеп, тұжырымдап айта алу біліктілерін жетілдіру.

5.3. Оқу мақсаттары: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Пікірталас түрлері.
2. Әңгіме мен «Дөңгелек үстел», пікір алмасу, ойталқы, ойкөкпар, сөзталас, пікірсайыс, айтыс Диалогті, полилогті пікірталастар.
3. Пікірталастарға тән ортақ белгілер мен ерекшеленеді.
4. Пікірталас мәдениетінің талаптары. Пікірталаста жиі қолданылатын тәсілдер.
5. Пікір таласына қатысушы адамға қажет қасиеттер, тілдік біліктіліктер, сөз сайысына тән іскерліктер.
6. Пікірталасқа қатысушы анықтауы тиіс сауалдар.
7. Айтыскерге қойылатын талаптар.

5.5 Білім берудің және оқытудың әдістері : шағын топпен жұмыс.

жұптасып жұмыс жасау – студенттердің топта (командада) жұмыс дағдыларын дамытуға және көптұсты шешімдерді қабылдап, қарапайым жауапты алуға ықпалын беретін оқыту әдісі.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 115 беті

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Пікірталас түрлері, пікір алмасу, сөзталас.

Жүргізілу тәртібі, өзіндік ережелері, қатысушылардың саны да әр түрлі болатындықтан, әр деңгейдегі мәселелер төңірегінде өткізілетін пікірталасдың да іштей бірнеше түрге бөлінуі заңды құбылыс. Ғылыми-теориялық, ғылыми-көпшілік әдебиеттерде оларды бөлу критерийлері де, пікірталас түрлері де толық бір ізге түскен деп айтуға болмайды. Әйтсе де көпшілік еңбектердегі негіздемелерге сүйеніп, пікірталастың мынадай түрлері анықталды: пікір-алмасу (дискуссия), ойталқы (диспут), пікірсайыс (полемика), ойбөліс (дебат), сөзталас (спор), айтыс. Бұл пікірталас түрлерінің өзара ортақ белгілері де, қатаң сақталуы тиіс ерекшеліктері де бар. Шешеннің сол сөз таласында тиісті шарттарға бағынуы, ережелерді қатаң сақтауы оның ішкі мәдениетінің де көрсеткіші болып табылады.

Пікірталас (discussion – латын тілінен аударғанда – «зерттеу», «талқылау», «қарау» деген мағынаны білдіреді) көпшілік қатынасын сөзталас түрі. Мақсат - әр түрлі көзқарастарды анықтау, пікірталас отырып дұрыс шешім табу. Пікірталасқа қатысушылардың барлығының мақсат-мүдделері ортақ болады. Соңында бір шешімге тоқтайды.

Пікірталасқа арнайы баяндамашы белгіленбейді, қатысушылар тек тыңдарман болып қалмайды, пікірталастыруға құқылы болады. Көпшілік қатынасын пікірталастың бұл түрінде төрағадан басқалар тең дәрежеде құқықты болады. Жиын арнайы бір мәселені белгіленген тәртіппен, регламентке сүйене отырып, алдын ала тағайындалған төрағаның басқаруымен жүргізіледі.

Пікірталасқа жалпы көпшілік қатынасын митингілер, арнайы комиссияның мәжілістері, іскерлік сессиялар, т.б. жатады. Төраға қатысушылардың көбінің сөйлеуіне мүмкіндік жасап отырады, күн тәртібіндегі мәселеден ауытқымауға бағдар береді. Сөйлеу тәртібі мен регламентті көпшіліктің ұсынысымен төраға беріледі. Бірақ төрағаның жеке мүддесінен туындайтын көзқарастарға басымдылық берілуіне я оның беделін көлденең тартып, заңсыздыққа баруына тыйым салынады. Сөйлеу – жеке өзінің қажеті ғана емес. Қоғамдық сипаты мол қасиет бұл. Сөйлеу мәдениеті осыдан шығады десек, артық айтқандық емес. Сөз – қару, сөз демеу, сөз – бағыт бағдар, сөз – іс қимыл болған заманда өмір сүру өте күрделі һәм қиын. Сөйлеу мәдениетін дамытуда ауыз әдебиеті, жазба әдебиеті нұсқалары мейлінше пайдаланса, оның әсері де мол. Пікір алмасу – көкейкесті мәселелерді шешу мақсатына құралатын, біліктілік пен мәдени өрені талап ететін пікірталастың бір түрі. Айтылар ойларды тоғыстыра отырып, пікірталасқа қатысушылар ортақ шешімге келу мақсатын көздейді. Мәселені жан-жақты қарау мен талқылау арқылы көпшілік көтерілген мәселенің түйінін тауып ортақ пікірге келеді. Арнайы баяндамашы белгіленбейтін, қатысушылардың бәрі өз пікірін білдіруге тең құқылы бұл сөз сайысы белгіленген тәртіп, кесімді уақыт, алдын ала белгіленген тақырып төңірегінде, алдын ала белгіленген төрағаның басқаруымен жүргізіледі. **Ойталқы**- көпшіліктің пікір таластыруына жол ашатын мүмкіндік. Ойталқыға жиналған қауым өз көңіліндегі күмәнді, екіұшты ойларын анықтау, нақты ортақ шешімін ұрастыру, мәселені шынайы шешімдерін іздестіру мақсатында бас қосады. Ортақ шешімге келмеген күнде де, шындыққа жанастыра, мүмкіндіктері туралы пікірлерін ортаға салуға еркіндік беріледі. Тақырып аясында баяндама жасалынады. Ойталқы- тамаша идеялар туындату алаңы. Ортақ шешімгекелу міндет емес, бірақ жиналған идеяларды қайта қарастыра отырып, нәтижелі жетістіктерге жету мүмкіндігі бар екеніне саламыз.

Ойталқы – (disput – латын тілінен аударғанда – «сөйлесу», «ойласу», «жарыссөз» деген мағынаны білдіреді;) ойталқы – белгілі бір нәрсені арнайы жиылған топ алдында талқылау түрі. Мақсаты – таласты мәселе төңірегінде әр түрлі көзқарастарды талқылай отырып, сол мәселені шешу мүмкіндіктерін қарастыру. Онда ортақ бір шешімге келу міндетті емес.

Ойталқыда ғылыми не қоғамдық тақырып төңірегінде пікірталастыру жүреді. Бір мәселе жөнінде ой, идея алмасатын адамдар тобының арасындағы таласты мәселе проблемалық сипатқа ие болады. Сондықтан онда қорғануға да, қарсы пікір айтуға да ерік беріледі.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 116 беті

Сөйлеушілердің оң немесе теріс пікір беруіне шек қойылмайды. Мәселе белгілі бір мақсатты көздеп, арнайы тақырыптағы мазмұн талқылауға ұсынылу үшін, әрине онда жеке адам баяндама жасайды. Ойталқының түрлеріне ғылыми диссертациялар қорғайтын кеңес мәжілістері, белгілі бір шығарманы талқылау жиындары, «Дөңгелек столдар» жатады. Ойталқыға қатысушылар өз еріктерімен сөйлейді. Талас диалог түрінде өтеді.

Төраға талқылауға ұсынылатын тақырыпқа қысқаша түсінік береді: Таластың табиғи қалыпта дамуын бақылап, төраға шешім айтады. Сөйлеушілерге сұрақ қойып, оларға тақырыпқа тереңдей еруге бағдар береді. Ойталқыға үштен он-он бес адамға дейін қатысады.

Ойкөкпар- белгілі бір мәселе, тақырып төңірегіне ой жарыстыру, пікір таластыру. Ол айтылған ойды қолдау немесе жоққа шығару формасында жүзеге асырылады. Қатысушылар өз пікірін қорғап ғана қоймайды, өз көзқарасының өміршендігін талдап көрсетуге машықтанады. Сөзталастыру- күнделікті өмірден таныс көрініс. Біз оның әлеуметтік тұрмыстағы қарапайым түрімен жақсы таныспыз. Ал біз әңгіме қылып отырған сөзталас жеке азамат ретінде өз пікірінді ортаға салып, достарыңмен немесе қоғамдық жүктеме жұмыс барысында сөз таластыру қажеттілігінен туатын, жоғары деңгейде болмаса да, өзіндік пікірінді танытатын, келбетінді айқындайтын пікірталас түрі.

Пікірсайыс- пікірталасының ең бір қызықты да күрделі түрі. Полемика-грек тілінде «соғысқұмар», «дұшпандық» деген мағыналарды білдіреді. Пікірсайыс-пікірлер, идеялар күресі, сөзбен сайысу өнері. Оған қатысушылар ымыраға келмейді: не жеңеді, не жеңіледі. Сондықтан пікірсайысқа қатысушыда бір ғана мақсат бар. Ол-қарсыласты ойсырата жеңу, өз пікірін дәлелдеп шығу.

Пікірсайыс, негізінен, жаңа көзқарастарды енгізу, жалпы адамзаттық құндылықтарды қоғау, адам құқығын сақтау, т.б. мәселелер төңірегінде ұйымдастырылып, қоғамдық пікірдің қалыптасуына ұйытқы болады. Ол үшін принципшілдікпен қатар айтар уәждің ғылыми негіздемесінің мықты әрі сенімді болуы – басты шарт.

Пікірсайыста қарсыласты ықтырудың алуан түрлі тәсілдері қолданылады. Әрине, әдеп нормаларынан ауытқуға жол берілмеуі көзделеді. Женудің мықты құралы – терең білім, биік ой, шешен тіл болып қала бермек. Сонымен қатар шешеннің азаматтық позициясы мен елжандылық рухы ерекше мәнге ие. Себебі өзінің мүддесімен үндес ой-пікір ғана жұртшылық көңілінен шығары анық. Қоғамның болашақтағы даму бағдарын айқындауға себеп болатын аса маңызды тақырып бойынша өткізілетін пікірсайыстардың саяси, әлеуметтік мәні, қамтитын ауқымды қашан да кең болуы заңды.

Пікірсайыстар қоғамдық партиялар арасында, жекелеген қайраткерлер арасында болады. Пікірсайысқа топтардың жетекшілері қатысады. Сөзбен, идеямен жекпе-жекке шыққан тұлғалар тайталаста бар күшін жұмсайды. Пікірсайыс адам тағдыры сынға түсетін сотта ақтаушы мен қаралаушының арасында да, мемлекеттік ұйым мен оппозиционер арасында да жүргізіледі.

Пікірсайыста сөйлеушінің жеке беделінен гөрі оның шешендігі, ұсынған бағыт-бағдары шешуші рөл атқарады.

Айтыс- пікірталасы түрлерінің ішінде қазақ ұғымына жақыны әрі халқымызда өзіндік дәстүр үрдісі қалыптасқа айтыстың орны бөлек. Сонау көне замандардан бері жалғасып келе жатқан айтыс – сөз өнерінің өзгеше түрі, ой жарысының, сөз додасының мейлінше көркем де күрделі нұсқасы болып саналады.

Ашық аспан астының, кең жазира дала төсінің кез келген жеріайтыс үшін дайын сахна орнына қызымет ете берген. Айтыс көтерген мәселесінің әлеуметтік мәніне, айтысушылардың өзара қарым-қатынасына қарай әр түрге бөлінетін. Айтыстың ондай түрлерін сендер «Қазақ халық ауыз әдебиеті» курсынан оқып танысқансындар. Бүгінгі әңгіме сол дәстүрлердің жаңа заманға қарай қайта жаңғыруы, айтыстың ерекшеліктері жөнінде болмақ.

Пікірталасының бір түрі болғандықтан, оған тән жалпы заңдылықтар айтыс бойында да сақталады. Мысалы, айтысушылардың өзіндік ой-көзқарастарын қорғауы, қарсыласын сынауы,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 117 беті

сөз орамдарын қорғану құралы ретінде тиімді пайдалануы, ұтқыр ой мен өткір тілді қолдану шеберлігіне ұмтылыс, т.б.

Айтысқа қатысушылар – тыңдаушылардың, қалың қауымның көкейіндегі ойды жеткізуші өкілдер. Олардың аузымен қоғамда қалыптасқан пікірлер ашық айтылады. Жалған сөз, артық мақтан айтыскерді орға жықса, батылдық, өр мінез, әдемі әдепаның беделін биіктетіп, кең танылуына әсер етеді.

Айтыс жанрларында көне заманнан жалғасып жатқан негіздерге лайық түрлері сақталғанмен, сөз мазмұны жаңа дәуірдегі толғақты мәселелерге құрылады.

Айтыс соңғы жылдары даталы күндерге, ұлттық мейрамдарға арналып я белгілі қоғам қайраткерлерінің, елге белгілі тұлғалардың құрметіне орай ұйымдастырылып жүр.

Айтыстағы, қазақ айтысындағы ең басты ерекшелік оның өлеңмен өрілуі, сөз аспабымен сүйемелденіп, әнмен, әуенмен астасуы. Бұл айтыстың әсерлілігін арттыра түседі, тыңдармандарға жағымды көңіл-күй қалыптастырады. Әрине, айтыскердің дауысы, ән айту қабілеті қанша ғажап болса да, тыңдаушының күтетіні – терең мағыналы, мәйекті сөз, салмақты ой, сөзді ұйқастыра, ұйыстыра білер шешендік.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

Кесте бойынша жұмыс

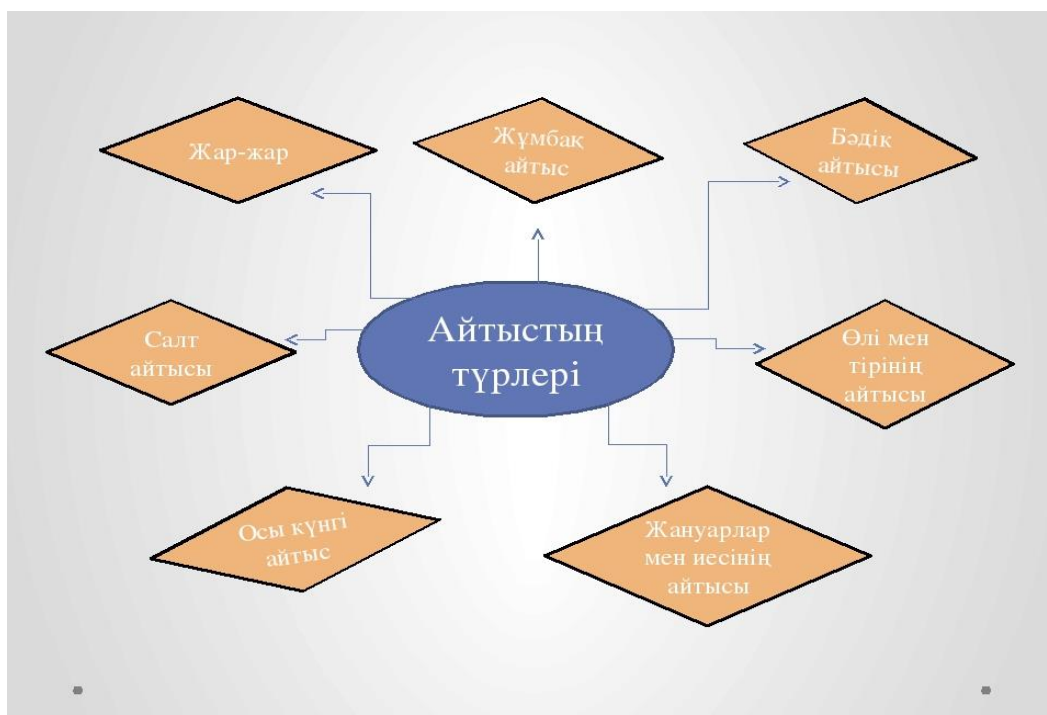
Пікірталас түрлері

1. Кесте бойынша талқылаңыздар.

2. «Шын достық көрінісі» деген тақырыпта эссе жазыңдар.

3. Топпен жұмыс: «Алғашқы өркениет қайдан бастау алады?» немесе «Соңғы сәнмен киіну: батылдық па, талғам ба, еліктеу ме?» осы екі тақырыптың біріне пікірталас өткізіңіздер.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадилова Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизаков С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-229 124 беттің 119 беті

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: Ауызша сұрақ-жауап, мәінмен жұмыс, тестілеу

1-тапсырма. **Шығармашылық, ізденіс тапсырмасы**

Шарты: Үш биді бөліп-жарып қарай аламыз ба? – деген сұрақ төңірегінде айтысып көріңдер.

2-тапсырма. Ұлы жазушының «Абай жолы» роман-эпопеясынан берілген үзіндіні негізге ала отырып, саятшылық тақырыбында әңгімелесіңдер. Кейіпкерлерге мінездеме беріңдер.

3. Пікірталаста жиі қолданылатын тәсілдерді атаңдар.

4. Қарсыластан қорғану тәсілдері.

5. Ғалымның шешен сөз туралы пікірін талқылап, өздеріңе ұнаған тұсын оқи отырып, оның маңызы мен мәні туралы шағын пікір жазыңдар.

6. Әдебиет сабағынан оқыған шығармаларының біріне арнайы ойталқы ұйымдастырыңдар, баяндамашыны белгілеп, пікірталастың осы түрін талаптары бойынша жұмысты талдаңдар.

7. Қазақ ауыз әдебиетіне қатысты еңбектерді пайдаланып, өздерің қалаған айтыс түрлері жөнінде реферат жазыңыздар. Айтыс өнері туралы өзара ой бөлісіңдер.

8. Теледидардан көрген 2,3 жұптың айтысына талдау жасасаңдар.

9. Айтыс тақырыбы, айтыстың түрі, ақындарды жұптау жөнінде пікірлеріңді айтыңдар.

№ 38 сабақ

5.1. Тақырып:.. Пікірталас мәдениетінің талаптары. №2 Аралық бақылау

Сағат саны : 3. 135 мин.

5.2. Мақсаты: оқушылардың пікірталас туралы дүниетанымын кеңейту, пікірталасқа қатысты тірек сөздерді меңгерту, пікірталас мәдениетіне баулу, жаңа білім алуға мотивация туғызу, оқушылардың топпен жұмыс істеу дағдыларын дамыту, олардың өз көзқарастарын дәйектеп, Отұжырымдап айта алу біліктілерін жетілдіру.

5.3. Оқу мақсаттары: студенттердің тілдік қорын молайту. Тақырыпқа қажетті сөйлесім үлгілерімен, сөздік минимумдарымен қамтамасыз ету. Мәтінмен, жаттығу жұмыстарымен жұмыс істеу барысында тілдік білімін тереңдете түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Пікірталас мәдениетінің талаптары

2. Пікірталасты қолданудың шарттары

5.5 Білім берудің және оқытудың әдістері : шағын топпен жұмыс.

жұптасып жұмыс жасау – студенттердің топта (командада) жұмыс дағдыларын дамытуға және көптұсты шешімдерді қабылдап, қарапайым жауапты алуға ықпалын беретін оқыту әдісі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Пікірталас мәдениетінің талаптары

Пікірталасқа қатысушы адамның бойында батылдық пен сыпайылық, салқынқандылық пен тапқырлық, шешендік пен сөзге тоқтай білу, т.б. қасиеттер тоғысып жатуы қажет. Сөз додасына түсетін адамның, әсіресе сөзді мағынасына қарай дәл қолдану, терминдердің мәнін дұрыс түсіну, ауыспалы мағынадағы сөздерді орынды жұмсай білу, тілдік жағдаятқа сай сөз орамдарын мол әрі жарасымды пайдалану, т.б. секілді біліктерді еркін меңгеруі оның жеңіске жету мүмкіндігін арттырады сөзсіз. Сондай-ақ қарсыластың сөзіндегі негізгі ойдың астарын тез ұғып, оған жылдам жауап дайындау, шиеленіске бастайтын сөз қақтығысынан жол тауып шыға білу, өзінің жіберген қателігіне тез анализ жасап, шұғыл шешім қабылдау, т.б. іскерліктердің де көмегі көп. Сөзталасқа түсер алдында мынадай мәселелерге назар аударған тиімді: а) бұл

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өндеу		124 беттің 120 беті

мәселе айтысуға тұра ма, қажеттігі қандай? ә) айтысты ұйымдастырудағы мақсат не? Қандай міндеттер жүзеге асырылады? Б) қарсыластың деңгейі қандай? В) қарсыластың көзқарасы, позициясы қандай? Г) қарсыластың мықты және осал тұстары неде? Осындай сұрақтардың жауабы қанағаттанарлық деп танылғанда ғана пікірталасқа қатысушылар көздеген межеден көрінбек. Пікірталасына қатысушылардың ойы мен сөзінің бірлігінің де жүзеге асуында бұл фактілердің ескерілуінің мәні үлкен. Айтыскерден тікелей талап етілетін нәрселер: 1) тақырыптан ауытқымау; 2) өзіндік айқын көзқарастың, позицияның болуы; 3) өзін-өзі дұрыс ұстай білуі; 4) сөйлеу шеберлігі; 5) жоғары мәдениеттілік (сөзге тоқтау, дауыс көтермеу ашуланбау); 6) қарсыласын да, аудиторияны да сыйлау, т.б. 7) қара басының намысымен қатар ортақ пікірге деген мүдделілік; 8) қарсыласына кезек беріп отыру; 9) регламент сақтау.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Сәлім, Е. Қ. Кәсіби қазақ тілі [Электронный ресурс] : оқу құралы / Е. Қ. Сәлім. - Электрон. текстовые дан.(2,63 Мб). - Шымкент : [б. и.], 2018. - эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Оразымбетова Ғ.Д., Сәлім Е.Қ. ҚР денсаулық сақтау министрлігі; ОҚМФА. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 166 бет
3. Доскеева, Б. Ж. Қазақ тілі: жоғары оқу орындарының 1 -курсына арналған: (Жалғастырушы топтар үшін) / Б. Ж. Доскеева. - Алматы : Ана тілі, 2000. - 191 бет
4. Джумадиллава Г.Н. «Қазақ тілі» медицина және фармация мамандықтарына арналған оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды қ. 2016 ж.
5. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы.- Астана, 2017. -282 б.
6. Айтбаева Б.М. Қазақ тілі (B1 деңгейі) оқулығы. – Қарағанды, 2014. – 205 б.
7. Кемелхан Д.Ж., Абдуллабекова А.Т. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әд. құралы. 2019

Қосымша:

1. Ақанова Д.Х., Алдашева А.М., Ахметжанова З.Қ., Қадашева Қ., Сүлейменова Э.Д. Ресми-іскери қазақ тілі. Оқулық кешені. Бірінші деңгей. Екінші деңгей. Үшінші деңгей. –Алматы, «Арман -ПВ», 2002ж.
2. Бизақов С. Синонимдер сөздігі – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 640 б.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007.- 800 б.
4. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
5. Қазақ тілі: үш деңгейлік оқу құралы/ З.Ш.Ерназарова, Е.Е.Тілешов және т.б. - Астана: Арман-Медиа, 2013.- 294 б.130
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі /жалпы ред.басқ. Т. Жанұзақов. -Алматы:Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.

Үйге тапсырма беру: 10 мин

5.7. Бақылау: Ауызша сұрақ жауап

№2 Аралық бақылау жұмысы

- 1.Кітаби тілдің жазбаша және ауызша нормалары
2. Шешендіктің қалыптасуы мен дамуы
- 3.Сөйлеу тілінің лексикалық ерекшеліктері.
4. «Шешен сөз» ұғымын термин ретінде тұңғыш қолданып, ғылым ретінде зерттеген ғалым мен оның еңбегі туралы айтып беріңіз
5. Сөз байлығы. Сөз байлығы ұғымына енетін лексика фразеологиялық, морфологиялық, синтаксистік жүйелер.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-229	
Әдістемелік өңдеу	124 беттің 121 беті	

6. Пікірталас мәдениетінің талаптары.
7. Пікірталаста жиі қолданылатын тәсілдер.
8. Пікірталас шеберлігіне үйренудің жолдары.
9. Қазақ әдебиетінің стильдік тармақтарын атаңыз
10. Қарсыласқа тойтарыс берудің шарттары, тәсілдері.
11. Этнолингвистика және этномәдени лексика
12. Стиль түрлеріне газет-журналдардан, ғылыми еңбектерден, көркем әдебиеттен мысалдар келтіріңіз.
13. Қаратпа сөздерді табыңыз:
 - Шырағым, Кәмаш, мына Қарасақаудың баласы саған бүлдірген әкеліпті. Өзі бұрын есік ашпаған бала еекен, жақсылап көйлек тігіп кигіз.
 - Иә, балам, оқып жүрсің бе?
 - Оқып жүрмін, Абай ата.
14. «Жеті жарғы» заңдар жинағын құрастыруға қатысқан қазақ би-шешендері жайлы айтып беріңіз
15. Мәтіндегі тыныс белгілердің қойылу себебін түсіндіріңіз:
Адамның асыл қасиеттері
Ұлттың басты байлығы – халықтың асыл қасиеттері. «Әкенің баласы болма, адамның баласы бол». Халық үшін еңбек ет. Өзің үшін ғана өмір сүру – озбырлық. Мал үшін таласпа, ар үшін талас. Жасырғаның жоғалады, бергенің оралады. Адамның ең асыл қасиеті – жақсылықта. Өзің үшін еңбек қылсаң, өзі үшін оттаған хайуанның бірі боласың. Мінің көріп күлгенше, оны айтып түзе. Егер екі адам шын жауласса, екеуі де ақылсыз.
16. Жиренше шешеннің, Аяз бидің шешендік тапқыр сөздері туралы айтып беріңіз
17. Қарапта сөздерді табыңыз. Орын тәртібін анықтаңыз:
Рас, менің байқауымша, сіздің халық — ақын халық. Шіркін, ақын болсаң, осындай бол! — деді. Менің ойлаған ойымның үстінен түстің, Ботагөз.
- Уа, Жиренше анау қаңбақ қайдан келеді, қайда барады? Анакерек, о адамдар, анакерек адамға.
- Апыр-ай, қалай барам, қалай барам? Түс ауа үйге Рахат келді. Сәуле апай атайдың айтқанын жазып алды. Сенің атың қалай, балам?
18. Пікірталасты ұйымдастыру жолдары.
19. Ресми іскерлік тілінің жазбаша ауызша түрлері.
20. Қаратпа сөз әдебі.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 122 беті

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 123 беті

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ			SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-229	
Әдістемелік өңдеу		124 беттің 124 беті	